

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
(повна назва інституту/факультету)

кафедра психології
(повна назва кафедри)

**ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НА
ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ОСОБИСТОСТІ**

Дипломна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка VI курсу, групи 603
спеціальності «Психологія»
(назва спеціальності)

Ропчан Марина Сергіївна
(прізвище, ім'я та по-батькові)

Керівник:

професор, доктор філол. н.,
професор Зварич І.М.

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № ____

від „__” _____ 2022 р.

зав. кафедри _____ доц. **Ярослава АНДРЕЄВА**

Чернівці – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА	7
1.1. Основні детермінанти домашнього насильства: традиційні цінності, суспільна думка, державна політика, релігія та сімейні сценарії	7
1.2. Поняття “сімейного насильства” та його форми прояву	18
1.3. Проблема насильства відносно жінок.....	25
1.4. Наслідки руйнівного впливу домашнього насилля на емоційну сферу постраждалої особистості.....	28
1.5. Успадковані стереотипи про домашнє насильство.	32
РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	41
2.1. Опис вибірки	41
2.2. Методи й методика дослідження	41
РОЗДІЛ 3. ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	48
3.1. Загальний огляд результатів емпіричного дослідження.....	48
3.2. Особливості прояву відмінностей досліджуваних ознак за однофакторним дисперсійним аналізом ANOVA.....	59
3.3. Опис кореляційних зв’язків за тестом Спірмана	69
РОЗДІЛ 4. СПЕЦИФІКА РОБОТИ ТА ВИМОГИ ДО ФАХІВЦЯ- ПСИХОЛОГА, ЯКИЙ ПРАЦЮЄ З ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	74
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах сьогодення, вплив інституту сім'ї, як структурної складової суспільства, що закладає основи соціальних норм, бере участь в культурних процесах, і є умовою для виховання нового покоління, надалі залишається доволі значущою. Через що тема сімейно-побутового насильства стає більш обговорюваною та видимою для суспільства. Підтвердженням цього твердження є внесення законом низку поліпшень до заходів із протидії домашньому насильству, зокрема, вдосконалення порядку надання послуг постраждалим особам, створення спеціальних підрозділів поліції для розгляду випадків домашнього насильства, збільшення кількості денних центрів соціально-психологічної допомоги й спеціалізованих служб підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі (наприклад, мобільних бригад, кризових кімнат та притулків для постраждалих осіб) тощо. Також не можливо не оминати новину про нещодавню ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбі із цим явищем, відомої як Стамбульська конвенція. Від так в майбутньому цей законопроект сприятиме досягненню зовсім нового рівня безпеки, захисту та якості життя громадян. Наразі можна вважати, що дослідження цієї теми набуває все більш поширеного характеру.

Отож, зазвичай сімейне насильство у різних його проявах є провідною причиною більшості розлучень, а приховане в сім'ї та за умов безкарності воно нерідко штовхає кривдника чи навіть жертву навіть на вбивство; породжує дитяче самогубство, безпритульність, руйнує психологічне здоров'я та психіку особистості, провокує схильність членів сім'ї до зловживань психоактивними речовинами, алкоголем та аморальної поведінки, зумовлює ріст злочинності тощо.

Варто зауважити, що жертвами насильства в сім'ї є насамперед жінки та діти. І хоча дана наукова робота, в першу чергу, говорить про жінок і покладається на статистичні дані пов'язані саме з цією категорією

постраждалих, але нам важливо вказувати на те, що насильство може статися з ким завгодно незалежно від статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, здоров'я, віку, статусу, професії та доходу.

Проблеми насильства в сім'ї широко досліджуються зарубіжними вченими та правозахисниками, зокрема Джейн Коннорс, Ребекою Кук, Ребекою Севал, Ендрю Бернес, Хилкою Пиетіле, Катаріною Бартлет тощо. У вітчизняній правовій науці окремі дослідження цієї проблеми здійснювали А. Блага, В.В. Голіна, К.Б. Левченко, А.М. Ноур, О.М. Руднева, Г.О. Христова, Р. Джіллес, М. Стейнман, Л. Лерман, Д. Зорза.

Проблеми насилля у сім'ї, а також патології сімейного життя розкриваються у працях таких науковців, як А. Карли, Й. Щепковського, Т. Сроки, А. Квасного, Й. Карли, Й. Меллібруди, П. Здуняк, напрацювань О. Бондарчук, А. Варга, В. Сатір, Е. Ейдеміллер, В. Юстіцкіс.

Проблем профілактики та протидії насиллю в сім'ї торкаються дослідження вітчизняних учених, таких як: О. Бандурко, А. Блага, О. Джужа, Л. Крижна, О. Костирь, Ю. Крупка, К. Левченко, О. Литвинов, Г. Мошак, М. Панов, Я. Сотак, О. Старков та ін.

Гіпотезою дослідження виступає припущення, що:

1. Особливості емоційного інтелекту жінок, які виявились жертвами сімейного насилля, відрізняються від емоційного інтелекту тих жінок, які не зазнавали подібного досвіду насильства в сім'ї.
2. Рівень розвитку емоційного інтелекту та ціннісно-сміслової сфери особистості є взаємозалежними фактором, що відображають сферу сімейних переживань.

Мета дослідження: здійснити теоретичний та емпіричний аналіз особливостей емоційного інтелекту та ціннісно-сміслової сфери постраждалих від домашнього насилля.

Завдання дослідження:

1. Виконати аналіз наукових робіт вчених і дослідників, щодо змісту поняття «сімейного насильства», а також проаналізувати актуальні аспекти прояву жорстокого поводження щодо жінок й визначити детермінанти цього явища.
2. Емпірично дослідити особливості емоційного інтелекту жінок, які зазнали впливу побутового насильства.
3. З'ясувати обумовленість загальних відмінностей досліджуваних ознак випробуваних груп та їх вплив на психологічне здоров'я та функціонування особистості.
4. Виявити взаємозв'язки між явищем переживання досвіду сімейного насилля та його негативним впливом на формування емоційного інтелекту й ціннісних орієнтацій людини.
5. Визначити основні принципи організації роботи та вимоги до фахівця, який здійснює свою діяльність з постраждалими від домашнього насильства.

Об'єкт дослідження: вплив сімейного насилля на особистість, потерпілими якого є насамперед особи жіночої статі.

Предмет дослідження: емоційний інтелект та ціннісні орієнтації жінок, які пережили психологічне та фізичне насильство зі сторони свого інтимного партнера.

У роботі застосовувалися такі методи дослідження: *теоретичні* (аналіз, порівняння, синтез, узагальнення та систематизація наукової літератури з окресленої проблеми дослідження), *емпіричні* – (опитування, анкетування, тестування), інтерпретаційно-описові методи; *математико-статистичні* (метод кореляції Спірмена, однофакторний дисперсійний аналіз ANOVA за допомогою комп'ютерної програми SPSS версія 21 і STATISTIKA10).

Для реалізації емпіричної частини роботи були використані такі психодіагностичні методики:

- Опитувальник емоційного інтелекту «ЕмІн» Д. В. Люсіна;
- Тест емоційного інтелекту EQ Н. Холла;

- Самоактуалізаційний тест (САТ) (Е. Шостром, адаптація Ю. Є. Альшиної, Л. Я. Гозмана);
- Питальник Б. Додонова для вивчення ціннісної спрямованості емоцій;
- Опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ). Авторами методики є Е. Г. Ейдемільер і В. Юстицкіс.

Практичне значення результатів: Результати дослідження можуть бути корисними в перш чергу для фахівців, які в силу своїх повноважень чи цілей професійної діяльності здійснюють роботу із вище вказаною категорією осіб, тобто безпосередньо працюють з сім'ями, жінками, чоловіками та дітьми, які стикаються з проблемою насильства. Також матеріал даної наукової роботи може використовуватись працівниками державних закладів, установ та організацій, діяльність яких спрямована на запобігання та усунення наслідків насильства в сім'ї (притулки, кризові кімнати для постраждалих від домашнього насильства, центри соціально-психологічної допомоги, соціальні центри матері та дитини тощо).

Емпірична база дослідження. У дослідженні взяли участь 50 респондентів, з яких 25 – це жінки, які є постраждалими від домашнього насильства психологічного та фізичного характеру і 25 жінок, яким не довелося зіштовхуватися з подібним досвідом сімейного насильства. Дослідження проводили на базі ОКУ «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги».

Структура та обсяг роботи. Робота має вступ, чотири розділи, висновки, 5 додатків, список використаних джерел (71 найменувань). Загальний її обсяг складає 88 сторінки. Робота ілюстрована 3 таблицями та 6 рисунками.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА

1.1. Основні детермінанти домашнього насильства: традиційні цінності, суспільна думка, державна політика, релігія та сімейні сценарії

Традиційні цінності та суспільна думка. Сучасне суспільство, як ніколи раніше повинне розуміти всю недоречність таки знайомих нам висловів: «Б'є — значить любить»; «Люби, як душу, труси, як грушу»; «Серцем люби, а руками тряси»; «Жінка не бита як миска не мита»; «Як чоловік жінки не б'є, то вона як колода гниє» тощо. Зміст переконань, які є частинами кожного з цих висловлювань є неприйнятними у наш час, і від них слід позбавлятися, не лише на індивідуальному, але й суспільному рівні. Оскільки, в моральному контексті, відповідальні за насильство лежить не лише на людині, яка його скоїла, але й на колективах, групах, на національному та міждержавному рівні, які заохочували, пасивно реагували або навмисно не помічали подібні діяння. На вулиці, в школах, дворах, офісах щодня відбувається приховане насильство. Воно повторюється, бо залишається непоміченим. А для переслідувача мовчання зручне: воно розв'язує йому руки!

Вище зазначені народні прислів'я як найкраще відображають пострадянські традиційні цінності та суспільну думку людей стосовно факту насильства в сім'ї та зокрема насильства за ознакою статі. Патріархальну систему цінностей і принизливе ставлення до жінки можна відстежувати в фольклорі багатьох інших країн, який відображає культурно-моральні настанови етосу. Прикладом може слугувати правило «трех К» у німців – «Kinder, Küche, Kirche» – діти, кухня, церква; еквівалентом цієї «народної мудрості» в українській культурі про суспільне становище і статус жінки – «вагітна, боса й на кухні».

Отож, вплив і значення культурно-моральних настанов на існування та відтворення такого соціального явища, як гендерне насильство, є загально визнаним і здебільшого трактується, як «підлегле становище жінки в суспільстві, які закріплюють соціально-культурні традиції, що мають дискримінаційний характер, і передбачають нерівність прав та можливостей. Таке ставлення породжує уразливість жінок до численних форм домашнього насильства, таких як економічне, фізичне, сексуальне і психологічне. Тривалий час проблема насильства в сім'ї вважалася прерогативою усталених звичаїв та традицій і залишалася поза сферою правового регулювання. Будь-яке втручання в приватні стосунки з боку держави та суспільства вважалось грубим порушенням інтимних меж, що призвело до певного свавілля, які залишалися поза увагою компетентних органів державної влади [71, 121].

Тож зрозуміло, що проблема виявлення та подолання наслідків насильства в будь-яких проявах займає одне з провідних місць в роботі спеціалістів соціальної сфери, але навіть сьогодні самі ж постраждалі особи часто сприймаються крізь призму суспільних стереотипів. Від так, за даними Фонду ООН у галузі народонаселення, «Ла Страда Україна», Женевського центру демократичного контролю за збройними силами (DCAF), 10-12% представників правоохоронних органів вважають домашнє насильство іноді прийнятним; 77-84% представників правоохоронних органів переконані, що пріоритетом у справах про домашнє насильство є примирення, але не покарання. Очевидно, така позиція є однією з причин того, що лише 6% насильників притягують до відповідальності за ті згвалтування, про які правоохоронцям стало відомо із заяв потерпілих, і це навіть не враховуючи випадків про які не було повідомлено в поліцію. На превеликий жаль, і досі більшість потерпілих надають перевагу мовчанню [64,21;66].

Минуле століття назавжди посяде визначне місце в історії завдяки тому, що саме у цей час вперше отримали міжнародне визнання основні принципи дотримання прав людини. З 90-х рр. минулого століття відбулися кардинальні зміни щодо осягнення феномену насильства стосовно жінок, визнання його

соціостатевою проблемою і тим самим відкриття нового її бачення в розрізі гендерного права. 20 грудня 1993 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила «Декларацію про викорінення насильства щодо жінок», під № 1994/45 від 4 березня 1994 р., призначено Спеціального доповідача ООН з питання про насильство над жінками, його причини й наслідки. Ці події змусили суспільство по-новому подивитися на це явище, пов'язавши його з проблемою гендерної дискримінації. Однак що ми спостерігаємо сьогодні? Сьогодні характерне страшними спалахами насилля. Зафіксовані масові звірства та злочини в Ірпені, Бучі та Гостомелі вкотре доводять, що ніякі ухвалені чи прийняті рішення, які б гуманістичні цінності вони не відображали, ніколи не будуть реалізованими чи дотриманими людьми, до поки це переконання не стане їхньою культурно-традиційною спадщиною. Мова йде не лише про події, які розгортаються в Україні, але і про інші злочини здійснені проти миру й безпеки людства: події в колишній Югославії, Руанді, Афганістані, США, в Чечні, в Сирії, масові безчинства та «розквіт» тероризму тощо. Хоч людина і воліє жити в цивілізованому світу, однак гуманністю від неї досі важко дочекатися.

Державна політика. Якщо детальніше зануритись в питання причин виникнення домашнього насильства, то можна зауважити, що велика роль відводиться саме державній політиці в межах якої здійснюється покарання за вчинення домашнього насильства. Сприйняття та трактування цього терміну широко варіюються між країнами. Від так у деяких країнах домашнє насильство виправдане та узаконене, особливо у випадках подружньої зради з боку жінки, і підтримується юридично. До прикладу, жінка в арабській культурі, за сучасними оцінками, є найбільш дискримінованим класом через культурні і релігійні переконання, які часто відображаються в законах арабських країн [26].

Заслуговує на увагу досвід США у протидії насильству в сім'ї. У США функціонує понад 200 спеціальних судів, які займаються справами про насильство в сім'ї. Дослідження показують, що спеціалізовані суди розглядають справи про домашнє насильство більш ефективно, підвищують

рівень законослухняної поведінки з боку порушників закону, призначають більш суворе покарання й виносять більший відсоток обвинувальних вироків [46,112]

Зарубіжний досвід правової протидії насильству в сім'ї в США може слугувати серйозною правовою основою для удосконалення вітчизняного права та правозастосовної практики. Також накопичений досвід цієї країни у сфері протидії насильству в сім'ї може бути корисним та реалізованим у боротьбі з даним досліджуваним явищем в Україні.

В Україні у четвірку найчастіших правопорушень входить домашнє насилля. Тому цілком слушним було те, що Верховна Рада України активно працювала над відповідним законопроектом «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [7,60].

Нам здається важливим розібратися у вище зазначеній термінології, яка й надалі використовуватиметься в даній науковій роботі. Можливо, багатьом це буде очевидно, але я все ж таки за варто привнести деяку ясність у термінах:

- запобігання домашньому насильству – система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей, викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються;
- протидія домашньому насильству – система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на

законних підставах, та спрямовані на припинення домашнього насильства, надання допомоги та захисту постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки;

- домашнє насильство визначається, як «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь».
- кривдник – особа, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі;
- особа, яка постраждала від домашнього насильства (далі - постраждала особа), - особа, яка зазнала домашнього насильства у будь-якій формі. Доволі часто в буденному житті замість даного терміну люди вживають інший, а саме жертва насильства. Всі сучасні джерела зараз відходять від стигматизуючої лексики, тому надалі радимо уникати використання цього словосполучення;
- учасники відносин (про кого ми можемо говорити в контексті партнерського/домашнього насильства): подружжя (колишнє або у відносинах); партнери, які не перебувають у шлюбі (гетеросексуальні та негетеросексуальні люди); колишні партнери; люди, які перебувають у поліаморних відносинах; родинні відносини: дитячо-батьківські, братерсько-сестринські та ін.

Вся вище зазначена термінологія є затвердженою у статті першій Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» в якому запроваджено комплексний підхід та визначено систему заходів щодо

запобігання та протидії фізичному, психологічному та сексуальному насильству в сім'ї [53].

До найбільш важливих міжнародних нормативно-правових документів вважаємо за доцільне віднести "Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами" (далі Стамбульська конвенція).

Стамбульська конвенція переслідує такі цілі:

- захист жінок від фізичного, сексуального, психологічного, економічного насильства;
- упередження та протидія домашньому насильству; гендерна рівність між жінками і чоловіками;
- протидія гендерно обумовленій дискримінації;
- захист та допомога постраждалим від насильства;
- міжнародне співробітництво і допомога організаціям, державним органам у їхній роботі з протидії насильства.

Сьомого листопада 2011 р. Україна підписала Стамбульську конвенцію, проте лише 20 червня 2022 р. депутати Верховної Ради ухвалили ратифікацію Стамбульської конвенції, яка покликана вдосконалити законодавство країни у протидії домашньому насильству.

Про що це? Країни, що приєдналися до конвенції, повинні криміналізувати психологічне, фізичне і сексуальне насильство, переслідування, а також примусові аборти, стерилізацію та примусовий шлюб.

У Конвенції йдеться про два види насильства: проти жінок і домашнє. Перше включає будь-яке фізичне, психологічне, економічне чи сексуальне насильство, переслідування чи домагання, зокрема й на роботі. Друге трактується, як все, що відбувається між партнерами чи членами однієї родини без чієїсь із них згоди, наприклад примус до сексу, шлюбу, аборту, обрізання тощо.

Важливо, що тепер, згідно з основними принципами даної міжнародної угоди, кривдники нестимуть кримінальну відповідальність за будь-який вид

насильства. Покарання будуть жорстокішими, якщо потерпілі є родичами чи партнерами, або якщо свідком насильства стала дитина.

Україна застосовуватиме Конвенцію відповідно до цінностей, принципів і норм, визначених Конституцією України, зокрема щодо захисту прав людини та основних свобод, рівності прав і можливостей жінок і чоловіків, формування відповідального материнства й батьківства, підтримки сім'ї та охорони дитинства.

Релігія. Значну роль у формуванні стереотипу про панівне становище чоловіка над жінкою в сімейному житті відіграє *релігія*. Святі писання майже всіх основних релігій світу містять ряд місць, в яких чітко стверджується, що чоловіки повинні мати перевагу над жінками не лише у внутрішньо сімейних справах, але й у суспільстві загалом. Ці місця на протязі історії використовувалися для виправдання і посилення підлеглого статусу жінок. Багато релігій терпимо ставляться до домінування чоловіків над жінками, а деякі з них фактично заохочують фізичне покарання жінок та дітей. Отож, деякі релігійні та історичні традиції санкціонували фізичне покарання жінок за поняттям права власності на жінку. А концепція власності, своєю чергою, легітимізує контроль над сексуальністю жінок.

«У дитинстві жінка повинна підкорятися батькові, в юності - чоловікові, після смерті чоловіка — синам... Жінка ніколи не має бути вільна від підпорядкування», - кажуть індійські «Закони Ману». «Я дякую тобі, о Господи, що ти не створив мене жінкою!» - повторює у молитві іудей. «Чоловіки стоять над дружинами за те, що Аллах дав одним перевагу перед іншими», - умовляє Коран (сура IV, аят 38). «Дружини, коріться своїм чоловікам, як Господеві. Тому що чоловік є головою дружини, як і Христос глава церкви», - наполягає Біблія (Послання до Ефесян, V: 22-23).

Розглянемо те, що нам найближче – християнство. Християнська ідеологія чимало сприяла гнобленню жінки. Згідно біблійних описів, жінка асоціюється з джерелом гріха, оскільки завдяки їй чоловік назавжди втратив рай. У релігії, що проклинає тіло, жінка постає найстрашнішою спокусою диявола. Тертуліан

пише про жінку: «Ти була, так би мовити, дверима для диявола, ти спокусила того, на кого диявол не наважувався напасти... нарешті, виправлення провини твоєї коштувало життя Самому Сину Божому; і після всього цього ти мрієш, ти смієш прикрашати всіляко ту шкіру, яка була єдина тобі дана для прикриття сорому» [56]. Святий Амвросій: «Єва схилила Адама на гріх, але не Адам Єву. Справедливо, щоб жінка мала пана того, хто був нею схилений до гріха». І Іоанн Златоуст: «Серед усіх диких звірів не знайти нікого, хто був би шкідливішим за жінку».

Звичайно, в Євангелії є дух милосердя, який поширюється і на жінок, однак і тут є деякі суперечності. Християнство, попри на свою ненависть до плоті, шанує обітницю незайману і цнотливу, покірну дружину. І якщо вважається, що шлюб – це інститут, що вимагає взаємної вірності, то само собою зрозуміло, що дружина повинна повністю підкорятися чоловіку: Святий Хома Аквінський у повній відповідності до цієї традиції заявляє, що жінка – це лише «випадкова», неповна істота, щось на зразок невдалого чоловіка. «Чоловік є головою дружини, як Христос головою чоловіка, – пише він. – Жінці завжди судилося жити під владою чоловіка і не мати жодної своєї влади» [3]. В Індії, наприклад, і дотепер, всупереч забороні державного й міжнародного характеру, зберігається обряд саті – традиційна практика, за якою вдова приєднується до свого померлого чоловіка, спалюючи себе на його поховальному багатті. Не менш «колеритною» в країнах Близького Сходу й Африки є культурна практика хірургічного видалення жіночих геніталій пов'язаний з віруванням цього народу [44].

Отже, сказане вище доводить те, що релігійні вчення сприяли встановленню не рівноправного становища жінок в суспільстві. Своєю чергою саме це сприяло тому, що багато схильних до сімейного насильства чоловіків де-факто вважають, що вони мають майнові права на своїх дружин.

Сімейний сценарій – це шаблони взаємодії членів сім'ї, що передаються наступним поколінням та зумовлені подіями сімейної історії. До прикладу, сімейний сценарій містить уявлення про те, з ким, як і для чого потрібно жити в

сім'ї, скільки слід мати дітей, яким чином необхідно піклуватися про них, як будувати стосунки і т. д.; стійкі патерни структурної організації та мікродинаміки сім'ї, що повторюються з покоління в покоління [60, 185]. Прислів'я «Яблуко від яблуні недалеко падає» є відображенням ідеї про схожість різних аспектів життєдіяльності батьків та дітей. Таким чином, сценарій або несвідомий план життя, за визначенням засновника транзактного аналізу – Е. Берна, можуть визначати долю людини. Він вважав, що життєві сценарії ґрунтуються на батьківському програмуванні, оскільки засвоєний досвід проживання у батьківській сім'ї спонукає людину створювати власну родину, привносити у неї ті ж самі шаблони, які спостерігала ще з дитинства. Відтак Е. Берн, описуючи варіанти впливу сім'ї і окремих її членів на життя дитини, використовує поняття «сценарій»: «постійно діючий життєвий план, створений в дитинстві під впливом батьків. Це психологічна сила, що підштовхує людину до її долі». Будь-які події, що повторюються у нашому житті, є свідченням реалізації позасвідомого плану життя, який був закладений у дитинстві.

Найбільше НДД-дослідження (несприятливий дитячий досвід) показало, що жінки, які зіткнулися в дитинстві з насильством та зневажливим ставленням, у дев'ять разів частіше гвалтували у дорослому житті. Жінки, чийх матерів у дитинстві на їхніх очах бив партнер, значно частіше самі ставали потерпілими від домашнього насильства [29,62].

Сімейні сценарії завжди містять повторення і можуть стосуватися будь-яких аспектів життєдіяльності сім'ї:

- подружніх стосунків (у сім'ї всі жінки нещасливі у шлюбі);
- грошей (у сім'ї завжди відчувалась нестача грошей);
- прив'язки подій до певного віку (дівчина виходить заміж у ранньому віці, так само як її мама, бабуся та сестра);
- професійної діяльності (всі жінки в сім'ї працюють у системі освіти та нарікають на низьку зарплату, але нічого не змінюють) та ін.

Особливий інтерес становлять також сценарні рішення, закріплені за певними:

- рольовими позиціями (старша дівчинка в сім'ї завжди допомагала матері та не виходила заміж);
- вибором шлюбного партнера (у сім'ї усі жінки виходили заміж за алкоголіків) [45,84].

Ф. Рупперт говорить про передачу наслідків травм через душевні прихильності: «Якщо поєднати концепції прихильності й травми, можна сформулювати такі закономірності: травму, яку пережила мати — неминуче передає цей досвід в тій чи іншій формі дитині. Так травматичний досвід продовжує діяти через кілька поколінь. Батьки по-своєму, але теж залучені в механізм передачі травми. І вони передають травматичний досвід у спадок своїм дітям. Прикладом може бути травма жінки, роками пригнобленої чоловіком на очах дочки. Вона передає їй глибокий комплекс неповноцінності. Ф. Рупперт пише: «Дитина вбирає в себе почуття, яке мати приховує від себе та інших: зі страху, від сорому, розчарування і т. д. Дитина є дзеркалом материнської душі». Досягнувши віку, в якому була зломлена мати, дочка ламається сама, занурюючись в глибину самоприниження. Вік може бути тригером. А. А. Шутценбергер називає це «синдромом річниці». Вона пише, що у несвідомого хороша пам'ять, воно любить сімейні зв'язки і позначає важливі події життєвого циклу повтором дати і віку: це синдром річниці». Також А. А. Шутценбергер вказує на гіпотезу несвідомої ідентифікації. Несвідомо ідентифікуючись з матір'ю, дочка починає відігравати її життя, досягнувши критичного віку. Це період уразливості — така психологічна реакція на стрес річниці. Француза Дольто вважає, що все, що замовчується в першому поколінні, друге носить в своєму тілі [58]

Отож, батьки можуть передати дітям травму власного дитинства, або не лише власну, а й успадковану від попередніх поколінь — трансгенераційну травму. Ідея, що лежить в основі трансгенераційної травми, полягає в тому, що вплив ранніх несприятливих подій, таких як жорстоке поводження з дітьми,

розлучення, зловживання психоактивними речовинами, бідність або перебування у місцях позбавлення волі, так сильно впливає на людей, що це може відобразитися і на майбутніх поколіннях. Цей тип травми, також відомий як травма поколінь або міжколінна травма, яка часто залишається непоміченим і надалі дозволяє продовжити цикл травми. Сім'ї з історією невирішених травм, депресії, тривоги та різних видів залежностей можуть продовжувати передавати неадаптивні стратегії виживання та недовіру світові майбутнім поколінням. Таким чином, діти можуть повторювати ті самі моделі та відносини попередніх поколінь, незалежно від того, здорові вони психічно чи ні. Загальні симптоми травм, що передаються з покоління в покоління, включають низьку самооцінку, депресію, занепокоєння, безсоння, гнів та саморуйнівну поведінку [63].

Існує чотири способи передачі травми з покоління до покоління:

- Опосередковане ототожнення дітей зі стражданнями їхніх батьків;
- Інтуїтивна відповідальність, яку беруть на себе діти, щоб компенсувати різними способами страждання своїх батьків та прийняти на себе їхню травму;
- Особливі зразки виховання та моделей поведінки, продемонстровані тими, хто переживає травму по відношенню до їхніх дітей;
- Стилї спілкування між батьками та їхніми дітьми щодо травмуючого досвіду батьків [23].

Отже, сукупність вище описаних детермінантів: традиційні цінності, суспільна думка, державна політика, релігія та сімейні сценарії, в різних негативних формах свого вияву, можуть спричиняти поширення явища домашнього насильства фактично в будь-якому суспільстві чи середовищі.

Різні дослідники цього явища пропонують різні варіанти пояснень насильства у близьких відносинах. Однак більшість з них звертають увагу: на ієрархічності суспільного устрою, де жінці відводиться другорядна роль; традиційній соціалізації, яка вчить жінку тому, що стосунки входять до її зони відповідальності, що вона повинна зберігати сім'ю; спотворених релігійних та суспільних уявлень, де насильство по відношенню до заміжніх і незаміжнім

жінкам часто санкціонувалося офіційною релігією та законодавством; розповсюдження негативного ставлення до втручання в інтимні стосунки з боку держави та суспільства тощо.

1.2. Поняття “сімейного насильства” та його форми прояву

В загальному розумінні сімейне/домашнє/побутове насильство трактується як насильство чи інше жорстоке поводження однієї людини над іншою у рамці побутових відносин, таких як шлюб чи співжиття. Воно може називатися насильством з боку інтимного партнера, коли здійснюється чоловіком чи інтимним партнером, мати місце як у гетеросексуальних, так і в одностатевих стосунках, між людьми, що перебувають у дійсному шлюбі/стосунках чи що перебували в таких раніше. Домашнє насильство також включає насильство над дітьми, батьками, старшими родичками чи родичами та інші насильницькі акти між членами родини.

Закон України "Про попередження насильства в сім'ї", дає таке визначення: насильство в сім'ї – це "будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена родини як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю".

Відповідно до об'єкта, виділяють три типи сімейного насильства: насильство батьків над дітьми; насильство між подружжям; насильство щодо немічних родичів. Надалі основна увага приділятиметься насильству між партнерами.

Як вже було зазначено вище, закон виділяє чотири форми сімейного насильства: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне.

Психологічне насильство в сім'ї – це умисні словесні образи, переслідування, залякування, приниження одним членом сім'ї іншого або інших.

Форма домашнього психологічного насильства включає:

- вербальну агресію;
- погрози, у тому числі щодо третіх осіб;
- інші діяння спрямовані на:
- обмеження волевиявлення особи;
- контроль у репродуктивній сфері;
якщо такі дії або бездіяльність
- викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб;
- спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

Певно, надскладним та поширеним видом сімейного насильства є психологічне. Саме воно є складовою і потужним стимулом формування інших видів – фізичного та сексуального. І хоча в цьому випадку у постраждалого відсутні явні фізичні ушкодження та загроза життю, такий вид насильства призводить до стану емоційної невпевненості та може заподіяти суттєву шкоду психічному здоров'ю потерпілого, розвитку різного роду психічних розладів, депресії тощо/

Залежно від способів та особливо тривалості впливу психологічне насильство може тягнути за собою тяжкі наслідки (самогубство, психічну хворобу, тяжкі форми розладів психічної діяльності). У дитини, яка зазнає систематичного психологічного насильства, розвивається модель способу життя жертви і формується стан «готовності» повторювати цю модель у своєму дорослому житті.

Наслідки психологічного насильства проявляються в таких аспектах:

- спотворення образу Я, звинувачення самих себе за те, що відбувається;
- зниження почуття власної цінності та значущості;
- почуття страху і безпорадності як домінуючі почуття, коли світ сприймається як невизначений і завжди небезпечний;

- відкритість, крихкість та невизначеність меж власного Я, нездатність вчасно ідентифікувати різні форми насильства;
- нездатність встановити власні межі та обмеження;
- депривація базових потреб (незадоволення потреби у коханні, прийнятті, розумінні, приналежності);
- обов'язкове прагнення близькості, синдром емоційної залежності (співзалежності): надпотреба у коханні, страх втратити об'єкт прихильності, залежність, невпевненість у собі та інших, заперечення власних потреб;
- пригнічення чи знецінення власних почуттів і переживань, порушення здатності насолоджуватися життям, порушення здатності до встановлення емоційної близькості, синдром «афективної тупості» (відсутність почуття спільності з іншими людьми, відчуття себе нездатним будувати відносини емоційної прихильності, відкидання себе та інших) [67].

Фізичне насильство в сім'ї – це умисне нанесення різного виду тілесних ушкоджень, одного члена сім'ї іншому, як може призвести до порушення фізичного чи психічного здоров'я, появи травм, різноманітних хвороб чи розладів, або навіть фатальних наслідків – смерті потерпілого.

Форма домашнього насильства включає:

- ляпаси;
- стусани;
- штовхання;
- щипання;
- шмагання;
- кусання;
- а також незаконне позбавлення волі;
- нанесення побоїв;
- мордування;
- заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості;
- залишення в небезпеці;

- ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані,
- заподіяння смерті;
- вчинення інших правопорушень насильницького характеру;

Тілесні ушкодження є видимими фізичними слідами насильства стосовно жінок. Їх легше виявити, однак завдана травма для здоров'я виходять за межі фізичних ушкоджень і включають серйозні наслідки для психологічного здоров'я особистості.

Основні наслідки фізичного насильства:

- уявлення про те, що трапилося як про заслужене покарання («кривдник має рацію, я його спровокувала»);
- порушення уявлення про недоторканність власних кордонів ;
- амбівалентне ставлення до кривдника (одночасно і любов, і ненависть); • недовіра до оточуючих людей;
- уникання близьких відносин, що є фактором ризику для виникнення психопатологічних розладів;
- спотворення системи цінностей: цінності спрощуються, найціннішим стає те, що може гарантувати безпеку;
- порушення здатності розуміти власні почуття та стан інших людей, емоційна «замороженість», формування замкнутості, тривожності, депресивні стани, зниження здатності до самовираження;
- відсутність контролю за своєю імпульсивністю, неконтрольований виплиск агресії;
- уявлення про жорстокість та насильство як про прийнятну форму взаємовідносин.

Сексуальне насильство в сім'ї – це примус до будь-якого виду статевих контактів у родині, якщо вони здійснюються без згоди одного з членів сім'ї.

Форма домашнього насильства включає:

- будь-які діяння сексуального характеру, вчинені:
 - стосовно повнолітньої особи без її згоди;

- стосовно дитини незалежно від її згоди;
- в присутності дитини;
- примушування до акту сексуального характеру з третьою особою;
- інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності.

Наслідками сексуального насильства:

- головним наслідком сексуальної травми сучасні дослідники вважають втрату базової довіри до себе та світу.
 - порушення фізичних та емоційних кордонів, внаслідок якого травматичний досвід надалі відтворюється протягом життя;
 - порушення відносин із власним тілом, яке включає не лише зміну позитивного ставлення до нього, а й спотворення тілесної експресії, стилю рухів;
 - «сексуалізація поведінки» – постійна готовність бути сексуальним об'єктом, формування сексуально забарвленої поведінки, яка сприймається як необхідне, що є наслідком рано розпочатого і тривалого сексуального насильства;
 - формування моделі «кохання завжди пов'язане з болем», порушення здатності будувати довгострокові партнерські відносини;
 - вироблення захисної «стратегії виживання» як дисоціації особистості, розщепленні образу Я: відчуження від свого тіла, відчуття нереальності що відбувається і часткова амнезія;
 - відчуття безпорадності;
 - порушення Я-концепції: сприйняття себе як поганого (стигматизація), почуття провини, депресія;
 - сексуальні дисфункції;
 - виникнення різних видів залежності, психологічних розладів тощо. Акти сексуального насильства можуть вчинятись як в мирний час, так і в рамках збройних конфліктів або інших ситуацій, пов'язаних зі станом

насильства. При цьому, навіть якщо сексуальне насильство має місце в період збройного конфлікту, воно не обов'язково з ним пов'язане. Сам термін «сексуальне насильство, пов'язане з військовим конфліктом» не має офіційно-закріпленого визначення, однак є широковживаним та часто розуміється як синонім сексуального насильства, що становить порушення норм міжнародного гуманітарного права (МГП), або воєнний злочин.

Сексуальне насильство є одним із найбільш шкідливих видів насильства, оскільки зачіпає всі рівні: фізичний, ментальний, емоційний та духовний. Воно назавжди залишає слід у долі особистості, часто зберігаючи в ній почуття, що вселяють тривогу, страх та відчай.

Економічне насильство в сім'ї – це явище, коли один член родини навмисно позбавляє іншого певних матеріальних статків, зокрема, житла, їжі, одягу, коштів з метою повного контролю над його життям. Причому такі діяння ніяким чином не залежать від рівня економічного благополуччя родини, оскільки економічне насильство може спостерігатися, як у неблагополучних родин, так і у сім'ях з матеріально-економічною забезпеченістю. Зокрема, економічне насильство часто ховається за маскою турботи: партнер наполягає на відсутності необхідності працювати чи навчатися, проте потім з'являється тотальний контроль, звітування використаних коштів та приниження. Що більше, відсутність економічної незалежності є однією із головних причин замовчування та прийняття фізичного насильства [49].

Форма економічного насильства включає:

- умисне позбавлення або можливості користуватися економічними ресурсами;
- залишення без догляду чи піклування;
- перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації;
- заборону працювати;
- примушування до праці;
- заборону навчатися;

- знищення власності;
- пошкодження власності;
- підпал;
- проникнення в житло;
- обмеження (позбавлення) доступу до сімейного бюджету;
- інші правопорушення економічного характеру.

Економічне домашнє насильство може призвести до:

- смерті постраждалого члена сім'ї;
- порушення фізичного чи психічного здоров'я.

Отже, домашнє насильство — це систематично повторювані акти фізичного, психологічного, сексуального, економічного впливу на близьких людей, які вчиняють проти їх волі з метою отримання влади і контролю над ними. Тут треба зазначити і принципову особливість домашнього насильства. Вона полягає в тому, що домашнє насильство має гендерну основу. Згідно зі статистикою, найчастіше жертвами домашнього насильства стають жінки та діти.

Порушення, що виникають після насильства, торкаються всіх рівнів функціонування, що призводить до стійких особистісних змін, формування специфічних сімейних відносин, особливих життєвих сценаріїв. Пережите жорстоке поводження може породжувати подальший так званий «циклу насильства». Внаслідок сімейного насильства, яке не було вчасно зупинено, породжуються нові деструктивні тенденції у сфері сімейних відносин, що обертається проти суспільства загалом. Потреба відреагувати на пережитий біль є однією з основних причин поширення насильства у суспільстві. Численні дослідження показали, більшість злочинців, які вчинили серйозні злочини, у дитинстві пережили ситуацію фізичного чи сексуального насильства [35].

Необхідно зазначити: що наслідки насильство щодо будь-якого члена родини торкаються всієї сім'ї загалом. Так, діти, які вдома стають свідками насильства відносно матері, отримують психологічну травму, дія якої виявляються як у ближній, так і в далекій перспективі:

- у підлітковому віці вони частіше схильні до девіантної поведінки;
- у дорослому віці зростає імовірність того, що вони самі вчинять насильство або будуть піддаватися такому насильству з боку інтимного партнера. У 50 % випадків відомих епізодів насильства в сім'ї його свідки згодом уже самі стають потерпілими внаслідок жорстокого поводження.

Якою б не була ситуація насильства, вона завжди завдає шкоди розвитку особистості. Говорячи про небезпеку, яку являє собою насильство в сім'ї, і про масштаби його впливу, необхідно враховувати, що навіть якщо насильницькі дії спрямовані лише проти однієї людини, то всі інші члени сім'ї все одно виявляються схильними до того, що отримало назву «вторинна віктимізація» і полягає у переживанні свідками насильства тих самих психологічних наслідків, що і безпосередньо потерпіла.

1.3. Проблема насильства відносно жінок

У книзі «Злочини у шлюбі» Террі Девідсон описує основні чинники та ознаки насильства стосовно жінок у історичній перспективі. Як відзначав автор воно траплялося протягом усієї історії людства. Насильство стосовно цієї статі часто санкціонувалося офіційним законодавством, традиційними цінностями, суспільною політикою та вже вкотре зазначеною релігією. Наслідки подібної риторики все ще використовується аб'юзивними чоловіками як виправдання насильства щодо дружин. Тому зараз слід робити все можливе для того, аби жорстоке поводження щодо жінок звелось до мінімуму і не було присутнім в житті наступних поколінь.

Декларація ООН «Про викорінення насильства щодо жінок» (1979) визначає це явище, як «будь-який акт насильства, який чинять на підставі статевої нерівності, який заподіює або може заподіяти фізичний, статевий чи психологічний збиток або страждання жінкам, а також загрози скоєння таких актів, примус або довільне позбавлення волі, будь то в суспільному чи особистому житті». Здебільшого, саме статева ознака служить причиною того,

що практично в усіх країнах світу саме жінка виступає в ролі постраждалої від домашнього насильства.

Насильство у близьких відносинах із боку чоловіка, на думку соціобіологів, є біологічно обумовленим і є способом здійснення контролю. Зрозуміло, предметом контролю стає репродуктивна ексклюзивність жінки, тому саме ревності, на погляд цих вчених, виявляються найважливішим предиктором насильства у близьких відносинах. Здійснене насильство дає чоловікові більше влади, підриваючи самооцінку жінки, а отже, шанси чоловіка на статеву ексклюзивність зростають [17,62]. Цей останній аргумент ліг в основу соціобіологічного підходу, який говорить про те, що чоловіки намагаються домінувати над жінками, з якими перебувають в інтимних відносинах, щоб гарантувати статеву ексклюзивність. Датон пише про це так: Жертвами частіше стають жінки, а чоловіки, як правило, виявляють зарозумілість та інші форми психологічного насильства за для утримати наявного партнера... Мотиви, які спонукають чоловіків бити жінок, пов'язані саме з потребою в контролі. [17,64].

Найреволюційнішу теорію насильства в інтимних відносинах з 1990-х років можна знайти в емпірично заснованій типології інтимного тероризму та ситуативного насильства соціолога Майкла Джонсона. Джонсон визначає інтимний тероризм, як використання партнером серйозного фізичного та/або сексуального насильства у поєднанні з різними стратегіями контролю, які безпосередньо чи опосередковано допомагають домінувати над партнером. Такі стратегії контролю можуть включати використання емоційного насильства, ізоляції, загроз, приниження, домагань та впливу на дітей, щоб вони опинилися на стороні кривдника. На думку Джонсона, інтимний тероризм включає концепцію гендерної влади, що ґрунтується на ідеї, що чоловіки як група домінують над іншою групою – жінками. А певні соціально гендерні ролі ведуть до віктимізації жінок. Таким чином, багато хто аналізує аб'юз у гендерному контексті.

Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (ст. 1) визначає гендерно зумовлене насильство або насильство за

ознакою статі як діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків), або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті. Іншими словами, гендерно зумовлене насильство – це крайній вияв дискримінації за ознакою статі, постраждалими від якого стають найчастіше жінки.

Найяскравіше дана дискримінаційна політика впроваджується більшістю роботодавцями і підтримується посередниками на ринку праці (державною службою зайнятості та приватними агентствами з працевлаштування), що призвело до того, що стать та вік є чи не жорсткішими критеріями відбору, ніж професійні якості [31,147].

У соціологічній літературі становище жінок на ринку праці описується з допомогою наступних понять: «гендерна сегрегація ринку праці», «фемінізація професії». Також, зазвичай жінки в організаціях досягають меншого статусу, ніж чоловіки. У зарубіжній гендерної психології це становище пояснюється з допомогою теорії «скляної стелі»: у багатьох організаціях існує ніби невидима стеля, вище за яку жінки та американці неєвропейського походження не можуть просунути. Доволі часто така ситуація призводить до залежності жінок на сімейному рівні.

Якщо жінка не має власних доходів або її внесок у сімейний бюджет невеликий, виникає ситуація економічної залежності жінки у сім'ї. Загалом можна виділити декілька аспектів фінансової залежності жінки від чоловіка: дефіцит контролю (жінки не можуть самі контролювати сімейні ресурси); утиснення прав; відчуття необхідності звітувати за витрату грошей та почуття провини за необхідності витрат на себе. Найбільш жорсткою формою контролю чоловіка над дружиною є насильство – фізичне, психологічне та економічне (скандали, вимоги звіту про витрачені гроші, протидія чоловіка кар'єрному зростанню дружини, довільне урізання сум, що виділяються жінці).

М'якше прояв економічного насильства – розподіл домашніх обов'язків в такий спосіб, що вони не влаштовують жінку, але вона не може змінити становище [34].

Також внаслідок скоєних актів насильства та дискримінації і держава несе суттєві економічні збитки, які вимірюються грошовими, трудовими та нематеріальними втратами. Економічні втрати внаслідок насильства розподіляються між різними представниками суспільства, включаючи самих потерпілих, членів їхніх сімей та кривдників, роботодавців, які несуть збитки внаслідок непрацездатності працівників, державні та громадські організації, які надають послуги жертвам, страхові фонди та бюджети різного рівня, платників податків та економіку країни загалом. Тому наслідки насильства для суспільства повинні ставати більш усвідомленими та максимально мінімізованими [1,7].

Так, згідно із результатами дослідження “Економічна вартість насильства щодо жінок в Україні”, проведеного в 2016-2017 роках “Представництвом Фонду ООН в галузі народонаселення, щорічно близько 2,4 млн доларів — економічні втрати країни через непрацездатність жінок, які зазнали домашнього насильства [18].

Отож, сьогодні, насильство в сім'ї та щодо жінок усвідомлюється як серйозна та масштабна проблема, що породжує безліч інших соціальних та психологічних проблем. При цьому більшість випадків скоєного насильства відображає гендерний аспект – різновид агресії на основі ознаки статі.

1.4. Наслідки руйнівного впливу домашнього насилля на емоційну сферу постраждалої особистості

Будь-яке насильство над особистістю – потужний психотравмуючий фактор, який здатен породити істотний дисбаланс між внутрішнім станом людини та її реакцією на життєву ситуацію. Саме така неузгодженість може викликати різного ґатунку емоційні порушення. Себто доволі важливо

акцентувати увагу при подоланні деструктивних наслідків насильства на психоемоційному стані жінок які його пережили. Оскільки, емоційна напруга, емоційний стрес та дестабілізація може призводити до деструктивних форми адаптації, одним з яких є патологічна регуляція емоційних станів. Дія інтенсивних емоційні реакції (страх, гнів, сором і т.д.), призводить до того, що психіка мимоволі намагається від них захиститися і робить це будь-якими наявними засобами, в тому числі переконуючи себе, що явищ цих зовсім і не існує.

Цікавим є факт, що деякі жінки в ситуації домашнього насилля часто ідентифікують себе з агресором, щоб задовольнити його потреби і попередити спалахи агресії. Їм здається, що вони можуть контролювати зовнішні події. Тим самим це дозволяє їм краще адаптуватися до стресу і бути більш емоційно стійкими. На цьому конкретному прикладі може переконатися яку ціннісну роль відіграє сприйняття та здатність розпізнавати чужі емоції за фізичним станом, почуттями і думками, через зовнішній вигляд і поведінку, вербальною та невербальною інформацією.

Багато вчених, які вивчали емоційний інтелект розглядали його, як здатність розуміти відносини особистості, що репрезентується в емоціях, керуванні емоційною сферою на основі інтелектуального аналізу і синтезу. Однак, основною проблемою постраждалих від домашнього насильства є те, що здебільшого вони витрачають всю свою психічну енергію на деструктивні механізми психологічного захисту – маневри, за допомогою яких особистість дистанціюється від внутрішнього життя, від інших людей і зовнішніх обставин; паралельно із цим вони автоматично ігнорують інші важливі внутрішні процеси, а саме пізнання власної особистості (поінформованість про власні емоції, впевненість у собі, самоповага, самореалізація, незалежність). Фактично мова йде про те, що середовище, яке просякнуте напругою, страхом та насильством є взаємовиключним із ситуацією, коли людина може знайти час і комфортне місце для того аби розслабитися та відчувати свої справжні почуття або ж навпаки дати волю своїм емоціям. Тому постійне віддалення від свого «я»,

емоційний стрес і брак повноцінної енергії призводять до того, що стратегії самозахисту найчастіше стають методом виживання..

Стратегії виживання, які жінка використовує для того, щоб мати можливість фізично виживати поруч з агресором, являють собою різні спотворення думок, почуттів і поведінки, які дозволяють їй переносити агресію чоловіка і не руйнуватися психологічно. При домашньому насильстві жінка використовує такі механізми виживання день за днем, що поступово трансформують її особистість і стають типовим способом існування. Від так, жінки, які перебувають в ситуації насильства, здебільшого вдаються до використання деструктивних когнітивних стратегій регуляції емоцій: самозвинувачення; румінації/нав'язливі думки про події; катастрофізація; звинувачення інших. Когнітивне регулювання емоцій – це регулювання емоцій за допомогою когніцій, що дозволяє людині утримувати контроль над своїми емоціями, а також після загрози або стресових ситуацій [47, 104]. У різних ситуаціях можуть використовувати різні способи когнітивної регуляції емоцій, проте деякі з цих способів людина використовує частіше за інших, тим самим формуючи індивідуальний стиль когнітивної регуляції емоцій. Проведені дослідження показали, що в залежності від використовуваних типів регуляції у людей спостерігаються різні рівні тривоги, також були виявлені зв'язки деяких типів реагування з депресією та іншими емоційними проблемами [4].

Також доволі часто чинник емоційної дерегуляції людей, що пережили травматичний досвід насильства, лежить в основі безлічі проблем пов'язаних з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), порушенням сну, порушення харчової поведінки, переживання флешбеків, схильністю до ризикованої поведінки, ізоляцією від суспільства (втрати дружніх контактів, родинних зв'язків тощо)

Наслідком такої реакції може бути складність, а іноді неможливість у визначенні та описі власних емоцій. Таким чином, прослідковується деформація здібностей постраждалих осіб, які беруть участь в усвідомленні та

розумінні не лише їхніх власних емоцій, але й емоційних станів інших людей, що безпосередньо визначається особливостями розвитку емоційного інтелекту. Доволі цікавим є дослідження особливостей впливу емоційного інтелекту на особистісні ресурси подолання складних життєвих ситуацій, дослідження адаптивних функцій та адаптаційного потенціалу емоційного інтелекту. Однією із загальновідомих теорій є модель Д. Гоулмана, в якій він поєднав особистісні характеристики з когнітивними здібностями. Автор визначав емоційний інтелект як «здатність усвідомлювати свої емоції і емоції інших, щоб мотивувати себе і інших, і щоб добре управляти емоціями наодинці з собою і при взаємодії з іншими» [9, 83]. Р. Бар-Он в своїй моделі визначає емоційний інтелект як «набір некогнітивних здібностей, компетенцій і навиків, які впливають на здатність людини справлятися з викликами і тиском зовнішнього середовища» і ефективно долати наслідки стресових факторів. Цілком ймовірно, що емоційний інтелект може бути одним із чинників, що перешкоджає психологічному насильству у відносинах. Оскільки, чим вищі показники емоційного інтелекту, тим краще особистість може знайти рівновагу між емоціями та розумом, відчуті внутрішню свободу та відповідальність за себе, усвідомити потреби та мотиви поведінки, скорегувати стратегію життя, виявити свої потенційні можливості, здібності та таланти, обрати професійну діяльність. Розвинений емоційний інтелект дає можливість сформулювати таку систему переконань про себе, про світ, про відносини зі світом, яка допомагає впоратися зі стресами та сприймати їх як менш значущі [27].

Отже, підсумовуючи все вище сказане, можемо зробити висновок, що домашнє насильство є фактором, що впливає на емоційну сферу особистості та деформує її здібності до емоційного регулювання, усвідомлення та вияву власних емоційних станів, якість взаємодії чи стосунків, які ми встановлюємо та підтримуємо з іншими людьми. Нарешті, емоції можуть регулюватися рядом несвідомих пізнавальних процесів чи захисних реакцій, таких як вибіркова увага, спотворення сприйняття та пам'яті, процеси заперечення та проекції, або

більш свідомими пізнавальними процесами, наприклад такими, як самозвинувачення, перекладання вини на інших чи катастрофізація.

1.4 Успадковані стереотипи про домашнє насильство

Проблема насильства в сім'ї довгий час була табуованою, і навіть досі існує опір соціуму щодо звернення уваги стосовно цієї проблеми. У суспільстві існує значна кількість міфів та численних невірних соціальних настанов щодо сім'ї та шлюбу, які є усвідомленою чи неусвідомленою спробою заперечення факту наявності домашнього насильства в тому чи іншому суспільстві. До найбільш поширених відносять такі:

Насильство – це тільки про побої. Часто люди під домашнім насиллям вважають лише побої або інші прояви фізичної сили, оскільки саме вони є найбільш видимі як для самого потерпілого так і для решти. При цьому ігноруються зовсім інший аспект психологічного здоров'я людини, а саме її вразливість психіки до вербальної агресії, погроз, принижень, тиску тощо. Нерідко, систематичне переживання психологічного насильства може завдавати не меншої шкоди, а ніж фізичне чи сексуальне.

Ототожнення випадку домашнього насильства зі звичайною сімейною сваркою. Коли ми говоримо про домашнє насильство, ми повинні розуміти, що це ціла система взаємин, в яку потрапляє людина. Це не разова сварка або скандал, це не складності в комунікації або суперечки на основі різних цінностей, це повторювані епізоди різних форм насильства, які не призводять до продуктивного вирішення конфліктної ситуації. Л. Уокер у своїх дослідженнях вперше наголосила, що для того, щоб сімейний конфлікт міг потрапити до категорії домашнього насильства, необхідно, щоб це повторилося хоча б двічі. Якщо конфлікт має локальний ізольований характер, то насильство має системну основу і складається з інцидентів, які йдуть один за одним. Конфлікт зазвичай має у своїй основі певну конкретну проблему, яку можна вирішити.

У шлюбі не буває сексуального насильства. Як не дивно, але навіть сьогодні ми можемо прослідкувати наявність у деяких родин ідеології «подружніх обов'язків та прав» на секс, яка виправдовує шлюбні звалтування. Сексуальне насильство – це злочин, якому немає місця у стосунках між людьми, і не важливо, одружені вони чи ні. Статеві контакти мають відбуватися за згодою обох партнерів, бути прийнятними та бажаними для обох. Якщо статевий контакт відбувається з примусу, в небажаній формі, партнер залякує, принижує чи ображає – це насильство

Домашнє насильство існує лише в «неблагополучних» сім'ях. Домашнє насильство не має соціальних меж. Воно трапляється у всіх соціальних групах незалежно від рівня освіти й доходів.

Публічно висловлювати своє знання про акти насильства значить накликати на себе стигму, якою суспільство таврує жертв. Страх засудження та відштовхування може бути однією з основних причин замовчування факту вчинення насильства над особистістю. Багатьом може бути важливо підтримувати статус «звичайної людини, такої, як усі», адже травма насильства часто викликає відчуття своєї неправильності, несхожості на інших. При цьому мовчання може посилювати ізоляцію, підтримуючи відчуття «ніхто не знає мене справжню». До цієї причини також можна додати розголошення інформації або публічні звинувачення в адресу постраждалої, через які людина боїться бути посоромленою серед друзів чи на роботі. В нашій культурі ще досі не заведено розповідати про труднощі у сім'ї. Люди не навчилися відкрито і серйозно розмовляти на подібні табуйовані теми.

Необхідно жертвувати собою і все терпіти заради дітей. Абсолютно всі діти мають однакову потребу, як в матері та і в батькові. Наявність обох батьків та їх активна участь у виховному процесі сприяють гармонійному розвитку дитини та її психологічному благополуччю. Однак діти, які живуть в умовах насильства в родині завжди залишаються в зоні ризику та наражаються на небезпеку в майбутньому опинитися на місці потерпілого. Така сімейна

атмосфера може більш згубно впливати на особистість дитини, а ніж ситуація розлучення батьків, або окреме їх проживання.

Сама винна або ж іншими словами – провина лежить на тому, на кого спрямоване жорстоке поводження, а не на тому, хто його вчинив. Найкращим прикладом відображення даного кліше є сучасний термін «слатшеймінг». Слатшеймінг – це звинувачення жертви (потерпілої), а не злочинця (гвалтівника), в акті зґвалтування (з залученням "аргументів" про "провокаційний" зовнішній вигляд, місцеперебування та маршрут, стан сп'яніння, стосунки з гвалтівником, факти особистого життя тощо.

Ось деякі міфи-переконання до яких вдаються кривдники, щоб виправдати свою поведінку:

- Сама потерпіла зазвичай веде безладне життя та має погану репутацію;
- Зарозумілі, гордовиті жінки, які суперечать чоловікові, заслуговують на те, щоб їм дали хороший урок;
- Нормальна жінка завжди зможе дати відсіч кривднику, якщо захоче посправжньому це зробити;
- Жінки у зухвалому одязі (відверта кофтинка чи коротка спідниця) самі провокує на інтимну близькість.

Щоб оминати такі хибні судження, завжди потрібно пам'ятати: у потерпілих не було вибору – зазнавати насильства чи ні. Натомість кривдник мав вибір – вчиняти його чи ні. Неможливо спровокувати на злочин того, хто не може його вчинити. Дослідники психологічних травм змушені постійно боротися з тенденцією дискредитувати постраждалих осіб або робити їх невидимими.

Романтизація насильства. Дана тема часто висвітлюється у книгах, фільмах, дорамах тощо. Романтизація токсичних стосунків у цих шоу дозволила багатьом молодим людям шукати нездорових стосунків.

Найбільшою пасткою, яка постійно демонструється в цих паралельних реальностей є «всепоглинаюча любов», яка за своїм змістом є ні що іншим, як токсичними стосунками. Постійна демонстрація таких начебто пристрасних

стосунків призвела до нормалізації нами цієї нездорової поведінки. Наприклад, проаналізуємо один випадок. Насильство над дівчиною, до якої залицяється нестримний хлопець, часто провокується тривіальним вчинком з її боку: вона просто приязно посміхнулася іншому чоловікові, а її партнер дійшов висновку, що вона відчула потяг до того, іншого, що своєю чергою виливається в гучну сварку чи докори. Проявом «романтичних» ревностів в цій ситуації слугувала б інтерпретація дівчиною цього випадку, як твердження «ревнує – значить любить».

Допомогу знайти неможливо - чужі проблеми нікому не потрібні.

Розрахунки, проведені Інститутом демографії й соціальних досліджень на замовлення Фонду ООН у галузі народонаселення, говорять про те, що щорічно 1,1 млн. українок стикаються з фізичною та сексуальною агресією в сім'ї; 600 представниць слабкої статі гинуть в Україні від домашнього насильства, але лише 10% з понад мільйона жінок, які піддаються насильству, вирішують заявити про це. Кожен день поліція фіксує 348 фактів домашнього насильства, де в 70-80% постраждалими стають жінки. Тобто, насильство в сім'ї має яскраво виражений гендерний характер, адже більше 70% жертв – це саме жінки, а 90% кривдників – чоловіки; 85% випадків насильства в сім'ї трапляються між інтимними партнерами або членами сім'ї, які мають емоційний зв'язок, що, до речі, ускладнює збір даних та реєстрацію злочинів

Водночас у деяких верствах українського суспільства, у тому числі, на жаль, і в юридичних колах, існує загальноприйнята, помилкова і небезпечна позиція, згідно з якою сімейні стосунки – це сімейна справа і навіть насильство в сім'ї не є злочином. Скривджені жінки схильні виправдовувати своїх мучителів з багатьох причин: через фінансову залежність, відсутністю власного житла чи невіру в те, що хтось може допомогти. Така невіра безпідставна. Адже майже 40% працівників системи кримінальної юстиції – поліцейських, прокурорів, суддів – вважають домашнє насильство приватною справою, а близько 60% впевнені, що жертви самі винні в тому, що з ними сталося [64, 20-21].

Варто також зауважити, що статистичні дані щодо поширеності насильства вважаються заниженими. Справжні масштаби цього явища залишаються неясними у зв'язку з тим, що багато жертв домашнього насильства відчують себе емоційно залежними від гвалтівника і не звертаються за допомогою.

До нерішучості у протидії насильству в сім'ї можуть призводити такі шкідливі норми та кліше:

1. *«Відповідальність несуть обидва»*. Якщо постраждала вірить у це, то припускає, що вона більшою мірою винна у своєму емоційному болю і в більшій мірі звинувачує саме себе.
2. *«Розлучення – ознака поразки жінки»*. В суспільстві заведено вважати, що відповідальність за затишок, психологічний добробут та процвітання сім'ї лежить на плечах жінки, а процес розлучення сприймається, як щось зовсім протилежне цьому. Від так жінка намагається віднайти причину невдалого шлюбу саме в собі, сприймаючи розлучення, як особисту невдачу та нереалізованість себе, як хорошої дружини й берегині сімейного вогнища. Така думка слугує першоджерелом іншого кліше, а саме: *«Сім'я - це жіноче призначення і лише жінка відповідає за те, що відбувається в сім'ї»*. Прихильність до цього вислову існує у суспільстві, де жінкам запропоновано з культурної точки зору вірити в те, що любов і шлюб є для них самореалізацією.
3. *«Насильство є у всіх сім'ях (тільки всі члени сім'ї прагнуть його приховувати)»* Це твердження є яскравим прикладом того, як потерпілі намагаються виправдати факт вчинення насильства у зв'язку з різними на те причинами (співзалежністю, відчуттям сорому, бажання уникнути ярлика «жертви», страх тощо)
4. *"Без мене він пропаде"*. Тут мова йде про співзалежність. Співзалежні звички виникають через травми, отримані у зв'язку з пережитим зреченням та зневагою. Людям зі співзалежними звичками здається, що вони не можуть досягти цілісності без сторонньої допомоги. Вони, як правило, формують

занижене та хибне «Я», таке, яке виглядає слабким і безпорадним; прагнуть зцілити рани, залишені травмами раннього дитинства; ретельно підбираючи особливих людей очікуючи, що ці люди здійснять їх незадоволені потреби у нарцисизмі. У таких відносинах співзалежна людина висловлює свою дитячу потребу у прив'язаності, щоб реалізуватися в ній. Сильна потреба у прихильності до іншої людини є ключовим елементом співзалежності. Іншими широковідомими ознаками цього явища також є поглинення переживаннями партнера; орієнтація на інших; легке підпорядкування іншими; самозвинувачення; нав'язливе прагне до близькості та довірливості; травмуючий досвід браку уваги в дитинстві; низька самооцінка тощо.

5. *«Діти повинні виховуватись в повній родині».* Діти, які ростуть у повній сім'ї і бачать насильство, страждають набагато більше за тих, хто зростає з одним із люблячих батьків у гармонійних стосунках та родинному спокої. Діти, які є свідками насильства між батьками чи близькими родичами, навіть якщо фізично уникають його, страждають душевно. Це негативно впливає на їхній емоційний стан, взаємовідносини з однолітками, навчання.
6. *«Це все алкоголь...».* Жорстоке поведіння або насильство не мають біологічного зв'язку з алкоголем, однак воно робить свій внесок у жорстоке поведіння з жінками двома способами: особисті переконання кривдника у тому, як на нього впливають речовини, більшою мірою збуватимуться. Як показують дослідження, якщо він вірить, що алкоголь може зробити його агресивним, то здебільшого в своїй поведінці він буде керуватися своїми передбаченнями. З іншого боку, якщо він не приписує речовинам дії, що породжує насильство, він навряд чи стане агресивним навіть у стані сильної інтоксикації.

Важливо враховувати, що алкоголь забезпечує жорстокому чоловіку виправдання свободи дій за його власним бажанням. Після кількох чарок він дозволяє собі бути настільки агресивним або лякаючим, наскільки він схильний бути таким, знаючи, що завтра зможе сказати: «Вибач за вчора, я був зовсім п'яний» – або заявити, що він не пам'ятає інциденту, і його

партнерка чи сім'я не приписуватимуть йому відповідальність за скоєне. Алкоголь слугує виправданням для нього самого.

Отже, навіть у стані інтоксикації особистість, хоч вона і дещо змінюється, зберігає зв'язок із тверезою особистістю. Однак існує і певна закономірність втрати об'єктивності та зламу внутрішніх заборон на насильство, що посилюються при дії алкоголю.

7. *«Кохання долає все»*. Якщо потерпіла вірить у це, вона може прийти до думки, що якщо сильніше любитиме і прийматиме свого партнера таким, яким він є, то все буде добре і всі перепони чи негаразди просто зникнуть [21].
8. *«Радій, що в тебе є дах над головою»*. Припускаючись такої думки, людина, яка зазнала домашнього насильства починає вважати, що очікує надто багато і має радіти тому, що є. Мова тут швидше йде про ідею культивування економічної залежності у потерпілих. До прикладу, на початку відносин, дружина починає залежати від чоловіка економічно, проживаючи в нього в помешканні, одягаючись його коштом та споживаючи його їжі. Всі базові потреби в цій ситуації є задоволеними. Однак, згодом при виникненні гострих конфліктів, кривдник може маніпулювати цим, навмисно позбавляючи економічних ресурсів та апелюючи до статусу дружини, як утриманки. Це може обернутися емоційною залежністю та пасивністю потерпілої. Дружина боїтиметься втратити економічну безпеку, тому кривдник набуватиме над нею все більшу владу.
9. *«Люди не завжди мають на увазі те, що кажуть»*. Якщо потерпіла вірить у це, вона може вважати, що, хоч би як їй було погано, кривдник завдав їй болю ненавмисно чи випадково, а значить причин для хвилювання не має. Це був перший і останній раз, який насправді повторюватися систематично [21].
10. *«Цей період у відносинах тимчасовий»*. Якщо потерпіла вірить у це, вона може вважати, що настрої партнера незабаром покращає. На жаль, насильство часто допомагає агресору впоратися зі своїми емоціями лише в

найближчій перспективі, тому він послідовно отримуватиме підживлення і відновлюватиме свою самооцінку новими актами насильства.

11. *"Чоловіки народжені, щоб домінувати, жінки – щоб підкорятися"*. Це дуже поширене переконання свідчить про те, що проблема насильства щодо жінок – соціальна. Вона закорінена в гендерних стереотипах, що з дитинства прищеплюються людям. Стереотип маскулінності включає такі субкультурні характеристики, як «крутість», перевага, матеріальний достаток і зухвалість. А ось для стереотипу жіночності характерні слабкість, підпорядкованість, матеріальна залежність та «лякливість». Чоловік у силу привласненої собі переваги вважає, що його права та привілеї повинні апріорі перевершувати будь-які вимоги та претензії жінок. У його рамках жінка розглядається як покоївка, сексуальна рабиня або іграшка, чия роль полягає виключно в тому, щоб приносити задоволення домінуючому над нею чоловікові.
12. *«Хай каже що хоче, аби руки не розпускав»*. При отриманому досвіді фізичного насильства найбільш цінним для постраждалої стає те, що може гарантувати безпеку та неушкодженість. При цьому вона не здатна об'єктивно оцінювати ризики та виявляти ознаки, що свідчать про можливу загрозу психологічного насильства, яке також деструктивно впливає на психологічне здоров'я людини.
13. *«Потрібно приймати людей такими, якими вони є»*. Якщо людина залишається прихильною до даного твердження, вона може вважати, що має терпимо ставитися до поведінки партнера та з порозумінням приймати всі його недоліки. Спотворення змісту даного висловлювання є не лише некоректним, але й неприпустимим у випадках вчинення домашнього насильства. Ми можемо змиритися з деякими недосконаlostями людей, як ось, наприклад, звичка гризти нігті чи всюди запізнюватися, з урахуванням того, що вони не підлягають зміні, але зовсім інша річ «змиритися» з агресією партнера ризикуючи власним життям, безпекою чи здоров'ям.
14. *"Ти сама себе накручуєш"*. Згідно з цим кліше, жінка, яка потерпіла від домашнього насильства може вважати, що вона робить щось неправильно –

сама створює труднощі у відносинах чи невірно відчуває. Виникненню таких думок сприяють так звані пастки до яких може вдаватися кривдник. Заперечення: він автоматично перекладає на інших відповідальність за будь-яке насильство, одночасно вважаючи себе цілком невинним. Це заперечення може бути настільки всеосяжним, що він забуває про роль, яку сам зіграв у ескалації конфлікту до рівня застосування насильства. Зіткнувшись із вказівками на його роль у сварці, наприклад, з боку правоохоронців, мінімізує вагомість будь-яких своїх провокацій у розвитку подій. Спотворена інтерпретація мотивів: він інтерпретує маніпулятивні чи зловмисні наміри, як нейтральні чи навіть позитивні. Селективність: він фокусує увагу лише на тих аспектах того, що відбувається, які відповідають його упередженим переконанням, блокуючи у свідомості все, що їм суперечить.

15. *«У горі та радості»*. Якщо людина вірить словам цієї шлюбної присяги, вона може вважати, що за гіршими обов'язково будуть кращі часи. Як не дивно, але самі такі вислови можуть провокувати патер поведінки характерний для ролі «рятувальника» [21].

16. Отож, в даному розділі ми розглянули численні хибні соціальних настанови та стереотипи, які не лише носять деструктивний характер та створюють підґрунтям для умов жорстокого поводження, але й суттєво перешкоджають попередженню і подоланню домашнього насильства.

Нині у нашій країні склалася переломна ситуація, коли існуючі традиційні стереотипи щодо поглядів на сімейне функціонування вже застаріли, а нові ще не встигли скластися. У такій ситуації гостріше, ніж у стабільній культурі, перед молодим поколінням постають питання виборів адекватного формування уявлень про міжособистісні емоційно-значущі родинні чи позародинні відносини, про особистісні якості та характеристиках потенційного статевого чи шлюбного партнера.

РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Опис вибірки

В ході планування емпіричного дослідження було сформовано дві незалежні вибірки по двадцяти п'яти осіб в кожній. До першої входили жінки, які пережили досвід домашнього насильства (психологічного, фізичного) зі сторони свого інтимного партнера. Більшість з них були, чи на разі залишаються клієнтками центру соціально-психологічної допомоги, притулків та кризових кімнат для постраждалих від домашнього насильства осіб. До другої групи входять жінки в житті яких відсутній подібний досвід сімейного насильства. Загалом, участь в дослідженні взяло п'ятдесят випробуваних різного віку, від 20 до 48 років.

Дослідження проводили на базі ОКУ «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги» основна мета якого полягає в наданні соціальних послуг та тимчасового прихистку особам, які внаслідок учинення стосовно них злочину, насильства (у тому числі в сім'ї) або реальної загрози його вчинення та за інших складних життєвих обставин, наслідки яких вони не можуть подолати самотійно.

2.2. Методи й методики дослідження

Для реалізації поставленої мети та завдань емпіричного дослідження, було використані такі психодіагностичні методики: тест емоційного інтелекту (Холла); опитувальник «ЕмІн» (Д.В. Люсін); самоактуалізаційний тест (Е. Шостром, адаптація Ю. Є. Альшиної, Л. Я. Гозмана); опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» (Е. Г. Ейдемільер і В. Юстицкис) та методика «Визначення загальної емоційної спрямованості особистості» (Б.І. Додонова). Для обробки

емпіричних даних використовувалися якісний, кількісний та статистичний аналіз, SPSS.

Тест емоційного інтелекту EQ Н. Холла

Методика призначена для виявлення здібності особистості розуміти відносини, що репрезентуються в емоціях, і керувати своєю емоційною сферою на основі прийняття рішень. Вона складається з 30 тверджень і містить п'ять шкал:

- шкала "Емоційна обізнаність" трактується, як усвідомлення та розуміння своїх емоцій, рівень обізнаності про свій внутрішній стан;
- шкала "Управління своїми емоціями" передбачає ступінь вираженості емоційної відхідливості, емоційної гнучкості або іншими словами іншими словами – довільне керування своїми емоціями;
- шкала "Самотивація" - управління своєю поведінкою, шляхом контролю власних емоцій;
- зміст шкали "Емпатія" визначається, як здатність розуміти емоції інших людей, вміння співпереживати поточному емоційному стану іншої особистості, а також готовність надати їй підтримку. Це вміння зрозуміти стан людини виходячи з її міміки, жестів, відтінків мови, позі тощо;
- шкала "Керування емоціями інших людей" – це вміння впливати на емоційний стан інших [70, 27].

Опитувальник емоційного інтелекту «ЕмІн» Д. В. Люсіна

В основу опитувальника емоційного інтелекту «ЕмІн» Д.В. Люсіна покладено розуміння емоційного інтелекту як здатності до розуміння своїх і чужих емоцій та управління ними.

Здатність до розуміння емоцій розглядається як можливість розпізнати емоцію, тобто встановити сам факт наявності емоційного переживання у себе чи в іншої людини; спроможність ідентифікувати емоцію, тобто встановити, яку саме емоцію переживає сам індивідуум або інша людина, і знайти для неї вербальне вираження; розуміння чинників, що її викликали, і наслідків, до яких вона може призвести [37].

Здатність до керування емоціями розглядається як можливість контролювати інтенсивність емоцій, насамперед, приглушати надмірно сильні емоції; вміння контролювати їхнє зовнішнє вираження; можливість, у разі необхідності, довільно викликати ту чи іншу емоцію. І здатність до розуміння, і здатність до управління емоціями може бути спрямована як на власні емоції, так і на емоції інших людей.

Таким чином, запропонований метод оцінки рівня сформованості емоційного інтелекту уможлиблює оцінку як внутрішньо особистісного, так і міжособистісного аспектів прояву емоційної розумності.

Згідно з концепцією Г. Гарднера, у структурі емоційного інтелекту необхідно розглядати внутрішньоособистісний (спрямований на власні емоції) та міжособистісний (спрямований на емоції інших людей) компоненти. Перший характеризується такими складовими, як самосвідомість, рефлексія, самооцінка, самоконтроль, мотивація досягнень. Другий компонент включає емпатію, толерантність, комунікабельність, конгруентність, діалогічність.

Отож, опитувальник емоційного інтелекту «ЕмІн» Д.В. Люсіна включає 2 шкали: шкала міжособистісного емоційного інтелекту (розуміння чужих емоцій; управління чужими емоціями) і шкала внутрішньоособистісного емоційного інтелекту (усвідомлення своїх емоцій; управління своїми емоціями; контроль експресії), а також 6 підшкал. Складається з 46 тверджень, кожне з яких випробовуваний має оцінити за однією з 4 шкал, від (1) «Зовсім незгоден» до (4) «Повністю згоден».

Самоактуалізаційний тест (САТ) (Е. Шостром, адаптація Ю. Є. Альошиної, Л. Я. Гозмана)

Даний опитувальник був створений Евереттом Шостромом у 1963 році, тест призначений для вимірювання самоактуалізації як багатовимірної величини. Розвиваючи ідею А. Маслоу, Шостром дає свої характеристики самоактуалізуючої особистості. Багато в чому прояви самоактуалізації він пов'язує з поняттями "компетентність у часі" та "опора на себе". На його думку, самоактуалізуюча особистість є найбільш компетентною в часі. Вона має

справу з життям цілком у теперішньому, хоча використовує минуле та майбутнє, щоб надати сьогоденню більше сенсу.

Самоактуалізаційний тест складається з 14 шкал, 126-и пунктів, кожен з яких містить два судження ціннісного чи поведінкового характеру. Респонденту пропонується вибрати те з них, що більше відповідає його уявленням або звичному способу поведінки. САТ вимірює самоактуалізацію за двома базовими та додатковими шкалами.

Базові шкали:

1. Шкала «Компетентності у часі» визначає здатність суб'єкта жити теперішнім, тобто переживати справжній момент свого життя у всій його повноті, а не просто як фатальний наслідок минулого або підготовку до майбутнього «справжнього життя».
2. Шкала «Підтримки» – вимірює ступінь незалежності цінностей і поведінки суб'єкта від впливу ззовні.

Додаткові шкали:

1. Шкала «Ціннісних орієнтацій» вимірює, якою мірою людина поділяє цінності, властиві самоактуалізованій особистості.
2. Шкала «Гнучкості поведінки» діагностує ступінь, гнучкості суб'єкта в реалізації своїх цінностей у поведінці, взаємодії з навколишніми людьми, здатність швидко й адекватно реагувати на мінливу ситуацію.
3. Шкала «Сензитивності до себе» визначає, якою мірою людина віддає собі звіт у своїх потребах і почуттях, наскільки добре відчуває і рефлексує їх.
4. Шкала «Спонтанності» вимірює здатність індивіда спонтанно і безпосередньо виражати свої почуття.
5. Шкала «Самоповаги» діагностує здатність суб'єкта цінувати свої переваги, позитивні властивості характеру, поважати себе за них.
6. Шкала «Самоприйняття» оцінює ступінь прийняття людиною себе такою, якою вона є, незалежно від оцінки власних переваг і недоліків, можливо, всупереч останнім.

7. Шкала «Уявленнь про природу людини» визначає в якій мірі суб'єкт схильний сприймати природу людини в цілому як позитивну.
8. Шкала «Синергії» визначає здатність людини до цілісного сприймання світу й людей, до розуміння зв'язку між протилежностями, таких як гра і робота, тілесне й духовне та ін.
9. Шкала «Прийняття агресії» свідчить про здатність індивіда приймати своє роздратування, гнів та агресивність як природний прояв людської сутності..
10. Шкала «Контактності» характеризує здатність людини до швидкого встановлення глибоких і тісних емоційно-насичених контактів з людьми або до суб'єкт-суб'єктного спілкування.
11. Шкала «Пізнавальних потреб» визначає ступінь вираженості у суб'єкта прагнення до здобуття знань про навколишній світ.
12. Шкала «Креативності» характеризує вияви творчої спрямованості особистості.

Методика «Визначення загальної емоційної спрямованості особистості»
(Б.І. Додонова)

Тест-анкета «Емоційна спрямованість», розроблена Б.І. Додонова (1978), являє собою перелік 50 питань, кожне з яких відноситься до 10 шкал, складених на основі авторської класифікації емоцій [16,132].

1. Альтруїстичні емоції виникають на основі потреби у сприянні, допомозі, заступництві іншим людям;
2. Комунікативні емоції виникають з урахуванням потреби у спілкуванні;
3. Глоричні емоції (від лат. gloria – слава) пов'язані з потребою в самостверженні та славі, типова емоційна ситуація – реальне або уявне «пожинання лаврів»;
4. Практичні емоції викликаються діяльністю людини, її успішністю чи неуспішністю;
5. Пугнічні емоції (від лат. pugna – боротьба) походять від потреби у подоланні небезпеки, на основі якої пізніше виникає інтерес до боротьби;

6. Романтичні емоції виникають на основі прагнення до всього надзвичайного, незвичайного та таємничого;
7. Акізитивні емоції (від франц. *acquisition* – придбання) виникають у зв'язку з інтересом до накопичення, «колекціонування» речей, що виходить за межі практичної потреби в них;
8. Гедоністичні емоції пов'язані із задоволенням потреби в тілесному та душевному комфорті;
9. Гностичні емоції часто ототожнюються до інтелектуальних почуттів, їх пов'язують із потребою в отриманні будь-якої нової інформації та з потребою у «когнітивній гармонії». Суть її в тому, щоб у новому, невідомому, надзвичайному, незрозуміло відшукати знайоме, звичне, приводячи таким чином всю наявну інформацію до спільного знаменника;
10. Естетичні емоції є відображенням потреби людини бути в гармонії з навколишнім світом.

Класифікація емоцій створена автором емпіричним шляхом, на основі попереднього збору величезної кількості «сирого» матеріалу про «цінні» переживання та потреби, покладені потім у основу класифікації.

Методика вимірює загальну емоційну спрямованість особистості. Під емоційною спрямованістю особистості тут мається на увазі сукупність сфер, у яких людина відчуває найсильніші позитивні емоції, яких він виявляє інтерес і схильний виявляти систематичну активність. За цією методикою можна вивчити емоційну спрямованість, дізнатися які установки та у сфері діяльності можна отримати позитивні емоції.

Встановлено, що цінність одних і тих же переживань для різних осіб переживаються по-різному. У зв'язку з цим в психологію і було введено поняття загальної емоційної спрямованості. Тип загальної емоційної спрямованості особистості, виступає в якості одного із системоутворюючих чинників всієї психологічної структури, накладає відбиток на багато особливостей емоційної сфери людини. Емоційна ж сфера, своєю чергою, робить свій вплив на сприйняття людиною навколишньої дійсності, на її мрії і

планів, на вибір діяльності, друзів, коханих, на творчість, на уявлення про щастя. Разом з тим особі з яскраво вираженою певною емоційною спрямованістю аж ніяк не чужі й всі інші спонукання.

Опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ) Авторами методики є Е. Г. Ейдемільер і В. Юстицкіс

Під «сімейною тривогою» автори розуміють стани тривоги в одного чи обох шлюбних партнерів, часто неусвідомлювані й нелокалізовані. Характерною ознакою цього типу тривоги є те, що вона виявляється в сумнівах, страхах, побоюваннях, які стосуються сім'ї, здоров'я її членів, поїздок і пізніх повернень додому, сутичок і конфліктів, що виникають у сім'ї [20]. Тривога, зазвичай, не поширюється на позасімейні сфери – на трудову діяльність, родинні, сусідські відносини тощо. Індивід з сімейно-обумовленою тривогою не відчуває себе значущою і важливою особою в родині, незалежно від того, яку позицію він у ній займає і наскільки активну роль відіграє в реальності.

Мета даного опитувальника полягає у дослідженні загального фону переживань індивіда, які пов'язані з його місцем в сім'ї, з тим як він там себе сприймає. Запропонований опитувальник містить твердження, які стосуються самопочуття людини в домі та в сім'ї, що спрямовані визначити рівень прояву таких субшкал:

1. Провина (сімейна провина члена сім'ї) – неадекватне відчуття відповідальності за все негативне, що відбувається в сім'ї.
2. Тривожність (сімейна тривожність члена сім'ї) – переживання відчуття, що ситуація в сім'ї не залежить від власних зусиль випробуваного.
3. Напруженість (сімейна напруженість) – відчуття індивіда, що виконання сімейних обов'язків є надто складним і непосильним завданням.

РОЗДІЛ 3. ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Загальний огляд результатів емпіричного дослідження

Особливості емоційного інтелекту (EQ) у двох випробуваних групах. Блок діагностичного інструментарію спрямований на вивчення EQ (тест емоційного інтелекту Холла та опитувальник «ЕмІн» Д.В. Люсін) дав можливість дослідити показники та виявити рівні розвитку емоційного інтелекту у двох випробуваних групах: жінок, які постраждали від психологічного та фізичного насильства та жінок, які не зазнавали подібного досвіду у родині. Аналізуючи отримані результати було виявлено наступні статистичні дані.

Таблиця 3.1

Рівні прояву вимірюваних ознак двох випробуваних груп за методикою «Тест емоційного інтелекту EQ» (Н. Холла)

Шкали	Рівні прояву					
	Низький		Середній		Високий	
	1 група	2 група	1 група	2 група	1 група	2 група
Емоційна обізнаність	9	6	12	14	4	5
Управління своїми емоціями	6	9	14	10	5	6
Самомотивація	11	1	12	14	2	10
Емпатія	4	3	12	17	9	5
Розпізнавання емоцій інших людей	7	5	15	12	3	8

Як ми можемо побачити, за методикою «Тест емоційного інтелекту EQ" Н. Холла, результати обох випробуваних груп майже тотожні.

У 36% респондентів першої групи, які належать до категорії постраждалих осіб, виявлений низький рівень емоційної обізнаності, 48% – середній, і лише у 16% – високий. В другій вибірці результати дещо схожі: 24% опитуваним притаманний низький прояв емоційної обізнаності, 56% – середній, 20% – високий. Дана тенденція прослідковується і за рештою шкал: «управління своїми емоціями» та «розпізнавання емоцій інших людей». Фактично, що в першій, що в другій групі більший відсоток показників займає саме середній рівень прояву досліджуваних ознак. Однак, що цікаво, найвищий відсоток низьких показників в першій групі досліджуваних було виявлено за шкалою «Самотивація»: 44% отримали низькі показники за даною вимірюваною ознакою, ще 48% – середній і лише в у 8% – високий, в той час, як у інших випробуваних, тобто жінок які не переживали досвіду сімейного насильства, отримані результати по цій же ознаці є абсолютно полярними даним. Від так, лише у 4% опитуваних було виявлено низький рівень самотивації, 56% – середній і у 40% – високий. Різниця суттєва, проте при застосуванні однофакторного дисперсійного аналізу (One-way ANOVA) статистична значимість цієї відмінності не підтвердилась за критерієм однорідності дисперсії (критерій Левена). Тому в такому випадку вартує лише припустити, що такі результати можуть бути зумовлені розбіжностями внутрішніх ресурсів двох груп, необхідних для здійснення контролю власних емоцій у разі виникнення неприйнятних для носія ситуацій. Наприклад, цілком логічним є твердження, що у постраждалої особи при відсутності мотивації, сильних особистісних характеристик, соціальної підтримки або підтримки зі сторони інших суспільних систем, що дозволяють чинити ефективний опір насильству, будуть проявлятися менш ефективні реакції, як імпульсивний гнів чи інші непередбачувані реакції в момент виникнення ситуативної напруги.

Також ще однією «цікавинкою» виявилися отримані результати за шкалою «емпатія». Кількість респондентів першої групи, тобто жінок, що

постраждали від домашнього насильства, майже в двічі більше отримала високі показники за даною вимірюваною ознакою. Тобто 36% (9) респондентів першої вибірки було діагностовано високий рівень прояву емпатії, і лише 16% (4) – низький. У 20% (5) опитуваних другої групи – жінок, які не зазнавали впливу сімейного насильства, було виявлено високий рівень розвитку емпатії, 12% (3) – низький, і решта – середній.

Порівнявши середні значення по кожних окремих шкалах методики «Тест емоційного інтелекту EQ» ми отримали наступні данні.

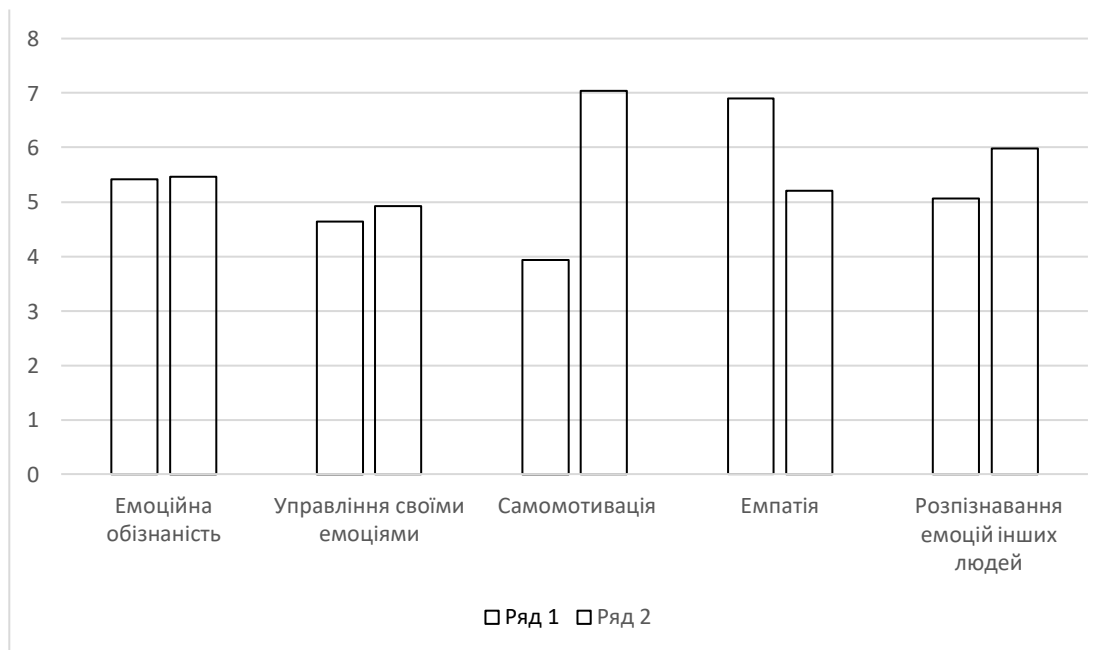

Рис. 3.1. Співвідношення середніх значень обох вибірок за методикою «Тест емоційного інтелекту EQ» (Н. Холла)

Як можемо помітити, на рис. 3.1. показники шкали: «самомотивація» та «емпатія» сильно варіюють з-поміж решти.

Більш глибокий огляд причин, що могли зумовити такі результати за даними характеристиками, буде здійснений в наступному розділі, який передбачає опис результатів за однофакторним дисперсійним аналізом.

Детально аналізуючи результати другої методики - опитувальника емоційного інтелекту «ЕмІн» (Д. В. Люсіна), також можемо помітити деяку закономірність: серед всієї вибіркової сукупності частота низького рівня

прояву досліджуваних явищ зустрічається саме у постраждалих осіб, в той час, як у 2 групи жінок переважають, навпаки високі показники.

Таблиця 3.2

Рівні прояву вимірюваних ознак двох випробуваних груп за опитувальником емоційного інтелекту «ЕмІн» (Д. В. Люсіна)

Шкали	Рівні прояву					
	Низький		Середній		Високий	
	1 група	2 група	1 група	2 група	1 група	2 група
Розуміння чужих емоцій	12	1	13	11	0	13
Управління чужими емоціями	10	2	13	14	0	9
Розуміння своїх емоцій	12	0	9	18	2	7
Управління своїми емоціями	11	2	15	13	1	10
Контроль експресії	6	6	17	9	2	10
Міжособистісний емоційний інтелект	13	2	11	11	1	12
Внутрішньо особистісний емоційний інтелект	12	1	12	14	1	10
Розуміння емоцій	8	2	17	13	0	10
Управління емоціями	9	1	14	12	2	12
Загальний рівень	11	0	13	15	1	10

Від так, 48% опитуваним першої групи (жінок, які пережили травматичний досвід) притаманний низький рівень таких досліджуваних якісних характеристик: «розуміння чужих емоцій», «розуміння своїх емоцій», «внутрішньо особистісний емоційний інтелект». Найбільш «критичною» виявилась шкала «міжособистісного емоційного інтелекту». У 52 % респондентів цієї вибірки, тобто більше ніж у половини, дана ознака характеризується низьким рівнем розвитку. І лише в одній людині із загальної досліджуваної сукупності (25 випробуваних) було виявлено високий рівень розвитку цього психологічного явища.

У другій групі випробуваних, ситуація в край відрізняється. У 48% жінок, які не зазнавали впливу домашнього насильства, було діагностовано високий рівень прояву міжособистісного EQ та здатності управляти емоціями. А ще 52% опитуваним притаманні високі показники за шкалою «Розуміння чужих емоцій» яка є складовою того ж міжособистісного емоційного інтелекту.

Для кращого сприйняття поданих математичних даних, спробуємо візуалізувати їх у відповідну діаграму співвідношення середніх значень.

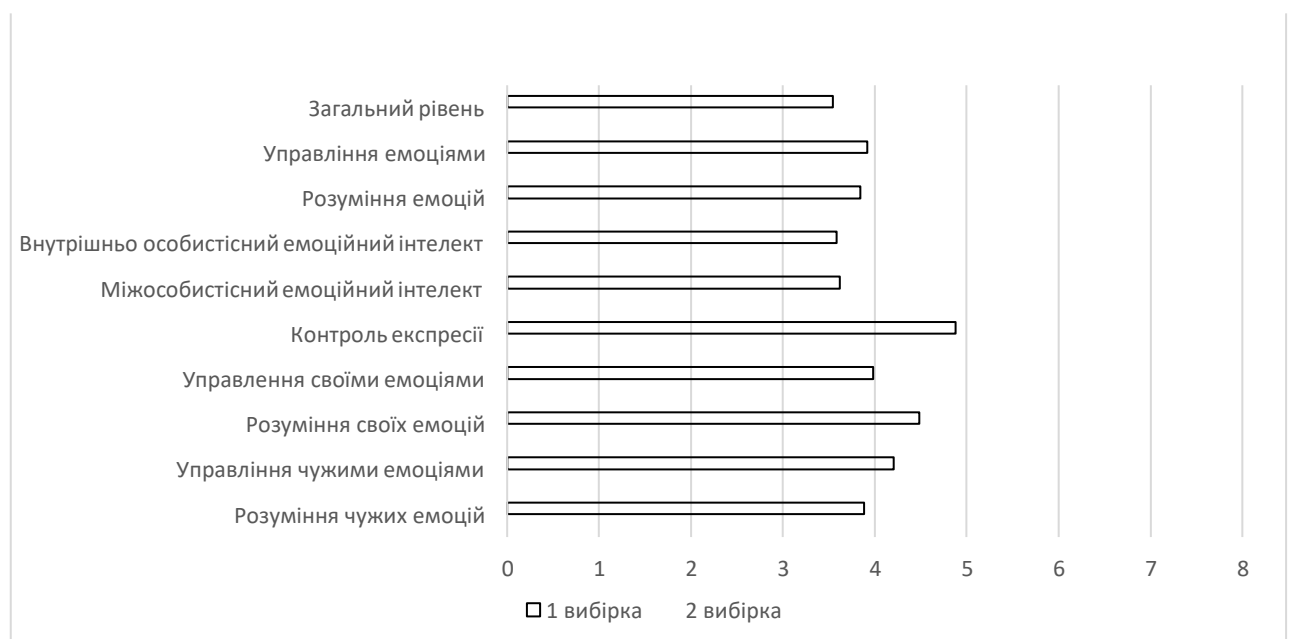

Рис. 3.2. Співвідношення середніх значень обох вибірок за опитувальником емоційного інтелекту «ЕмІн» (Д. В. Люсіна).

Як ми можемо наочно побачити, показники середніх значень другої групи переважають показники першої, що найменшу у двічі. А отже, можемо зробити висновок про наявність суттєвих відмінностей між цими випробуваними групами за вимірюваною ознакою, тобто емоційним інтелектом.

Розгляд змісту структурних компонентів ціннісних орієнтацій респондентів. Застосований діагностичний інструментарій: самоактуалізаційний тест (САТ) Е. Шострома та методика «Визначення загальної емоційної спрямованості особистості» націлені окреслити загальну картину усвідомленості опитуваних власних ціннісних переживань, та певною мірою, пов'язаних з ними характеристик самоактуалізуючої особистості.

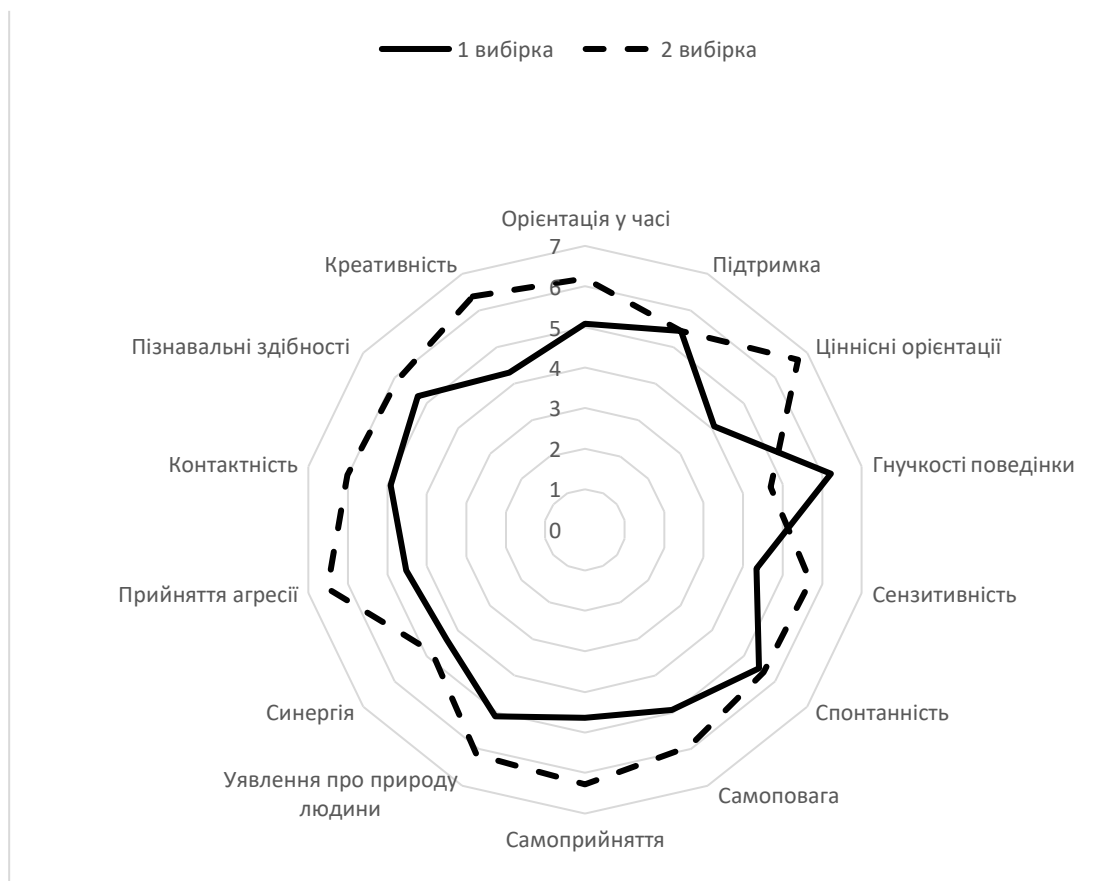

Рис. 3.3. Співвідношення середніх значень обох вибірок за методикою «Самоактуалізаційний тест» (Е. Шостром, адаптація Ю. Є. Альшиної, Л. Я. Гозмана)

Згідно з отриманими даними, які наведені на рис. 3.3. було виявлено, наступне: по-перше, зауважмо цікавий розподіл значень показників першої вибірки, за шкалою «гнучкість поведінки». У 8% респондентів, які належать до категорії постраждалих від домашнього насильства, було виявлено низький рівень розвитку гнучкості поведінки, у 64% – середній, а ще у 28% – високі. При здійсненні порівняльного аналізу, результати другої групи виявилися меншими: 32% отримали низькі показники, 52% – середні та 16% – високі. При застосуванні однофакторного дисперсійного аналізу (One-way ANOVA) статистична значущість цієї відмінності також була підтверджена, тож детально оглянути її зможемо в наступному розділі.

По-друге, якщо зіставляти співвідношення середніх значень (рис. 3.3.), в загальному можемо зробити підсумок, що практично, майже за всіма вимірюваними характеристиками, результати другої групи є більшими або рівними за результати першої. Тобто таким чином, можемо стверджувати, що жінкам, які не переживали досвід травматичних подій пов'язаний з фізичним та психологічним насильством, більшою мірою притаманні характеристики самоактуалізуючої особистості, а ніж тим хто безпосередньо перебував в ситуації домашнього насильства.

Окремо звертаємо нашу увагу на великий розрив даних за шкалою «ціннісні орієнтації». У 56% випробуваних другої групи було виявлено середні ступінь розвитку цінностей, 44% – високий; натомість 32% постраждалим притаманний низький рівень прояву ціннісних орієнтацій, 64% – середній і ще 4% (1 респондент) – високий.

Також, доволі цікавим залишається розподіл середніх значень за методикою «Визначення загальної емоційної спрямованості особистості» (Б.І. Додонова).

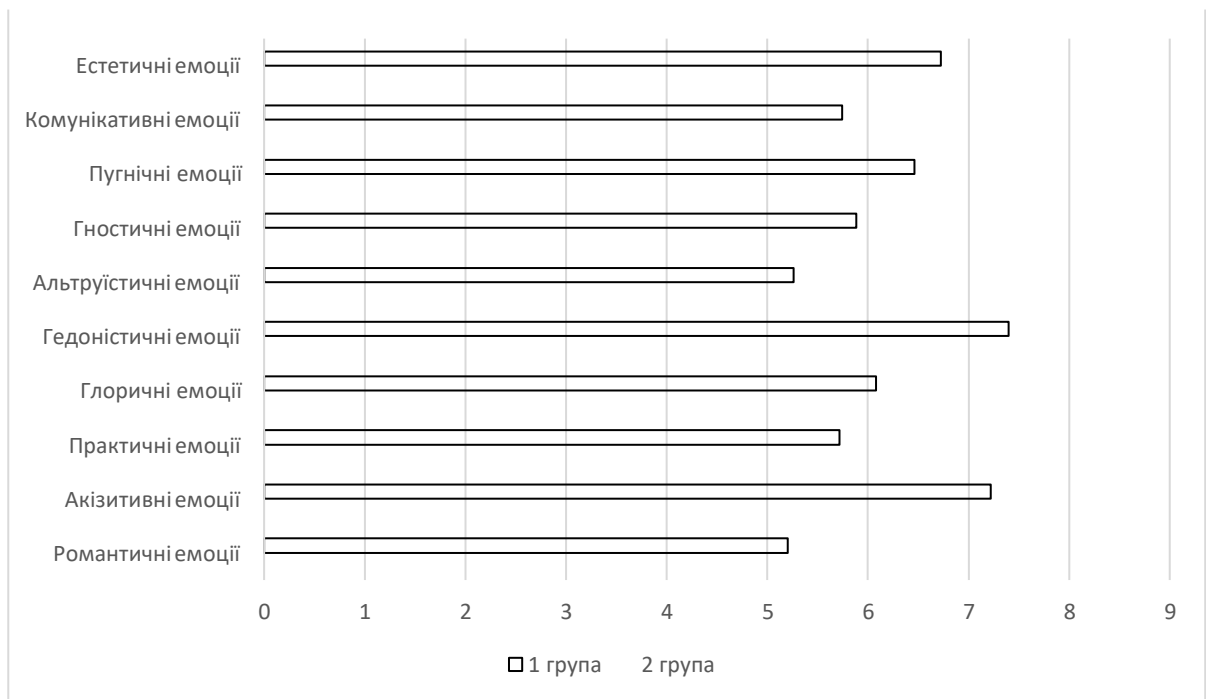

Рис. 3.4. Співвідношення середніх значень обох вибірок за методикою «Визначення загальної емоційної спрямованості особистості» (Б.І. Додонова)

Дані шкал: «акізитивні емоції», (визначається потребою в надмірному накопиченні та «колекціонуванні» речей) «глоричні емоції» (пов'язані з потребою у самоповазі та славі) та «пугнічні емоції» (передбачають потребу у безпеці, інтересом до боротьби: почуття спортивного азарту, спортивна злість) є домінуючими у випробуваних першої групи, тобто жінок, що перебували в ситуації насилля. Цілком ймовірно, що у наведеному описі, вище перелічені вимірювані ознаки можуть набувати характеру компенсаторних реакцій та гіперкомпенсації.

У другій групі жінок, найбільш переважаючою за показниками є шкала «гностичні емоції» зміст яких пов'язаний із потребою в отриманні будь-якої нової інформації чи знань. Також, вагомого рівня прояву отримала шкала «гедоністичні емоції». Серед всієї вибіркової сукупності не було зафіксовано жодного низького показника. Від так, 56% респондентів притаманний середній рівень вираженості цієї психологічної характеристики, 44% – високий.

Особливу цінність для дослідження, передбачає ступінь розвитку «комунікативних емоцій» респондентів, які безпосередньо відображають їх здатність до ефективно спілкування та частково пов'язаною з цим сферу емоційного інтелекту. Отож, результати першої групи: 28% опитуваних отримали низькі показники, 56% – середні та 16% – високі; друга група: 40% приманний середній рівень прояву комунікативних емоцій, 60% – високий, наявність низьких рівнів прояву – не зафіксовано.

Особливості прояву загального фону переживань випробуваних, які пов'язані з їх місцем в сім'ї та з тим як вони там себе сприймають. Використання опитувальника «Аналіз сімейної тривоги» допоміг виявити важливі для дослідження матеріали, які так чи інакше можуть бути пов'язані із ситуацією домашнього насильства чи з іншим дисфункційним сімейним контекстом.

Таблиця 3.3

Рівні прояву вимірюваних ознак випробуваних груп за опитувальником «Аналіз сімейної тривоги» (Е. Г. Ейдемільера і В. Юстицкис)

Шкали	Рівні прояву					
	Низький		Середній		Високий	
	1 група	2 група	1 група	2 група	1 група	2 група
Тривожність	0	12	16	11	9	2
Напруга	0	12	15	12	10	1
Провина	1	6	14	18	10	1

Переходячи одразу ж до головного, варто зауважити, що становище, яке ми спостерігаємо аналізуючи результати постраждалих від побутового насильства, свідчить про високий рівень прояву у них сімейної тривоги: у 64% спостерігається середній рівень вираженості показників за шкалою «тривога», ще у 36% – високий; за шкалою «напруга» 60% респондентів було діагностовано середній рівень вимірюваних явищ, 40% – високий.

У другій групі результати виявились більш сприятливими, тобто 48% респондентів характеризуються низьким рівнем прояву цих досліджуваних ознак, лише у двох опитуваних було виявлено високий рівень вираженості тривожності у родині, а ще в одного – високий рівень напруги.

За останньою шкалою «провина» 40% випробуваних першої групи отирали високі результати, 56% – середні та 4% – низькі; у 24% другої групи спостерігається низький рівень прояву ознаки, у 72% – середній і лише у одного респондента – високий.

Загалом підсумовуючи вище наведені дані можна цілком доцільно стверджувати, що у жінок, які пережили травмуючи досвід психологічного та фізичного насильства присутня деструктивна тенденція до переважання високих показників за опитувальником «Аналіз сімейної тривоги». В першу чергу це свідчить про відсутність комфортного та позитивного сімейного простору, що перешкоджає розвитку, становленню та росту особистості, її навичкам краще розуміти себе, знаходити вихід зі складних життєвих ситуацій і налагоджувати більш надійні та ефективні контакти з оточуючим середовищем.

Порівняльний аналіз середніх значень також підтвердив наявність суттєвих відмінностей між двома вибірками. Надалі, більш детальний огляд результатів за цими шкалами буде здійснений в наступному розділі.

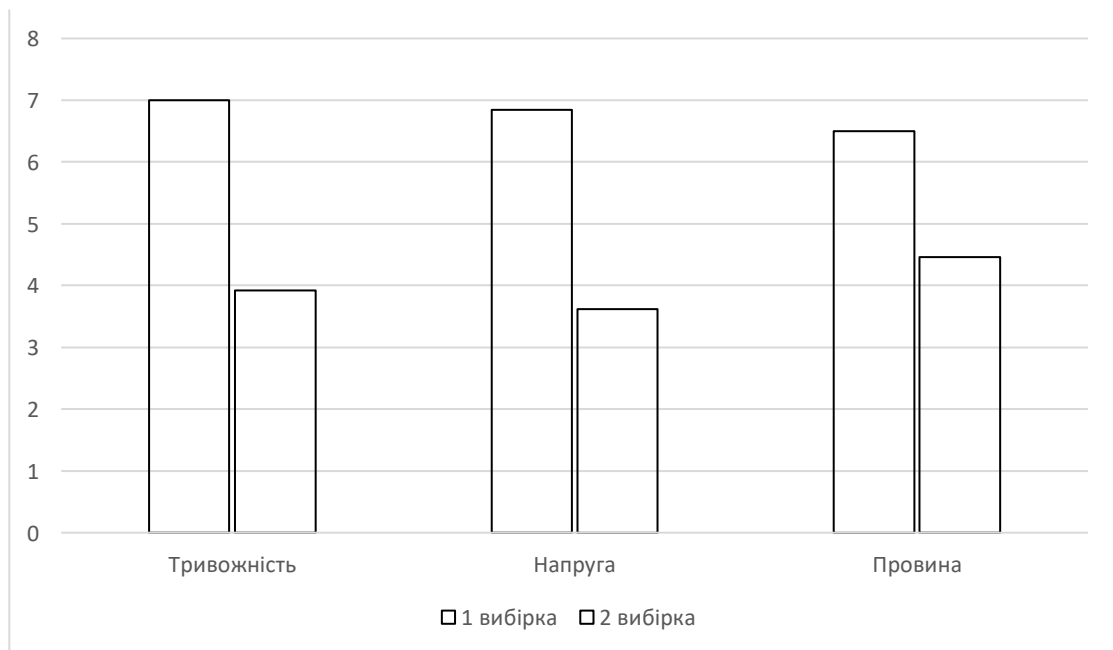

Рис. 3.5. Співвідношення середніх значень обох вибірок за опитувальником «Аналіз сімейної тривоги» (Е. Г. Ейдемільера і В. Юстицкис)

Узагальнюючи все вище сказане, можна встановити наступні вірогідні висновки про властивості досліджуваних груп.

У жінок, які перебували в ситуації вчинення щодо них сімейного насильства спостерігається критично низький рівень прояву довільного управління своїми емоціями, міжособистісного емоційного інтелекту та його складових. У порівнянні з іншою групою випробуваних їм менше притаманні загальні характеристики самоактуалізуючої особистості та пов'язані з нею ціннісні орієнтації.

Натомість переважання високих показників були виявлені за такими особистісними здібностями, як емпатія та гнучкість поведінки, які можуть відображати адаптаційні чи захисні реакції, що відповідають за те якими способами індивід себе поводить в неприйнятних для нього ситуаціях. Ще одним доволі важливим фактом є виявлені значущі емпіричні дані, які підтверджують високий рівень прояву сімейної тривоги, що свідчать про наявність дисфункційного сімейного контекстом.

Здебільшого емоційна спрямованість постраждалих від домашнього насильства виявляється у потребі в подоланні небезпеки, самоповазі та славі, в надмірному накопиченні та «колекціонуванні» речей.

У респондентів другої вибірки, тобто жінок, які не зазнавали подібного досвіду насильства зі сторони інтимного партнера, результати отримані за методиками вимірювання емоційного інтелекту та самоактуалізації в рази перевищують ті, які отримали опитувані першої групи. При цьому показники сімейної тривоги є нижчими. Фактично, якоюсь мірою, можемо зробити висновок, що безпечне сімейне середовище в якому не має місце проявам домашнього насильства, чинить чималий вплив на здатність особистості до самоактуалізації та особистісного зростання.

Також, доцільно відзначити, що даній вибірці приманні чи малий рівень розвитку комунікативної та гностичної емоційної спрямованості, що виражається в сильній потребі у спілкуванні (бажанні спілкуватися, ділитися думками та переживаннями та потребою в пізнанні (прагнення зрозуміти, відчуті ясність та впорядкованість думок, бажання дізнаватися нову інформацію).

3.2. Інтерпретація отриманих результатів за однофакторним дисперсійним аналізом ANOVA

Оскільки основний зміст гіпотези проведеного дослідження передбачає здійснення порівняння вимірюваних ознак двох вибірок: жінок, які є постраждалими від домашнього насилля, і жінок, які не переживали подібний досвід насильства в сім'ї; ми вирішили за необхідне використати однофакторний дисперсійний аналіз ANOVA (див. додаток B2).

Для перевірки придатності даних для дисперсійного аналізу нами був застосований критерій Левена (Levene's test). Від так, надалі мова буде йти про ті вимірювані ознаки в коректності та достовірності яких ми переконалися.

Статистично значущі відмінності, при зіставленні двох груп були виявлені за такими шкалами: «гнучкість поведінки» ($F(1,48)=5,240$ при $p=0,026$); «емпатія» ($F(1,48)=4,879$ при $p=0,031$); «креативність» ($F(1,48)=10,095$ при $p=0,003$); «прийняття агресії» ($F(1,48)=9,357$ при $p=0,004$); «сензитивність до себе» ($F(1,48)=15,773$ при $p=0,000$); «ціннісні орієнтації» ($F(1,48)=19,924$ при $p=0,000$); «управління емоціями» ($F(1,48)=40,896$ при $p=0,000$); «розуміння емоцій» ($F(1,48)=40,377$ при $p=0,000$); «внутрішньо особистісний емоційний інтелект» ($F(1,48)=40,173$ при $p=0,000$); «управління своїми емоціями» ($F(1,48)=30,615$ при $p=0,000$); «розуміння своїх емоцій» ($F(1,48)=10,300$ при $p=0,002$); «міжособистісний емоційний інтелект» ($F(1,48)=47,689$ при $p=0,000$); «розуміння чужих емоцій» ($F(1,48)=37,970$ при $p=0,000$); «напруженість» ($F(1,48)=27,924$ при $p=0,000$); «тривожність» ($F(1,48)=27,924$ при $p=0,000$); «вина» ($F(1,48)=12,058$ при $p=0,001$).

Детальніший аналіз за цими вище переліченими вимірюваними явищами дав змогу оприлюднити ряд важливих статистично підтверджених тверджень. І почнемо ми з тих, які дозволять підтвердити припущення нашого дослідження про відмінності структурних елементів емоційного інтелекту досліджуваних вибірок.

1. *«Управління та розуміння емоцій»*. Однією з найбільш значущих відмінностей середніх значень було виявлено саме за цими двома взаємозалежними шкалами: бо що гірше ми знаємо і розуміємо свої емоційні стани та чинники їх виникнення, тим важче нам вдається здійснювати над ними контроль [14]. Отож, і в першому, і другому випадку, отримані відомості щодо вимірюваних психологічних явищах та складових емоційного інтелекту є суттєво переважаючими саме у вибірці до складу якої входять випробувані, що не зазнавали впливу насильства в сім'ї ($M=3.92$, $SD=1.73$), ($M=3.84$, $SD=1.57$). Показники іншої групи, тобто постраждалих осіб становлять: ($M=7.20$, $SD=1.88$), ($M=7.07$, $SD=1.99$). Тобто, в такому випадку, ми цілком доцільно, можемо говорити про те, що домашнє насильство зі сторони інтимного партнера, може виступати в якості

одного із факторів несприятливих передумов для розвитку здатності до розуміння та управління емоціями, як власних, так і інших. Низький рівень «розуміння емоцій» може проявлятися в ситуаціях, коли партнери не приділяють уваги обговоренню емоційних проблем та емоційних переживань один одного; наявний мінімальний потенціал здатності аналізувати емоційні проблеми в родині, що погіршує здатності до емоційної саморегуляції, яка має своє відображення в імпульсивній і навіть агресивній поведінки; байдуже ставлення до почуттів один одного, без урахування зусиль зрозуміти очікувань та потреб, які намагаються задовільнити партнери в цих відносинах; заборона на вербалізацію емоцій (в тому числі на висловлення невдоволення, скарг, плачу тощо). Наслідки таких відносин може виявлятися в здатності управляти емоціями: збільшуються кількісні чи якісні характеристики деструктивних емоцій; зменшується рівень самоконтролю; можливе виникнення деліквентної поведінки тощо.

2. *«Внутрішньо особистісний емоційний інтелект»*. Дана шкала об'єднує в собі показники таких вимірюваних ознак, як «управління своїми емоціями» та «розуміння своїх емоцій». Як можна здогадатися, за аналогією, у жінок потерпілих від домашнього насильства, вони виявилися нижчими ($M=3.58$, $SD=1.94$), у порівнянні з іншою групою випробуваних ($M=7.04$, $SD=1.99$). Це може свідчити про високий ризик виникнення спонтанної поведінки, малоусвідомленість постраждалими своїх емоцій (наприклад, для того щоб вберегти себе від відчуття страху, болю чи інших дестабілізуючих емоцій) та не здатності застосовувати знання своїх емоцій для активного рішення, що говорити і що робити. Іншими словами, негативна атмосфера в сім'ї, перешкоджає пізнанню особистості її внутрішніх почуттів, станів, вчинків та якості відносин із самим собою. Важливо, також враховувати, що порушення регуляції емоцій чи емоційних станів – іноді є єдиним можливим способом і шляхом адаптації, що дозволяє уціліти в середовищі хронічного насильства. В той час, як гармоній відносини в родині, атмосфера

доброзичливості та поваги, навпаки, слугують підґрунтям для формування та розуміння свого внутрішнього світу, своїх емоції та думок [42].

3. *Шкала «Міжособистісний емоційний інтелект».* Показники даної вимірюваної ознаки суттєво різняться у випробуваних групах. Зокрема, у досліджуваних, які не зазнавали наслідків домашнього насильства вони є більш вираженими ($M=7.26$, $SD=1.94$), а ніж у тих хто віч-на-віч з цим зіштовхнувся ($M=3.62$, $SD=1.74$). В першому випадку, ми говоримо про те, що в опитуваних, які не належать до категорії потерпілих, рівні прояви здатності розуміти інших людей, розпізнавати їхні емоції, ефективно спілкуватися та взаємодіяти з ними, загалом є вищими. У другому випадку, цілком ймовірно, що наслідками насильства є зміна ставлення особистості до людей після його вчинення: втрата довіри, страх, ненависть, більш вимогливе чи підозріле ставлення до людей тощо. Відповідно наявність таких емоцій значно впливатиме на зміст та якість міжособистісного емоційного інтелекту особистості, яка пережила травматичний досвід. Здебільшого, у сім'ї, де мають місце фізична, емоційна або словесна зневага та жорстоке поводження, щоб врятуватися від цього, жінка створює адаптивну систему поведінки, яка є фіксованою реакцією на стрес та згодом стає способом життя, а не відповідним засобом виживання. До прикладу, в таких випадках може виникати емоційна відстороненість або емоційна анестезія, тобто втрата емоційних реакцій на навколишнє.

Далі розглянемо *основні відмінності самоактуалізаційних компонентів та ціннісних орієнтацій досліджуваних вибірок*

4. За шкалою *“гнучкість поведінки”* показники виявленні у потерпілих від домашнього насильства ($M=6.22$, $SD=2.36$) значно переважають ті, які спостерігаються у представниць другої групи ($M=4.70$, $SD= 2.32$). Інтерпретувати такі отримані дані можна наступним чином: як відомо, гнучкість поведінки передбачає вміння відчувати людей, готовність змінювати стиль спілкування залежно від специфіки ситуації та особливостей співрозмовника, не застрягати, легко переходити у розмові чи

виступі з однієї теми в іншу, якщо це необхідно; найяскравіше дана характеристика поведінки проявляється в умінні миттєво оцінювати обставини, щоразу вибирати оптимальний спосіб дій, вчасно коригувати початкові плани, природно і оперативно адаптуватися до змін, що відбуваються; очевидно, що для людини, яка систематично потерпає від домашнього насильства важливим є вчасно підлаштовуватися під настрої кривдника за для уникнення прямої конфронтації, яка може нести загрозу безпеці чи життю потерпілого. Основна проблема полягає в тому, що, на жаль, немає жодних універсальних правил поведінки поводження з кривдником. Когось, можливо, зупинить, якщо жертва почне плакати або показувати, що їй боляче/страшно/тривожно, іншого це лише ще більше роздратує. Однак, здебільшого більшість з потерпілих не перший рік проживаючи зі своїми «катами» і знаючи їхні вразливі сторони вдаються до різних стратегій та спроб знизити рівень агресії аб'юзера, наприклад, шляхом прийняття на себе батьківської ролі яка передбачає прояв турботи, уваги, чи похвали, яких вимагає внутрішньої дитини кривдника; залучення кривдника до справ, які його заспокоюють – перегляд серіалу, комп'ютерні ігри, спорт та ін.

5. «Емпатія». Також у вибірці, до якої входять жінки, які постраждали від побутового насильства, спостерігається більш виражена дана вимірювана ознака ($M=6.36$, $SD=2.81$), а ніж у решти ($M=4.84$ $SD=1.97$). Як парадоксально це не звучало, але з огляду на отримані дані, можна зробити умовивід, що для потерпілих здатність розуміти те, що і як зараз відбувається в душі іншої людини, ставити себе на її місце, думати й відчувати так, як вона, має сильні прояви. Потрібно враховувати, що діапазон прояву емпатії може варіювати досить широко: по-перше, від легкого емоційного відгуку, по-друге, до повного занурення у світ почуттів партнера зі спілкування. У другому випадку емпатія може доходити до крайнощів, результатом чого, цілком ймовірно, є посилення співзалежності. Як і у випадку з шкалою «гнучкість поведінки» високий рівень прояву

емпатії у жертв домашнього насильства може виникати у зв'язку із особливостями функціонування їхніх захисних механізмів. Наприклад, як відомо, емпатичне приєднання до почуттів та картини світу агресора з метою зрозуміти його мотиви без розвиненого автономного Его та критичного мислення призводить до ідентифікації з агресором, коли жертва починає захищати інтереси агресора як свої власні. Подібний феномен в психології отримала назву стокгольмський синдром.

6. Респонденти, які ніколи не зазнавали домашнього насильства в межах сім'ї володіють значно вищим рівнем *креативності*. Від так їхні показники є більш виразними ($M=6.38$, $SD=2.19$) у порівняння з тими хто пережив досвід насильства ($M=4.30$, $SD=2.43$). Чим же це зумовлено? Ну, по-перше, більшість вчених, які досліджували креативність вважали, що для розвитку творчої активності необхідна наявність відповідних ресурсів одним з яких є сприятливе середовище в якому перебувала та зростала особистість. На думку Р. Стенберга без підтримки середовища креативність не може виявитися і розвиватися. Тобто, згідно з результатами, позитивний контекст (культура, клімат, фізичне оточення в якому перебуває людина) продукує розвиток творчої спрямованості індивіда в той час, як деструктивний, навпаки, перешкоджає цьому. По-друге, надзвичайну важливу роль у розвитку креативності відіграє система уявлень людини: про світ як стимул для творчості; про себе як суб'єкта творчих перетворень; про творчість як цінність. Цілком передбачувано що людина, яка не наділена такими гармонійними відносинами зі світом, а особливо з сім'єю (хочу нагадати, що сім'я — це первинне середовище, де людина навчається творити) швидше за все так і не розкриє цей потенціал в собі, хоча він безумовно може бути закладений ще з народження [52, 17].
7. «*Прийняття агресії*». У другій групі, кількісні показники за цією шкалою є більшими ($M=6.52$, $SD=2.16$), а ніж у вибірці до якої входять постраждалі ($M=4.52$, $SD=2.45$). Від так ми говоримо про те, що для людини, яка не перебувала в ситуації сімейного насильства притаманний вищий рівень

здатності приймати свої роздратування, гнів і агресивність як властивість людської природи, її природний прояв. Аналізуючи дані показники, можна висунути припущення, що такі результати, можливо, пов'язана з наявним індивідуальним досвідом випробуваних у вираженні конструктивної агресії, де у відносинах прийнятим є відкритий прояв агресивних спонукань, що реалізується у соціально прийнятній формі, а отже, сприймаються, як щось позитивне. В той час, як для інших жінок, що зазнавали фізичного чи психологічного насильства, агресія може розцінюватися суто деструктивно, тобто здебільшого її прояви реалізуються в несподіваних проривів насильства, тенденцією до вербального вираження гніву і люті, руйнівними діями або фантазіями, прагненням до силового вирішення проблем, схильністю до знецінення (емоційного і розумового) інших людей і міжособистісних відносин, мстивістю тощо. В залежності з якою переважно формою вираження агресії зіштовхується людина, і буде визначати її уявлення про природу даної поведінки. Загалом, зміст даного психологічного явища пов'язаний з усвідомленням того, що в кожного індивіда закладено потенціал і хорошого, і поганого, а зовнішнє середовище може відігравати важливу роль у здоровому розвитку цих потенціалів. Маслоу неодноразово наголошував на тому, кожен з нас може допомогти у створенні хороших умов для вибору.

8. Статистичні дані наступної шкали – «сензитивності до себе» також суттєво відрізняються у двох випробуваних групах: ($M=4.34$, $SD=1.83$) та ($M=6.70$, $SD=2.33$). Жінки, які пережили досвід жорстокого поводження ($M=4.34$, $SD=1.83$) схильні в меншій мірі віддавати собі звіт у своїх потребах і почуттях, усвідомлювати та рефлексувати їх. В більшій мірі такі результати, можуть бути спровоковані формування у постраждалих таких якостей, як готовність до самопожертви, орієнтованість на інших, низька самооцінка та знецінення себе, що супроводжується відсутність ідентифікації зі своїми навичками та досягненнями, здібностями, якостями, бажаннями тощо. Така

деформація веде до втрати особистістю розуміння того, як інші люди повинні до них ставитися, починають ігнорувати свої почуття і потреби.

9. Шкала *«цінностей»*. Отримані результати за цією шкалою свідчать, що другій групі випробуваних, тобто жінкам, які не переживали досвід насильства ($M=6.72$, $SD=2.18$) більше притаманні цінності особи, яка самоактуалізується. До їх числа Абрахам Маслоу відносив такі, як істина, добро, краса, цілісність, відсутність роздвоєності, життєвість, унікальність, досконалість, досягнення, справедливість, порядок, простота, легкість без зусиль, гра, самодостатність. Перевага цих цінностей вказує на прагнення до гармонійного буття і здорових стосунків з людьми, далеке від бажання маніпулювати ними в своїх інтересах. Показники іншої групи ($M=4.08$, $SD=1.99$), навпаки свідчать про меншу вираженість вимірюваної ознаки. Скот Баррі Кауфмана у своїй книзі *«Шлях до самоактуалізації»* дав таке пояснення цього явища: *«Люди, які регулярно стикаються з жорстокістю та непередбачуваністю, як правило, надають пріоритет найнагальнішим потребам (сон, їжа, безпека, відчуття приналежності тощо) на шкоду довгостроковим. Найчастіше у них практично немає вибору: життя в умовах жорстокості і непередбачуваності несе з собою цілий набір шкідливих для здоров'я і безпеки факторів. Відсутність матеріального та психологічного благополуччя обмежує майбутні можливості і призводить до зміщення пріоритетів у бік базових потреб: виживання і продовження роду»* [28,75].
10. *Комунікативні та гностичні емоції*. Статистичні показники за цими вимірюваними ознаками також відповідають суттєвим відмінностям досліджуваних груп. У опитуваних першої вибірки, вираженість шкал: *«комунікативні емоції»* ($M=5.74$, $SD=1.71$) та *«гностичні емоції»* ($M=5.88$, $SD=1.49$) є нижчими у порівнянні з іншими респондентами ($M=8.00$, $SD=1.49$) ($M=7.76$, $SD=1.42$). Це свідчить про меншу схильність особистості, що пережили травмуючи досвід сімейного насильства проявляти бажання спілкуватися, обмінюватися думками та переживаннями з іншими людьми, а також меншою мірою виявляти інтерес в пізнанні та опануванні нової

інформації. В позитивних своїх проявах ці різновиди емоційної спрямованості можуть слугувати емоційною розрядкою та виконувати корисну функцію підтримки гомеостазу, оскільки, і спілкування, і пізнавальна активність, можуть приносити полегшення та звільнення від наростаючого внутрішнього тиску. Однак, у випадку ігнорування цих важливих складових нормального функціонування особистості, це може призвести до повної її ізоляції.

11. *Напруга*. Високі статистичні дані за цією шкалою передбачають зростання напруги всередині родини, як відображення побутових та інших проблем, перевантаженості обов'язками, високий рівень вимог, які ставляться перед членами сім'ї, що і собі призводять до емоційних порушень, невротичних реакцій її членів, виникнення почуття постійного занепокоєння тощо. У першій групі, тобто жертв домашнього насильства, середні значення є у двічі більші ($M=6.84$, $SD=2.01$) ніж у решти випробуваних ($M=3.92$, $SD=1.89$). Пояснити такі результати можна наступним чином: в родинах де дозволено використання фізичної сили чи вербальної агресії, панує не лише конфліктна атмосфера, але й гостре відчуття непередбачуваності коли і за що кривдник може вдаватися до застосування таких форм жорстокості. Тому не дивно, що в деяких жінок формується такий патерн поведінки, як стійке очікування небезпеки, тобто ситуації, коли людина постійно залишається в вкрай збудженому стані, у пильному очікуванні нових загроз. У іншій вибірці, такі показники є значно меншими, це звісно не свідчить про повну відсутність досліджуваної ознаки, але й очевидно, що у їхніх родинах здебільшого переважає стан задоволення та безпеки.
12. *Тривога*. Як і в попередньому випадку, показники за даною шкалою є найбільш вираженими у потерпілих жінок ($M=6.85$, $SD=2.02$). У другій категорії опитуваних ці кількісні дані становлять ($M=3.93$, $SD=1.90$). Відчуття тривоги при перебуванні в родинному колі або партнерських відносинах може виникати у зв'язку з різних причин: певних особливостях спілкування та поведінки членів сім'ї, переживанні безпорадності,

нездатності запобігти несприятливому перебігу подій. У основі «сімейної тривоги», зазвичай, лежить погано усвідомлена проблема індивіда у якомусь дуже йому важливому аспекті сімейного життя. Індивід витісняє почуття, що може проявитися у сімейних відносинах і яке не вписується у його уявлення про себе. Важливими складовими «сімейної тривоги» є також відчуття безпорадності, небезпеки чи загрози; відчуття нездатності втрутитися у перебіг подій у сім'ї, направити його у потрібне русло. Існуюче становище сприймається, як важко пережито [20; 30].

13. Останньою вимірюваною ознакою, за якою було виявлені суттєві статистичні відмінності між досліджуваними групами є шкала «*провина*». За аналогією, найбільш яскраво виражені показники були виявлені саме у осіб, які потерпіли від домашнього насильства ($M=6.66$, $SD=2.43$), а ніж у решти опитуваних ($M=4.46$, $SD=2.02$). Почуття провини, пов'язане із родинним аспектом, виникає коли індивід вважає себе (усвідомлено чи неусвідомлено) винуватцем сімейних негараздів і через характерологічні особливості схильний сприймати поведінку інших членів сім'ї як звинувачувальну, хоча насправді це не так; будь-які внутрішньосімейні порушення вважаються результатом сімейних стосунків, а не персональною провиною. Від так, високі показники у першої вибірки можуть бути зумовлені ситуацією, коли «вмілий» аб'юзер намагається маніпулювати думкою жертв шляхом навіюванням, виправданням та спотворенням фактів для утримання її під вагою сумнівів у собі та самозвинуваченням. Такий деструктивний вплив надалі, ймовірно, провокує виникнення почуття провини, коли жертва починає сумніватися у своїх оцінках ситуації та правильності своїх дій, намагається віднайти причину побутових негараздів саме в собі.

Отож, з огляду на присутність статистично значущих показників, ми можемо зробити висновок, що гіпотеза про наявність відмінностей між результатами досліджуваних груп є підтвердженою. Емоційний інтелект досліджуваних жінок, до яких застосовувалось домашнє насильства, нижчий, ніж емоційний інтелект жінок, які його не зазнавали. Їх здібності, внутрішня

структура та навички, що відносяться до компонентів емоційного інтелекту, також є менш розвинені.

3.3 Опис кореляційних зв'язків за тестом Спірмана

Для перевірки другої гіпотези про взаємозалежність рівня розвитку емоційного інтелекту та ціннісно-сислової сфери особистості з фактором, що відображає сферу сімейних переживань був використаний метод рангової кореляції Спірмана. З отриманих даних були складені кореляційні матриці (див. додаток В4), що відображають показники зв'язку різних шкал раніше описаних методик. Результати, які представлені на рис. 3.6., вказують на те, що між емоційним інтелектом та загальним фоном переживань індивіда в родині існують достатньо статистично значущі зв'язки.

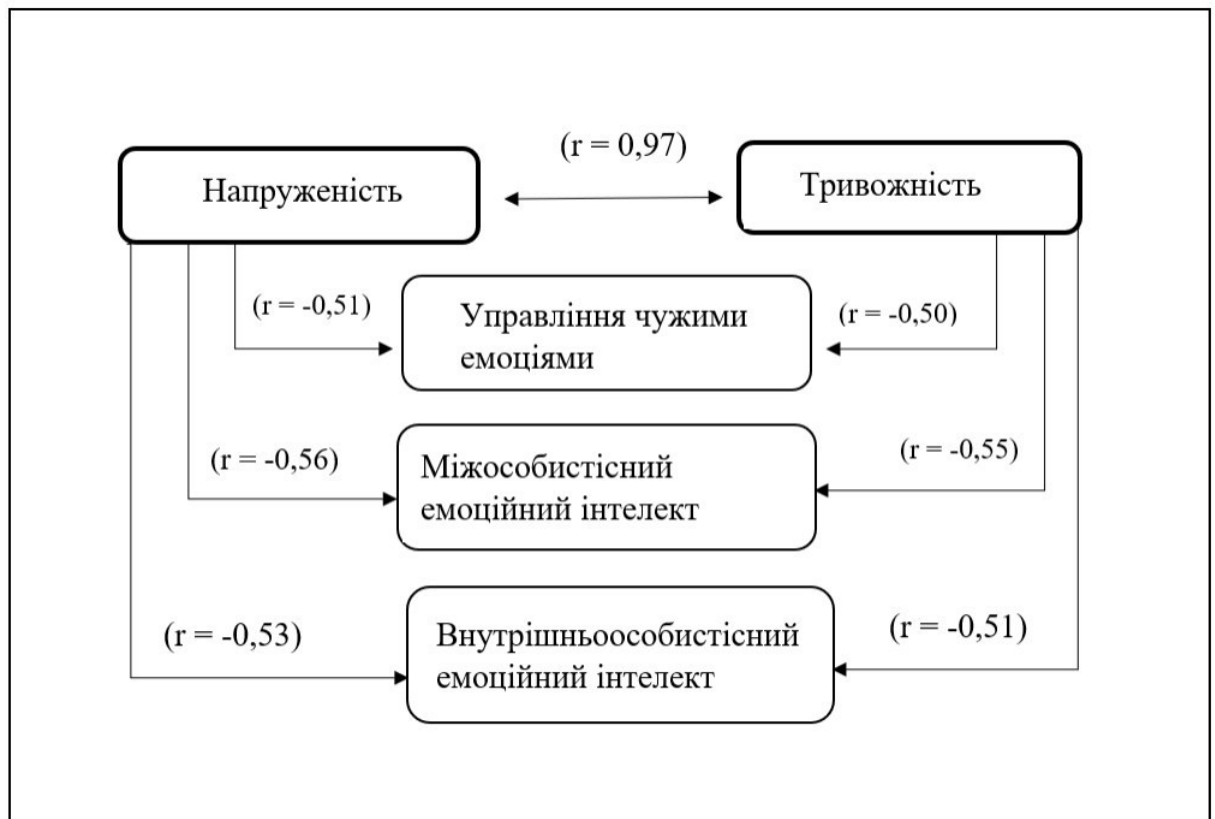

Рис. 3.6. Кореляційна плеяда взаємозв'язків складових сімейної тривоги та емоційного інтелекту

Як ми може побачити з вище наведеного рис. 3.1., окрім сильної позитивної кореляції між шкалами «напруженість» та «тривожність», які можна віднести до деструктивних ознак психологічної атмосфери родини, також були виявлені середньої сили обернено-пропорційні кореляційні зв'язки на рівні достовірності $p < ,05000$ між такими шкалами як:

- «управління чужими емоціями» з «тривожністю» ($r = -0,50$) та «напруженістю» ($r = -0,51$);
- «міжособистісний емоційний інтелект» з «тривожністю» ($r = -0,55$) та «напруженістю» ($r = -0,56$);
- «внутрішньоособистісний емоційний інтелект» з «тривожністю» ($r = -0,51$) та «напруженістю» ($r = -0,53$).

Отож, покладаючись на отримані результати, можемо здійснити узагальнення: чим вищий у респондентів рівень тривожності та напруги в сфері внутрішньо сімейних відносин, тим менш вираженою є здатність індивіда до розуміння власних емоцій, та спроможність особистості управляти своїми емоційними станами. У випадку з постраждалими від домашнього насильства, ми може висунути гіпотезу, що причиною таких результатів є відсутність в родині безпечного середовища для вивільнення своїх емоцій. Оскільки, коли особистість перебуває поряд з людьми, яким довіряє, то відповідно вона більше спроможна виражати себе та свої почуття. Загалом, доволі очевидно, що негативні переживання, які виникають в сімейному колі здійснюють вплив на внутрішню сферу людини та її зміст відносин з іншими (друзями, домочадцями, колегами тощо), однак, що не менш важливо, сімейна тривога може розповсюджуватися і на міжособистісний емоційний інтелект – здібностей розуміти емоцій інших людей і управління ними. Саме низький рівень цих навичок, може створювати передумови до формування нездорових стосунків. Крім того, цілком можливо, що напружена атмосфера в сім'ї викликає стан хвилювання, який спонукає людей шукати відповіді в чому ж може бути причина незгод, а не зосереджувати увагу на власних емоцій чи почуттях інших. Ця тенденція чи патерн може проявлятися і при взаємодії з людьми, які

не обмежуються родинними чи шлюбними зв'язками, в наслідок чого особистість акцентує увагу не на емоційному чи чуттєвому змісті стосунків та переживань навколишніх людей; а на тому, що їх робить успішними, а що ні.

До речі, трішки відхиляючись від головного, варто також наголосити, що за силою прояву, найтісніші кореляційні зв'язки були виявлені між різними складовими емоційного інтелекту (за опитувальником емоційного інтелекту «ЕмІн» Д. В. Люсіна): «міжособистісний емоційний інтелект» з «розумінням чужих емоцій» ($r=0,87$) та «управління чужими емоціями» ($r = 0,80$); «внутрішньоособистісний емоційний інтелект» з «розумінням своїх емоцій» ($r= 0,75$) та «управлення своїми емоціями» ($r = 0,69$).

Вище наведені результати говорить про те, що сукупність ментальних здібностей особистості, які відносяться до міжособистісного та внутрішньоособистісного емоційного інтелекту є взаємозумовленими і визначають рівень розвитку цих досліджуваних психологічних явищ.

Показники наступних кореляційних зв'язків представлених нижче, також свідчать про важливу для нашої гіпотези взаємозалежність вимірюваних ознак, однак на менш значущому рівні.

Від так, ми можемо говорити про наявність:

- від'ємних помірних зв'язків між шкалами «ціннісні орієнтації» та «провина» ($r = -0,38$);
- позитивних кореляційних зв'язків «ціннісних орієнтацій» з «міжособистісним емоційним інтелектом» ($r = 0,31$) та «загальним рівнем» розвитку емоційного інтелекту ($r = 0,35$).
- взаємозалежності «гностичних емоцій» з шкалами: «розуміння чужих емоцій» ($r = 0,52$), «напруга» ($r = -0,56$) та «тривога» ($r = -0,59$)
- взаємозв'язок шкали «практичні емоції» з «самотивацією» ($r = 0,57$) та «внутрішньоособистісним емоційним інтелектом» ($r = 0,50$).

Як ми можемо переконатися, сила прояву кореляційних зв'язків пов'язаних з ціннісною орієнтацією є достатньо слабкою, що фактично одразу ж відкидає гіпотезу про взаємозв'язок фактору сімейної тривоги та ціннісно-сислової

сфери особистості. Однак альтернативою, в такому випадку, можуть виступати шкали методики «Визначення загальної емоційної спрямованості особистості», автор якої - Б.І. Додонова, визначав емоції, як особливого роду цінності, або краще мовити - прагнення до певних типів переживань, спрямовані на задоволення власних потреб.

Від так, «гностичним емоціям» притаманний обернено-пропорційний кореляційний зв'язок зі шкалами, сукупність яких утворює явище сімейної тривоги. Даний результат може передбачати наступну інтерпретацію: чим більше людина зазнаватиме переживань, які негативно впливають на ступень гармонійності сімейного середовища, тим менш вираженими буде її потреба в пізнавальній діяльності, що безпосередньо також впливатиме і на інтелектуальний потенціал особистості. Іншими словами, неналежна сімейна атмосфера може перешкоджати розвитку пізнавальних здібностей особистості, в той час як сприятливе середовище, навпаки, заохочує та створює можливості для здійснення пошукової діяльності.

Зовсім іншу картину, нам висвітлює взаємозв'язок гностичних емоцій з шкалою «розуміння чужих емоцій». Враховуючи силу кореляційного зв'язку між цими шкалами, можемо цілком впевнено стверджувати, що прагнення в пізнанні нової інформації та в її впорядкуванні може визначатися високим рівнем зацікавленості певними явищами, або бажанням зрозуміти мотиви чи особливості особистості інших людей, з метою застосування цього розуміння на практиці для влаштування свого життя й підтримання хороших стосунків з іншими людьми.

Своєю чергою практичні емоції, що передбачають переживання пов'язані з результатами діяльності людини (успішністю чи неуспішністю, труднощами її здійснення та завершення тощо) помірно корелюють з явищами самомотивації та внутрішньоособистісним емоційним інтелектом. Таким чином, потреба активно діяти, досягати поставленої мети та досягати бажаних результатів взаємообумовлена з навичками до самопізнання, розумінням власних емоцій і

почуттів з метою управління своєю поведінкою при досягненні добре усвідомлених цілей.

Окрім, вже зазначених описів результатів отриманих у зв'язку з проведеним кореляційним аналізом, статично важливі показники були отримані також за іншими шкалами. Надалі, виявлені дані (ознайомитися з ними можна в додатку В4) взаємозалежності цих вимірюваних ознак, можуть являти собою певну цінність для майбутніх досліджень. Але, оскільки для теми нашої наукової роботи вони не представляють суттєвої цінності, далі обговорювати їх детальніше – не варто.

Отже, завдяки проведеному кореляційному аналізу, за тестом Спірмана, друга гіпотеза дослідження про взаємозалежність рівня розвитку емоційного інтелекту та ціннісних орієнтацій особистості з фактором, що відображає сферу сімейних стосунків була підтверджена частково. Від так, між емоційним інтелектом та загальним фоном переживань індивіда в родині, яке визначається як сімейна тривога, існують достатньо статистично значущі кореляції. Однак, цілком можливо, що через особливість обраного діагностичного інструментарію для проведення дослідження, нами швидше було виявлено взаємозв'язок ціннісно-сміслової сфери випробуваних з їхніми емоційним інтелектом та його сукупних ментальних здібностей, а ніж безпосередньо з сімейним контекстом.

РОЗДІЛ 4. СПЕЦИФІКА РОБОТИ ТА ВИМОГИ ДО ФАХІВЦЯ-ПСИХОЛОГА, ЯКИЙ ПРАЦЮЄ З ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Аналізом професійної діяльності займається професіографія, мета якої полягає у виявленні особливостей взаємодії спеціаліста у процесі професійної діяльності з предметами, засобами та продуктами праці, людьми та іншими явищами, що супроводжують цю діяльність. На основі професіограми формулюються найважливіші вимоги, які пред'являються професійною діяльністю до психологів, або кандидатом, які обирають цю спеціальність. Відповідальна та багатопланова діяльність психолога, який працює із постраждалими від домашнього насильства, пред'являє певні вимоги до організації його роботи, професійних якостей та вмінь.

Найпершою і обов'язковою вимогою є наявність: диплома про вищу освіту в галузі психології; сертифікатів про проходження додаткових курсів, які мають безпосереднє відношення до проблематики подолання наслідків вчиненого насильства щодо жінок чи дітей; прихильність до концепції «lifelong learning» (безперервне навчання), що передбачає постійне, добровільне та вмотивоване прагнення до покращення професійних знань з питань домашнього насильства, шляхом проходження додаткових навчань, тренінгів, вебінарів, лекцій, або всього іншого, що стосується післядипломної освіти.

Професійна підготовка фахівців, який працює з категорією постраждалих від домашнього насильства включає як теоретичний, так і практичний аспекти. Це насамперед широта та ґрунтовність знань у своїй галузі: знання психології та особливостей поведінки людини, що пережила травматичний досвід; вміння формувати психологічний простір та безпечні умови для відтворення людьми, що пережили насильство, історії травми у терапевтичних цілях; вміння мінімізувати вплив багато в чому неминучих складнощів пережитого досвіду постраждалих; високий рівень володіння різноманітними психологічними

методами обстеження; досить високий інтелектуальний та особистісний розвиток; здатність до успішної взаємодії з різними людьми; вживання коректної термінології тощо.

Психолог має вміти:

- бачити у кожній проблемі сферу власної професійної компетенції, розглядати питання та приймати рішення строго у її межах;
- мати навички індивідуальної діагностики;
- вільно оперувати різноманітними діагностичними прийомами та методами, застосування та інтерпретація яких спрямовані на цілеспрямований вплив;
- встановлювати довірливі, доброзичливі стосунки з усіма, хто до нього звертається, тому що без попереднього встановлення особистих взаємин неможливо вести свою професійну діяльність. Психолог завжди має усвідомлювати ситуацію взаємодії, контролювати свою поведінку, бути терплячим та комунікабельним;
- дбати про психологічну безпеку та захист клієнтів для уникнення ризику заподіяння шкоди та повторної травматизації;
- фахівець, який проводить обстеження, повинен добре орієнтуватись у посттравматичних стресових розладах і вміти надати відповідну допомогу при гострих афективних реакціях [32].

Принципи діяльності, які повинен дотримуватись фахівець при наданні психологічної допомоги особам, які постраждали від насильства :

- гарантування постраждалим особам безпеки та їх основоположних прав і свобод;
- належної уваги до кожного факту домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі;
- врахування непропорційного впливу насильства на жінок і чоловіків, дітей та дорослих;
- визнання суспільної небезпеки насильства та забезпечення нетерпимого ставлення до всіх його проявів;

- поваги та неупередженого ставлення до постраждалих осіб, забезпечення пріоритетності їх прав і законних інтересів та безпеки;
- конфіденційності інформації про постраждалих осіб та осіб, які повідомили про вчинення насильства;
- добровільності отримання допомоги постраждалими особами, крім дітей та недієздатних осіб;
- урахування особливих потреб та інтересів постраждалих осіб, зокрема осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку;
- ефективної взаємодії суб'єктів між собою, з громадськими об'єднаннями, міжнародними організаціями, засобами масової інформації та всіма зацікавленими особами;
- недопущення дискримінації за будь-якою ознакою.

У комунікативному плані професія психолога потребує таких якостей особистості, які забезпечують успішну взаємодію між людьми, розуміння людей та ефективний вплив на них, встановлення контактів, організацію спільних дій. Відповідно до цього успішність діяльності психолога визначатиметься:

- вміння повній мірі і правильно сприймати людину (прояв спостережливості, швидка орієнтація в ситуації тощо);
- вміння розуміти внутрішні властивості та особливості людини;
- вміння до співпереживання (емпатія, співчуття, доброта та повага до людини, готовність допомогти);
- вміння управляти своїм емоційним станом (самоконтроль) та процесом спілкування.

Психолог має знати:

- національне законодавство у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

- міжнародні стандарти надання допомоги постраждалим від насильства та особам, які знаходяться у зоні ризику;
- повноваження державних структур, установ та організацій, які надають допомогу постраждалим від побутового насильства;
- особливості надання допомоги та психологічного консультування осіб, які постраждали від насильства або знаходяться в зоні ризику;
- форми та методи роботи з особами, які постраждали від насильства або знаходяться в зоні ризику.

Отже, виділяють *основні вимоги до особистості психолога, обумовлені посадовими обов'язками та специфікою роботи з постраждалими:*

- емоційна стійкість, самоконтроль, самовладання в екстремальних ситуаціях;
- емпатія, сензитивність, дипломатичність, вміння викликати до себе довіру, розуміти людей за невербальними реакціями, згладжувати гострі кути і не провокувати конфлікти; вміння реалістично оцінювати професійну ситуацію.

Від структури та змісту вимог залежить вибір та розробка методів чи процедур визначення відповідності кандидатів на посаду психолога. Професія психолога зобов'язує при відборі кандидатів основну увагу звертати на психологічні особливості особистості. Детальна увага при цьому має приділятися як позитивним, так і негативним психологічним якостям претендентам, наприклад, протипоказаннями до професійної діяльності психолога може бути категоричність, прихильність до стереотипів, амбітність, байдужість, озлобленість, неповага до інших людей та їх думок та ін.

Ще однією важливою якістю психолога, який планує працювати з випадками вчинення домашнього насильства є компетентність у питаннях профілактики професійного вигорання та особистої психогігієни. «Вторинний травматичний стрес» – це зміни у суб'єктивному стані психолога, які виникають внаслідок його залучення до взаємодії з людиною, яка переживає травматичний стан. Тому вміння вчасно помітити та виявити індикатори вигорання є

важливим елементом роботи психолога, який запобігає негативній деформації особистості фахівця, та послуг, які він надає. Крім того, психолог, що приділяє увагу особистій психогієні на супервізорських і ресурсних групах, успішно використовує особистісні і середовищні ресурси при вирішенні своїх труднощів, також з успіхом моделює успішне відновлення своїх клієнтів.

ВИСНОВОК

Отже, на основі здійсненого аналізу теоретичного матеріалу було встановлено, що домашнє насильство щодо жінок є однією з найбільш гострих соціальних проблем сучасності. У державі нині розгорнута широка соціальна інформаційна кампанія стосовно розголосу існуючої проблеми, постійно ведеться спільна робота державних структур, органів місцевої влади з громадськими об'єднаннями щодо профілактики та протидії насиллю в сім'ї.

Доволі часто гендерна нерівність є передумовою виникнення насильства, яке вчиняється до осіб через їхню стать або стосується переважно осіб певної статі. Це крайній вияв дискримінації за ознакою статі, постраждалими від якого стають найчастіше жінки.

Домашнє насильство може бути потужним психотравмуючим фактором, що впливає на емоційну сферу особистості та деформує її здібності до емоційного регулювання, усвідомлення та вияву власних емоційних станів, якість взаємодії чи стосунків, які ми встановлюємо та підтримуємо з іншими людьми. Нарешті, емоції можуть регулюватися рядом несвідомих пізнавальних процесів чи захисних реакцій, таких як вибіркова увага, спотворення сприйняття та пам'яті, процеси заперечення та проєкції, або більш свідомими пізнавальними процесами, наприклад такими, як самозвинувачення, перекладання вини на інших чи катастрофізація. Себто доволі важливо акцентувати увагу при подоланні деструктивних наслідків насильства на психоемоційному стані жінок які його пережили.

Згідно з результатами проведеного емпіричного дослідження факт переживання психологічного та фізичного сімейного насильства здійснює вплив на емоційний інтелект та його сукупних ментальних здібностей особистості постраждалої. Існує суттєва відмінність між рівнем розвитку емоційного інтелекту жінок, які пережили досвід сімейного насильства, та тих жінок, у яких подібний досвід в партнерських відносинах не спостерігався.

У жінок, які перебували в ситуації вчинення щодо них сімейного насильства спостерігається критично низький рівень прояву довільного управління своїми емоціями, міжособистісного емоційного інтелекту та його складових. У порівнянні з іншою групою випробуваних їм менше притаманні загальні характеристики самоактуалізуючої особистості та пов'язані з нею ціннісні орієнтації.

Отож, з огляду на присутність статистично значущих показників за однофакторним дисперсійним аналізом (One-way ANOVA), ми можемо зробити висновок, що гіпотеза про наявність відмінностей між результатами досліджуваних груп є підтвердженою.

Завдяки проведеному кореляційному аналізу, за тестом Спірмана, друга гіпотеза дослідження про взаємозалежність рівня розвитку емоційного інтелекту та ціннісних орієнтацій особистості з фактором, що відображає сферу сімейних стосунків була підтверджена частково. Від так, між емоційним інтелектом та загальним фоном переживань індивіда в родині, яке визначається як сімейна тривога, існують достатньо статистично значущі кореляції. Однак, цілком можливо, що через особливість обраного діагностичного інструментарію для проведення дослідження, нами швидше було виявлено взаємозв'язок ціннісно-сміслової сфери випробуваних з їхніми емоційним інтелектом та його сукупних ментальних здібностей, а ніж безпосередньо з сімейним контекстом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артюх О., Комарова Н. Запобігання та протидія домашньому насильству : Інформаційні матеріали для фахівців, які працюють з дітьми та молоддю в громадах. – К.: Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики, 2018. – 32 с. (Сер. «Бібліотека «Молодіжного працівника». Кн. 5)
2. Бондаровська В. М. Комплексна Програма корекційно-реабілітаційної роботи з дівчатами (14-18 років) та жінками, які пережили насильство або належать до групи Ризику: інформаційно-методичні матеріали / Бондаровська В. М. та ін.; за заг. ред. Бондаровської В. М., Журавель Т. В., Пилипас Ю. В. – К. : ТОВ«Видавничий дім «Калита», 2014. – 528 с.
3. Бовуар С. Второй пол. : Т. 1. Факты и мифы. Т. 2. Жизнь женщины : Пер. с фр. / Симона де Бовуар; Общ. ред. и вступ. ст. С. Айвазовой; [Коммент. М. В. Аристовой]. - М. : Прогресс ; СПб. : Алетейя, 1997. - 831 с.
4. Белікова Ю. В. Концептуальні основи управління емоціями / Ю. В. Белікова // Український соціум. - 2015. - № 1. - С. 23-33. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2015_1_4.
5. Бурова С. Н. Домашнее насилие в отношении женщин и их жизненные стратегии / С. Н. Бурова, О. А. Янчук // Социология, 2010. – № 4. – С. 99–116.
6. Бэнкрофт Ланди. Почему он делает это? : кто такой абьюзер и как ему противостоять/ Ланди Бэнкрофт; [перевод с английского Ю.В. Рябининой] – Москва: Эскимо, 2021. – 400 с.
7. Бакаїм М. В. Досвід зарубіжних країн у подоланні насильства в сім'ї Адміністративне право. Європейські перспективи 2021. № 1 (67). С.60–68.-Режим доступу до ресурсу: [60- _Bakaim.pdf \(unesco-socio.in.ua\)](https://unesco-socio.in.ua/Bakaim.pdf)
8. Герман Джудіт. Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства – від знущань у сім'ї до політичного терору / Перек. з англ. О.

- Лизак, О. Наконечна, О. Шлапак. – Львів: Вид-во Старого Лева, 2015. – 416с.
9. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / Дэниел Гоулман; пер. с англ. А. П. Исаевой. – М.: АСТ МОСКВА; Владимир: ВКТ, 2009. – 478 с.
 10. Готтман Д. Карта любви / Д. Готтман; [пер. с англ. С. Чернецова]. М. : Эксмо. 2011. — 416 с.
 11. Горбунова, О. И. Пособие по организации работы с пострадавшими от насилия в семье в условиях кризисного центра / О. И. Горбунова. – Минск: Арттия групп, 2014. –155 с.
 12. Гришина Н.В. Психология конфликта / Н.В. Гришина. – СПб. : Питер, 2000. – 464 с
 13. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2019. 288 с.
 14. Дерев'янюк С. П. Онтогенез розвитку здатності до розуміння та управління емоціями / С. П. Дерев'янюк // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Психологічні науки. - 2013. - Вип. 114. - С. 64-68. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPH_2013_114_15.
 15. Досина Н.В., Смирнов Я.О. Семейная власть как источник насилия (проблема контроля и преодоления в социальной политике) // Власть. 2009. №12. С. 116-118.
 16. Додонов В.И. Эмоциональная направленность / Диагностика эмоционально-нравственного развития. – СПб., 2002, - 132 с.
 17. Даттон Д. Г. Абузивная личность. Насилие и контроль в близких отношениях / Дональд Г. Даттон; [перевод с английского] – Москва: Городец, 2022. .
 18. Дослідження «Економічна вартість насильства щодо жінок в Україні» (UNFPA, Представництво Фонду ООН у галузі народонаселення в

- Україні, ГО «Український центр соціальних реформ») 2016-2017 рр. URL: <http://www.unfpa.org.ua/files/articles/7/45/>
- 19.Елизарова, Т. Ю. Детерминация психологического преодоления критических ситуаций: автореф. дис. канд. психол. наук / Т. Ю. Елизарова. — Минск, 2002.
 - 20.Эйдемиллер Э.Т. Семейная психология и психотерапия / Э.Т. Эйдемиллер, В.В. Юстицкий. – Л.: Медицина, 1989. – 192 с.
 - 21.Эванс Патрисия. Бунт удобной жены: как постоить отношения в которых вас ценят/ Патрисия Эванс; [перевод с английского О.И. Перфильева] – Москва: Эскиммо, 2020. – 336 с.
 - 22.Закирова В.М. Развод и насилие в семье - феномены семейного неблагополучия //Социологические исследования. 2002. №12. С. 131-134.
 - 23.Кирилюк І. Трансгенераційна травма: нерозказані історії та непрожиті життя [Електронний ресурс] / Інна Кирилюк. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://prostranstvo.center/blog/336-transgeneratsiy-na-travma-nerozkazani-istoriy-ta-neprozhityi-zhyttya/>.
 - 24.Кочемировська О. О. Стандарти надання соціальних послуг особам, які постраждали від насильства в сім'ї: міжнародний досвід та рекомендації для України / Кочемировська О.О., Христова Г.О. ; наук. ред. О. Кочемировська ; заг. ред С. Павлиш. К.: Запоріжжя: Друкарський світ, 2011.- 228 с.
 - 25.Кулик Н. А. Емоційний інтелект: аналіз сучасних західних досліджень / Н. А. Кулик, Л. Л. Гільова // Проблеми сучасної психології. - 2018. - Вип. 39. - С. 79-90. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2018_39_9.
 - 26.Квітка Я. М. Досвід зарубіжних країн у подоланні насильства у сім'ї / Я. М. Квітка, В. О. Баранова // Митна справа. - 2014. - № 2(2.1). - С. 114-119. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2014_2\(2\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2014_2(2)).
 - 27.Кас'янова С. Б. Особливості впливу емоційного інтелекту на особистісні ресурси подолання складних життєвих ситуацій / С. Б. Кас'янова // Вісник Одеського національного університету. Серія : Психологія. - 2018. - Т. 23,

- Вип. 2. - С. 49-57. - Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_psi_2018_23_2_7.
28. Кауфман Барри Скотт. Путь к самоактуализации: как роздвинуть границы своих возможностей / Барри Скотт Кауфман; [перевод с английского] – Москва: Альпина, паблишер, 2021.
29. Колк Бессел ван дер. Тело помнит все: какую роль психологическая травма играет в жизни человека и какие техники помогают ее преодолеть / Бассел ван дер Колк; [перевод с английского И. Чорного] – Москва: Эскимо, 2020. – 464 с.
30. Кернберг О.Ф. Отношения любви: норма и патология / Пер. с англ. М.Н. Георгиевой. — М.: Независимая фирма “Класс”, 2000. — 256 с.
31. Клецина Ирина. Гендерная психология. 2-е изд. / Под ред. И.С.Клециной. – СПб.: Питер, 2009. – 496 с.
32. Кутузова, Д.А. Психосоциальная реабилитация пострадавших от произвола и насилия: Практическое пособие / Д.А. Кутузова. – М.: Фонд «Общественный вердикт», 2008.
33. Ляц О. П. Емоційний інтелект як предмет психологічних досліджень / О. П. Ляц // Проблеми сучасної психології. - 2013. - Вип. 22. - С. 324-335. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2013_22_29.
34. Лавриненко Н. Гендерные отношения в украинской семье [Электронный ресурс] / Н. Лавриненко. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/90009/09-Lavrinenko.pdf?sequence=1>.
35. Лях, Д. Д. Насильство над жінками в сімейних стосунках [Текст] / Д. Д. Лях, Т. В. Циганчук. – Практична психологія та соціальна робота, 2014. – С. 65-69.
36. Легенька М.М. Зарубіжний досвід протидії насильству в сім'ї та можливості використання в Україні. ПРАВО І БЕЗПЕКА. 2017. № 4 (67). С. 111–116.

- 37.Люсин Д. В. Опросник на эмоциональный интеллект ЭМИн: новые психометрические данные ; под ред. Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова // Социальный и эмоциональный интеллект: от моделей к измерениям. – М. : Институт психологии РАН, 2009. – С. 264–278.
- 38.Маццола, К. Созависимость: план восстановления/Кристал Маццола; пер. с англ. Е.Н. Антоненко.— Киев. : “Диалектика” 2022. — 160
- 39.Мінакова К. Основні соціально-педагогічні та психологічні характеристики жінки - жертви сімейного насилля // Соціальна педагогіка. - 2005. - №2. - С. 43-47
- 40.Малкина-Пых И. Г. Виктимология. Психология поведения жертвы / И. Г. МалкинаПых. – М.: Эксмо, 2006. – 324 с
41. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції / Е. Л. Носенко, Н. В. Коврига. – К. : Вища школа, 2003. – 126 с.
- 42.Носенко Е.Л. Емоційна розумність як складова особистісного адаптаційного потенціалу / Е.Л. Носенко // Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України / [зб. наук. праць / наук. ред. Максименко С.Д.], – К.: Міленіум, 2007. – Вип. 29. – С. 491-497.
- 43.Ноур А.М. Насильства в сім'ї в Україні: стан проблеми, пошук шляхів розв'язання / А.М. Ноур. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=8&nS&c36>
- 44.Нечаева Н. А. Патриархатная и феминистская картины мира // Гендерные тетради / Отв. ред. А. А. Клецин. Вып. 1. – СПб филиал Института социологии РАН. СПб., 1997. С. 17–44.
- 45.Олифирович Н. Семейные тайны: хранить нельзя открыть / Н. Олифирович — «Питер», 2016. —299с.
- 46.Довгунь К. Досвід Канадати та США у сфері запобігання та протидії домашньому насильству // Підприємство, господарство і право. Серія :Адміністративне право і процес. - 2020. - С. 111-144. - Режим доступу: [19.pdf \(pgp-journal.kiev.ua\)](https://pdp-journal.kiev.ua)

- 47.Перцева Тетяна Олексіївна. Актуальні проблеми сімейного насильства : монографія / Перцева Т.О., Огоренко В.В., Кожина Г.М., Зеленська К.О., Носов С.Г., Терьошина І.Ф., Гненна О.М., Мамчур О.Й., Тимофєєв Р.М., Шорніков А.В.; за заг. ред. проф. Т.О.Перцевої та проф. В.В. Огоренко. Дніпро, 2021. – 188 с.
- 48.Полковенко, Т. В. Проблематика домашнього насильства в умовах сучасного українського соціуму [Текст] / О. В. Полковенко, Т. В. Полковенко // Матеріали Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Українська мова та культура у сучасному гуманітарному часопросторі», 2013.
- 49.Полковенко О. В. Домашнє насильство: причини, ознаки, методи попередження / О. В. Полковенко, Г. В. Кобеньок, Т. В. Полковенко // ScienceRise. - 2015. - № 5(1). - С. 71-74. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/texc_2015_5\(1\)_15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/texc_2015_5(1)_15).
- 50.Платонова Я. М. Насилие в семье: Особенности психологической реабилитации. Учебное пособие / Под ред. Н. М. Платоновой и Ю. П. Платонова. — СПб.: Речь, 2004.- 154с.
- 51.Пинкер С. Лучшее в нас. Почему насилия в мире стало меньше / С. Пинкер;пер.с англ. — М.:Альпина нон-фикшн, 2021.- 952 с.
- 52.Павленко В.В. Креативність: сутність, структура, закономірності формування і розвиток / В.В. Павленко // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. - 2015. - № 23. - С. 15-21. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Potip_2015_23_5. (Ст 17)
- 53.Проект Закону про запобігання та протидію домашньому насильству : від 20.10.2016 № 5294 / ініціатор: В. Б. Гройсман // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1pf3511=60306.
- 54.Руднєва О. Актуальні проблеми імплементації Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок в Україні / О. Руднєва //

- Законотворчість: забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. – К.: Заповіт, 2006. – С. 64.
55. Рутьян Л. Домашнє насильство жінок: психологічні та соціальні детермінанти явища / Л. Рутьян // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота. - 2019. - Вип. 1. - С. 52-54. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkhucozrob_2019_1_13.
56. Романова И. В. Принципы психотерапии психогенных расстройств у женщин, пострадавших от насилия // Медична психологія.-2018.- Том13,№1.-с.55-59 <http://mps.kh.ua/archive/2018/1>
57. Розенберг М. Язык жизни. Ненасильственное общение / Маршалл Розенберг : пер. с англ. – София, 2009. – 268 с.
58. Рупперт Франц. Любовь, страсть и травма [перевод с немецкого Анастасии Соколовой].– М.: First Step, 2021 – 224 стр. Совместно с «Исток-С», Санкт-Петербург.
59. Сметанюк Т. І. Сімейне насилля як природа людських стосунків / Т. І. Сметанюк // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. - 2009. - Вип. 13. - С. 227-232. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkp_sp_2009_13_33.
60. Седих К.В. Психологія сім'ї : навчальний посібник / К. В. Седих . – Київ : Академія, 2015 . – 191 с.
61. Социальная психология / Под ред. Ш. Тейло, Л. Пипло, Д. Сирс. 10–е изд. – СПб.: Питер, 2004. – 767 с.; Бойченко Л. Д. Гендерное насилие: причины и последствия. – Петрозаводск: Петрозаводский ГУ, 2005. – 200 с.
62. Уайнхолд Б. К., Уайнхолд Дж. Б. Бегство от близости. Избавление ваших отношений от контрзависимости — другой стороны созависимости. — СПб.: ИГ «Весь», 2011. — 528 с.

63. Фурманов, И.А. Межпоколенная эстафета агрессии и насилия в семье: эндогенные и экзогенные факторы. *Веснік БДУ. Сер. 3.* 2009. № 1. С. 67-72
64. Хавронюк М.І. Дудоров О.О., Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. – К.: Ваїте, 2019. – 288 с.
65. Хилл Джесс. Больная любовь: как остановить домашнее насилие и освободиться от власти абьюзера / Джесс Хилл; [перевод с английского И. Крейниной]. – Москва: Эскимо, 2021. – 432 с.
66. Христова Г.О. Насильство в сім'ї та шляхи його попередження: законодавчий аспект / Г.О. Христова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.khpg.org/ru/index.php?id=1215440842>
67. Шеннон Томас. Невидимые шрамы. Как распознать психологическое насилие и выйти из разрушающих отношений / Томас Шеннон. – Москва: Издательство АСТ, 2021. – 288 с.
68. Шведова Н.О. О насилии в отношении женщин // *Насилие и социальные изменения.* 2000. № 2–3. С. 38–53.
69. Юрченко З. Соціально-психологічні детермінанти насилля щодо особистості у сім'ї / З. Юрченко // *Психологія особистості.* - 2010. - № 1. - С. 94-102. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/По_2010_1_14
70. Яцюк Марія. Емоційний інтелект особистості (на хвилі Нової української школи): Навчально-методичний посібник / Марія Яцюк, – Вінниця : Вид-во «Діло», 2019. – 105 с.
71. Яхязде Е. М. Насильство в сім'ї: міжнародний досвід та сучасні проблеми в Україні / Е. М. Яхязде // *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Юридичні науки.* - 2013. - № 2. - С. 120–125. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdujn_2013_2_23.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика «Визначення загальної емоційної спрямованості особистості»

Б.І. Додонова

Інструкція. Вам пропонується опитувальник з 50 суджень, що характеризують емоції Вашої особистості. Зробіть вибір Вашої відповіді відповідно до шкали: "безумовно, так", "мабуть, так" "мабуть, ні", "безумовно, ні". Занесіть Ваш вибір до бланку відповідей.

Текст опитувальника

1. Я часто турбуюсь за близьких, друзів.
2. Випробовую потребу ділитися з іншими людьми своїми думками та переживаннями.
3. Мені приємно, коли на мене звертають увагу.
4. Для мене завжди важливо досягти успіху в роботі.
5. Я люблю гострі відчуття.
6. Я охоче побував би в якомусь новому, невідомому місці.
7. Випробовую велику радість, самостійно вирішивши важку проблему.
8. Люблю піднесене почуття, що виникає під час сприйняття віршів, музики тощо.
9. Вважаю за краще прості радості (смачно поїсти, солодко поспати).
10. Люблю займатися колекціонуванням.
11. Хочу приносити людям радість та щастя.
12. Для мене важливе схвалення оточуючих.
13. Приємно відчувати перевагу над противником.
14. Я захоплююсь будь-якою роботою, яку виконую.
15. Охоче йду на ризик.
16. Іноді мені здається, що має статися щось незвичайне.
17. Люблю розумітися на причинах явищ, подій.
18. Я можу захопитися красою природи.

19. Люблю стан спокою та свободи від обов'язків.
20. Радію, коли поповнюю свою колекцію.
21. Я завжди шкодую невдах.
22. Я не зміг (не змогла б) обійтися без друзів.
23. Я піду на багато чого, щоб завоювати шану та повагу оточуючих.
24. Приємно відчувати, що день минув даремно.
25. Я людина рішуча.
26. Люблю все таємниче та незвичайне.
27. Прагну приводити свої знання до системи.
28. Твір мистецтва може зачепити мене до сліз.
29. Люблю приємне, бездумне проведення часу, наприклад, вечірки.
30. Люблю робити покупки.
31. Радію, коли хтось досягає успіху.
32. Серед моїх родичів, знайомих є люди, яких я обожнюю.
33. Я самолюбний (а).
34. Я відчуваю радість, душевне піднесення, коли робота йде добре.
35. Я люблю долати небезпеку.
36. Іноді мене тягне мандрувати.
38. Я відчуваю насолоду, слухаючи улюблену музику.
39. Я схильний (схильна) до лінощів.
40. Люблю розглядати свої колекції.
41. Я намагаюся допомагати людям.
42. Я відчуваю велику подяку людям, які роблять мені добро.
43. Мені завжди хочеться взяти реванш при невдачі.
44. Мій настрій піднімається від усвідомлення того, що робота виконана сумлінно.
45. Азарт, спортивна агресивність зазвичай покращують результати моєї діяльності.
46. Я люблю мріяти.

47. Найприємніше мені переживання – радість відкриття істини, почуття близькості рішення.
48. Я часто переживаю почуття височини та відчуженості при зіткненні з прекрасним.
49. Мені хотілося б жити безтурботно і безтурботно.
50. Я неохоче розлучаюсь зі своїми речами.

Опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» (Е. Г. Ейдеміллер і В. Юстицкис)

Інструкція. Запропонований опитувальник містить твердження про Ваше самопочуття вдома, в родині. Твердження пронумеровані. Читайте по черзі твердження опитувальника. Якщо Ви в загальному згодні з твердженням, то обведіть кружком номер твердження. Якщо не згодні – закресліть цей номер. Якщо дуже важко вибрати, то поставте на номері знак питання. Намагайтеся, щоб таких відповідей було не більше трьох. Пам'ятайте, Ви характеризуєте своє самопочуття в сім'ї.

В опитувальнику немає «правильних» і «неправильних» тверджень. Відповідайте так, як відчуваєте.

Текст опитувальника:

1. Знаю, що члени моєї сім'ї часто бувають незадоволені мною.
2. Відчуваю, що, як би я не вчинив (вчинила), все одно буде не так.
3. Я багато не встигаю зробити.
4. Так виходить, що саме я найчастіше опиняюся винен (винною) в усьому, що трапляється в нашій родині.
5. Часто відчуваю себе безпорадним (безпорадною).
6. Вдома мені часто доводиться нервувати.
7. Коли потрапляю додому, почуваю себе незграбним (незграбною).
8. Деякі члени сім'ї вважають мене нетямущим (нетямущою).
9. Коли я вдома, весь час через щось переживаю.
10. Часто відчуваю на собі критичні погляди членів моєї сім'ї.
11. Іду додому з тривогою і думаю, що ще трапилося за моєї відсутності.
12. Вдома у мене постійне відчуття, що треба ще багато зробити.
13. Нерідко відчуваю себе зайвим (зайвою) вдома.
14. Вдома у мене такий стан, що просто опускаються руки.
15. Вдома мені постійно доводиться стримуватися.
16. Мені здається, якби я раптом зник (зникла), то ніхто б цього не помітив.
17. Йдеш додому, думаєш, що будеш робити одне, але, як правило,

доводиться робити зовсім інше.

18. Як подумаю про свої сімейні справи, починаю хвилюватися.

19. Деяким членам моєї сім'ї буває незручно через мене перед друзями і знайомими.

20. Часто буває: хочу зробити добре, але виявляється, вийшло погано. 21.

Мені багато чого у нас (в сім'ї) не подобається, але я цього прагну не показувати.

Статистичні данні проведеного дослідження

Критерий однорідності дисперсій (Лівена)

Test of Homogeneity of Variances				
	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Емоційна обізнаність	2,841	1	48	,098
Управління своїми емоціями		2,760	1	48
,103 Самомотивація	,030	1	48	,863
Синергія	1,409	1	48	,241
Розпізнавання емоцій інших людей	,240	1	48	,627
Розуміння чужих емоцій	,477	1	48	,493
Управління чужими емоціями	,045	1	48	,833
Розуміння своїх емоцій	1,726	1	48	,195
Управління своїми емоціями	,125	1	48	,725
Контроль експресії	2,359	1	48	,131
Міжособистісний емоційний інтелект	,057	1	48	,812
Внутрішньо особистісний емоційний інтелект	,151	1	48	,699
Розуміння емоцій	,837	1	48	,365
Управління емоціями	,425	1	48	,517
Загальний рівень	,009	1	48	,927
Вина	1,302	1	48	,259
Тривожність		,129	1	48
				,721
Напруженість	,129	1	48	,721
Ціннісні орієнтації		1,116	1	48
				,296
Орієнтація у часі		2,982	1	48
,091 Підтримка		,243	1	48
				,624
Гнучкості поведінки		,096	1	48
,758 Спонтанність		,173	1	48
,680 Сензитивність		2,959	1	48
				,092
Самоповага	3,203	1	48	,080
Самоприйняття	,003	1	48	,956
Уявлень про природу людини	,086	1	48	,770

Емпатія	3,749	1	48	,059
---------	-------	---	----	------

Прийняття агресії	,804	1	48	,374
Контактність		1,519	1	48
Пізнавальні здібності				,224
Креативність	,243	1	48	,624
Романтичні емоції		1,396	1	48
Акзизитивні емоції				,243
Практичні емоції	,004	1	48	,950
Глоричні емоції		3,836	1	48
Гедоністичні емоції				,056
Альтруїстичні емоції.				
Гностичні емоції	,250	1	48	,619
Пугнічні емоції.		2,039	1	48
Комунікативні емоції	,160	,091	1	48
Естетичні емоції	,765	,004	1	48
	,951	,289	1	48
	,593	1,956	1	48
	,168	8,130	1	48
				,006
	1,002	1	48	,322

Результати однофакторного дисперсійного аналізу (One-way ANOVA)

		ANOVA				
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Емоційна обізнаність	Between Groups	,020	1	,020	,003	,954
	Within Groups	290,300	48	6,048		
	Total	290,320	49			
Управління своїми емоціями	Between Groups	15,680	1	15,680	2,303	,136
	Within Groups	326,800	48	6,808		
	Total	342,480	49			
Самомотивація	Between Groups	120,125	1	120,125	25,670	,000
	Within Groups	224,620	48	4,680		
	Total	344,745	49			
Емпатія	Between Groups	,500	1	,500	,082	,776
	Within Groups	292,480	48	6,093		
	Total	292,980	49			
Розпізнавання емоцій інших людей	Between Groups	10,580	1	10,580	1,652	,205
	Within Groups	307,400	48	6,404		
	Total	317,980	49			
Розуміння чужих емоцій	Between Groups	134,480	1	134,480	37,971	,000
	Within Groups	170,000	48	3,542		
	Total	304,480	49			
Управління чужими емоціями	Between Groups	85,805	1	85,805	20,195	,000
	Within Groups	203,940	48	4,249		
	Total	289,745	49			
Розуміння своїх	Between	53,045	1	53,045	10,300	,002

емоцій	Groups					
	Within Groups	247,200	48	5,150		
	Total	300,245	49			
Управління своїми емоціями	Between Groups	114,005	1	114,005	30,616	,000
	Within Groups	178,740	48	3,724		
	Total	292,745	49			
Контроль експресії	Between Groups	15,680	1	15,680	2,758	,103
	Within Groups	272,940	48	5,686		
	Total	288,620	49			
Міжособистісний емоційний інтелект	Between Groups	165,620	1	165,620	47,689	,000
	Within Groups	166,700	48	3,473		
	Total	332,320	49			
Внутрішньо особистісний емоційний інтелект	Between Groups	149,645	1	149,645	40,173	,000
	Within Groups	178,800	48	3,725		
	Total	328,445	49			
Розуміння емоцій	Between Groups	130,896	1	130,896	40,378	,000
	Within Groups	155,606	48	3,242		
	Total	286,502	49			
Управління емоціями	Between Groups	134,480	1	134,480	40,896	,000
	Within Groups	157,840	48	3,288		
	Total	292,320	49			
Загальний рівень	Between Groups	174,845	1	174,845	74,270	,000
	Within Groups	113,000	48	2,354		
	Total	287,845	49			
Вина	Between Groups	60,500	1	60,500	12,059	,001
	Groups					

	Within Groups	240,820	48	5,017		
	Total	301,320	49			
Тривожність	Between Groups	106,580	1	106,580	27,925	,000
	Within Groups	183,200	48	3,817		
	Total	289,780	49			
Напруженість	Between Groups	106,580	1	106,580	27,925	,000
	Within Groups	183,200	48	3,817		
	Total	289,780	49			
Ціннісні орієнтації	Between Groups	87,120	1	87,120	19,925	,000
	Within Groups	209,880	48	4,373		
	Total	297,000	49			
Орієнтація у часі	Between Groups	15,680	1	15,680	2,666	,109
	Within Groups	282,340	48	5,882		
	Total	298,020	49			
Підтримка	Between Groups	0,000	1	0,000	0,000	1,000
	Within Groups	299,820	48	6,246		
	Total	299,820	49			
Гнучкості поведінки	Between Groups	28,880	1	28,880	5,240	,027
	Within Groups	264,540	48	5,511		
	Total	293,420	49			
Спонтанність	Between Groups	8,000	1	8,000	1,447	,235
	Within Groups	265,320	48	5,528		
	Total	273,320	49			
Сензитивність	Between Groups	69,620	1	69,620	15,773	,000
	Within Groups	211,860	48	4,414		

Самоповага	Total	281,480	49			
	Between Groups	12,500	1	12,500	2,240	,141
	Within Groups	267,820	48	5,580		
Самоприйняття	Total	280,320	49			
	Between Groups	33,620	1	33,620	6,512	,014
	Within Groups	247,800	48	5,163		
Уявленнь про природу людини	Total	281,420	49			
	Between Groups	13,520	1	13,520	2,477	,122
	Within Groups	262,000	48	5,458		
Синергія	Total	275,520	49			
	Between Groups	28,880	1	28,880	4,879	,032
	Within Groups	284,120	48	5,919		
Прийняття агресії	Total	313,000	49			
	Between Groups	50,000	1	50,000	9,357	,004
	Within Groups	256,480	48	5,343		
Контактність	Total	306,480	49			
	Between Groups	15,125	1	15,125	2,312	,135
	Within Groups	314,080	48	6,543		
Пізнавальні здібності	Total	329,205	49			
	Between Groups	5,120	1	5,120	,845	,363
	Within Groups	290,880	48	6,060		
Креативність	Total	296,000	49			
	Between Groups	54,080	1	54,080	10,095	,003
	Within Groups	257,140	48	5,357		
Романтичні емоції	Total	311,220	49			
	Between Groups	72,000	1	72,000	20,510	,031

	Groups					
	Within Groups	168,500	48	3,510		
	Total	240,500	49			
Акзигитивні емоції	Between Groups	16,820	1	16,820	5,040	,029
	Within Groups	160,200	48	3,338		
	Total	177,020	49			
Практичні емоції	Between Groups	41,405	1	41,405	14,046	,087
	Within Groups	141,500	48	2,948		
	Total	182,905	49			
Глоричні емоції	Between Groups	2,420	1	2,420	,691	,410
	Within Groups	168,100	48	3,502		
	Total	170,520	49			
Гедоністичні емоції	Between Groups	1,125	1	1,125	,460	,501
	Within Groups	117,500	48	2,448		
	Total	118,625	49			
Альтруїстичні емоції.	Between Groups	,720	1	,720	,249	,620
	Within Groups	139,000	48	2,896		
	Total	139,720	49			
Гностичні емоції	Between Groups	56,180	1	56,180	21,723	,000
	Within Groups	124,140	48	2,586		
	Total	180,320	49			
Пугнічні емоції	Between Groups	4,205	1	4,205	1,166	,286
	Within Groups	173,100	48	3,606		
	Total	177,305	49			
Комунікативні емоції	Between Groups	51,005	1	51,005	15,101	,000

	Within Groups Total	162,120 213,125	48 49	3,378		
Естетичні емоції	Between Groups Within Groups Total	12,005 159,040 171,045	1 48 49	12,005 3,313	3,623	,063

Додаток В3

Описова статистика

		Descriptives								
		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Min	Max	Between-Component Variance
						Lower Bound	Upper Bound			
Емоційна обізнаність	1 група	25	5,420	2,0650	,4130	4,568	6,272	1,0	10,0	
	2 група	25	5,460	2,7985	,5597	4,305	6,615	1,0	10,0	
	Total	50	5,440	2,4341	,3442	4,748	6,132	1,0	10,0	
	Model									
	Fixed Effects			2,4593	,3478	4,741	6,139			
	Random Effects				,3478 ^a	1,021 ^a	9,859 ^a			-,2411
Управління своїми емоціями	1 група	25	6,040	2,2217	,4443	5,123	6,957	2,0	10,0	
	2 група	25	4,920	2,9463	,5893	3,704	6,136	1,0	10,0	
	Total	50	5,480	2,6437	,3739	4,729	6,231	1,0	10,0	
	Model									
	Fixed Effects			2,6093	,3690	4,738	6,222			
	Random Effects				,5600	-1,635	12,595			,3549
Самомотивація	1 група	25	3,940	2,3153	,4631	2,984	4,896	1,0	10,0	
	2 група	25	7,040	1,9996	,3999	6,215	7,865	4,0	10,0	
	Total	50	5,490	2,6525	,3751	4,736	6,244	1,0	10,0	
	Model									
	Fixed Effects			2,1632	,3059	4,875	6,105			
	Random Effects				1,5500	-14,205	25,185			4,6178
Синергія	1 група	25	5,380	2,6508	,5302	4,286	6,474	1,0	10,0	
	2 група	25	5,580	2,2716	,4543	4,642	6,518	1,0	10,0	
	Total	50	5,480	2,4452	,3458	4,785	6,175	1,0	10,0	
	Model									
	Fixed Effects			2,4685	,3491	4,778	6,182			
	Random Effects				,3491 ^a	1,044 ^a	9,916 ^a			-,2237
Розпізнавання емоцій інших людей	1 група	25	5,060	2,3643	,4729	4,084	6,036	1,0	10,0	
	2 група	25	5,980	2,6867	,5373	4,871	7,089	1,0	10,0	
	Total	50	5,520	2,5474	,3603	4,796	6,244	1,0	10,0	
	Model									
	Fixed Effects			2,5306	,3579	4,800	6,240			
	Random Effects				,4600	-,325	11,365			,1670
Розуміння чужих емоцій	1 група	25	3,880	1,7517	,3503	3,157	4,603	1,0	6,5	
	2 група	25	7,160	2,0037	,4007	6,333	7,987	3,0	10,0	
	Total	50	5,520	2,4928	,3525	4,812	6,228	1,0	10,0	
	Model									
	Fixed Effects			1,8819	,2661	4,985	6,055			
	Random Effects				1,6400	-15,318	26,358			5,2375
Управління чужими емоціями	1 група	25	4,200	2,1164	,4233	3,326	5,074	1,0	8,0	

	2 група	25	6,820	2,0046	,4009	5,993	7,647	3,0	10,0
	Total	50	5,510	2,4317	,3439	4,819	6,201	1,0	10,0
	Model			2,0612	,2915	4,924	6,096		
					1,3100	-11,135	22,155		3,2623
Розуміння своїх емоцій	1 група	25	4,480	2,4345	,4869	3,475	5,485	1,0	8,0
	2 група	25	6,540	2,0913	,4183	5,677	7,403	4,0	10,0
	Total	50	5,510	2,4754	,3501	4,807	6,213	1,0	10,0
	Model			2,2694	,3209	4,865	6,155		
					1,0300	-7,577	18,597		1,9158
Управління своїми емоціями	1 група	25	3,980	1,9011	,3802	3,195	4,765	1,0	7,0
	2 група	25	7,000	1,9579	,3916	6,192	7,808	4,0	10,0
	Total	50	5,490	2,4443	,3457	4,795	6,185	1,0	10,0
	Model			1,9297	,2729	4,941	6,039		
					1,5100	-13,696	24,676		4,4113
Контроль експресії	1 група	25	4,880	2,1256	,4251	4,003	5,757	1,0	8,0
	2 група	25	6,000	2,6180	,5236	4,919	7,081	1,0	10,0
	Total	50	5,440	2,4270	,3432	4,750	6,130	1,0	10,0
	Model			2,3846	,3372	4,762	6,118		
					,5600	-1,675	12,555		,3998
Міжособистісний емоційний інтелект	1 група	25	3,620	1,7457	,3491	2,899	4,341	1,0	6,5
	2 група	25	7,260	1,9744	,3949	6,445	8,075	3,0	10,0
	Total	50	5,440	2,6042	,3683	4,700	6,180	1,0	10,0
	Model			1,8636	,2635	4,910	5,970		
					1,8200	-17,685	28,565		6,4859
Внутрішньо особистісний емоційний інтелект	1 група	25	3,580	1,9401	,3880	2,779	4,381	1,0	8,0
	2 група	25	7,040	1,9199	,3840	6,248	7,832	3,0	10,0
	Total	50	5,310	2,5890	,3661	4,574	6,046	1,0	10,0
	Model			1,9300	,2729	4,761	5,859		
					1,7300	-16,672	27,292		5,8368
Розуміння емоцій	1 група	25	3,840	1,5793	,3159	3,188	4,492	1,0	6,5
	2 група	25	7,076	1,9973	,3995	6,252	7,900	3,0	10,0
	Total	50	5,458	2,4181	,3420	4,771	6,145	1,0	10,0
	Model			1,8005	,2546	4,946	5,970		
					1,6180	-15,101	26,017		5,1062
Управління емоціями	1 група	25	3,920	1,7361	,3472	3,203	4,637	1,0	7,0
	2 група	25	7,200	1,8875	,3775	6,421	7,979	3,0	10,0

	Total	50	5,560	2,4425	,3454	4,866	6,254	1,0	10,0	
	Model			1,8134	,2565	5,044	6,076			
					1,6400	-15,278	26,398			5,2477
Загальний рівень	1 група	25	3,540	1,5338	,3068	2,907	4,173	1,0	6,0	
	2 група	25	7,280	1,5349	,3070	6,646	7,914	5,0	10,0	
	Total	50	5,410	2,4237	,3428	4,721	6,099	1,0	10,0	
	Model			1,5343	,2170	4,974	5,846			
					1,8700	-18,351	29,171			6,8996
Вина	1 група	25	6,660	2,4355	,4871	5,655	7,665	2,0	10,0	
	2 група	25	4,460	2,0255	,4051	3,624	5,296	1,0	8,0	
	Total	50	5,560	2,4798	,3507	4,855	6,265	1,0	10,0	
	Model			2,2399	,3168	4,923	6,197			
					1,1000	-8,417	19,537			2,2193
Тривожність	1 група	25	6,840	2,0141	,4028	6,009	7,671	4,0	10,0	
	2 група	25	3,920	1,8912	,3782	3,139	4,701	1,0	8,0	
	Total	50	5,380	2,4318	,3439	4,689	6,071	1,0	10,0	
	Model			1,9536	,2763	4,824	5,936			
					1,4600	-13,171	23,931			4,1105
Напруженість	1 група	25	6,840	2,0141	,4028	6,009	7,671	4,0	10,0	
	2 група	25	3,920	1,8912	,3782	3,139	4,701	1,0	8,0	
	Total	50	5,380	2,4318	,3439	4,689	6,071	1,0	10,0	
	Model			1,9536	,2763	4,824	5,936			
					1,4600	-13,171	23,931			4,1105
Ціннісні орієнтації	1 група	25	4,080	1,9931	,3986	3,257	4,903	1,0	6,5	
	2 група	25	6,720	2,1846	,4369	5,818	7,622	4,0	10,0	
	Total	50	5,400	2,4620	,3482	4,700	6,100	1,0	10,0	
	Model			2,0911	,2957	4,805	5,995			
					1,3200	-11,372	22,172			3,3099
Орієнтація у часі	1 група	25	5,080	2,6719	,5344	3,977	6,183	1,0	9,0	
	2 група	25	6,200	2,1506	,4301	5,312	7,088	3,0	10,0	
	Total	50	5,640	2,4662	,3488	4,939	6,341	1,0	10,0	
	Model			2,4253	,3430	4,950	6,330			
					,5600	-1,475	12,755			,3919
Підтримка	1 група	25	5,440	2,5953	,5191	4,369	6,511	1,0	10,0	
	2 група	25	5,440	2,3993	,4799	4,450	6,430	1,0	10,0	
	Total	50	5,440	2,4736	,3498	4,737	6,143	1,0	10,0	
	Model			2,4992	,3534	4,729	6,151			

						,3534 ^a	,949 ^a	9,931 ^a		-2,499
Гнучкості поведінки	1 група	25	6,220	2,3677	,4735	5,243	7,197	2,0	10,0	
	2 група			25 4,700	2,3274	,4655	5,661	1,0	8,0	
	Total		3,739 50	5,460	2,4471	,3461	6,155	1,0	10,0	
	Model					4,765	6,128			
						2,3476	,3320	4,792		
								15,117		,9347
						,7600	-4,197			
Спонтанність	1 група						6,787	2,0	10,0	
	2 група	25	5,840	2,2946	,4589	4,893	6,033	2,0	9,0	
	Total			25 5,040	2,4062	,4812	6,111	2,0	10,0	
	Model		4,047 50	5,440	2,3618	,3340	6,109			
				4,769 2,3511	,3325	4,771				
								10,522		,0989
						,4000	,358			
Сензитивність	1 група						5,098	1,0	7,0	
	2 група	25	4,340	1,8355	,3671	3,582	7,664	3,0	10,0	
	Total	25	6,700	2,3363	,4673	5,736	6,201	1,0	10,0	
	Model		5,520	2,3968	,3390	4,839	6,117			
				2,1009	,2971	4,923				
								20,513		2,6083
						1,1800	-9,473			
Самоповага	1 група						6,050	1,0	9,0	
	2 група	25	4,940	2,6900	,5380	3,830	6,758	2,0	9,0	
	Total	25	5,940	1,9807	,3961	5,122	6,120	1,0	9,0	
	Model		5,440	2,3918	,3383	4,760	6,112			
				2,3621	,3341	4,768				
								11,793		,2768
						,5000	-9,913			
Самоприйняття	1 група						5,575	1,0	8,0	
	2 група	25	4,640	2,2662	,4532	3,705	7,220	3,0	10,0	
	Total	25	6,280	2,2780	,4556	5,340	6,141	1,0	10,0	
	Model		5,460	2,3965	,3389	4,779	6,106			
				2,2721	,3213	4,814				
								15,879		1,1383
						,8200	-4,959			
Уявлень про природу людини	1 група						6,06	1	10	
	2 група	25	5,12	2,279	,456	4,18	7,15	1	10	
	Total	25	6,16	2,392	,478	5,17	6,31	1	10	
	Model		5,64	2,371	,335	4,97	6,30			
				2,336	,330	4,98				
								12,25		,322
						,520	-,97			
Емпатія	1 група						7,524	2,0	10,0	
	2 група	25	6,360	2,8193	,5639	5,196	5,654	2,0	10,0	
	Total	25	4,840	1,9723	,3945	4,026	6,318	2,0	10,0	
	Model		5,600	2,5274	,3574	4,882	6,292			
				2,4329	,3441	4,908				
								15,257		,9184
						,7600	-4,057			
Прийняття агресії	1 група						5,532	1,0	9,0	
	2 група	25	4,520	2,4515	,4903	3,508				

	2 група	25	6,520	2,1626	,4325	5,627	7,413	4,0	10,0
	Total	50	5,520	2,5009	,3537	4,809	6,231	1,0	10,0
	Model			2,3116	,3269	4,863	6,177		
					1,0000	-7,186	18,226		1,7863
Контактність	1 група	25	4,920	2,2989	,4598	3,971	5,869	1,0	8,0
	2 група	25	6,020	2,7931	,5586	4,867	7,173	1,0	10,0
	Total	50	5,470	2,5920	,3666	6,207	1,0	10,0	
	Model		4,733	2,5580	,3618	4,743	6,197		
					,5500	-1,518	12,458		,3433
Пізнавальні здібності	1 група	25	5,28	2,458	,492	4,27	6,29	2	9
	2 група	25	5,92	2,465	,493	4,90	6,94	2	10
	Total	50	5,60	2,458	,348	4,90	6,30	2	10
	Model			2,462	,348	4,90	6,30		
					,348 ^a	1,18 ^a	10,02 ^a		-,038
Креативність	1 група	25	4,300	2,4324	,4865	3,296	5,304	1,0	8,0
	2 група	25	6,380	2,1903	,4381	5,476	7,284	3,0	10,0
	Total	50	5,340	2,5202	,3564	4,624	6,056	1,0	10,0
	Model			2,3145	,3273	4,682	5,998		
					1,0400	-7,874	18,554		1,9489
Романтичні емоції	1 група	25	5,200	1,8085	,3617	4,453	5,947	2,0	8,0
	2 група	25	7,600	1,9365	,3873	6,801	8,399	4,0	10,0
	Total	50	6,400	2,2154	,3133	5,770	7,030	2,0	10,0
	Model			1,8736	,2650	5,867	6,933		
					1,2000	-8,847	21,647		2,7396
Акзизитивні емоції	1 група	25	7,220	1,6399	,3280	6,543	7,897	3,0	10,0
	2 група	25	6,060	1,9965	,3993	5,236	6,884	3,0	9,0
	Total	50	6,640	1,9007	,2688	6,100	7,180	3,0	10,0
	Model			1,8269	,2584	6,121	7,159		
					,5800	-,730	14,010		,5393
Практичні емоції	1 група	25	5,720	1,8489	,3698	4,957	6,483	3,0	9,0
	2 група	25	7,540	1,5740	,3148	6,890	8,190	5,5	10,0
	Total	50	6,630	1,9320	,2732	6,081	7,179	3,0	10,0
	Model			1,7169	,2428	6,142	7,118		
					,9100	-4,933	18,193		1,5383
Глоричні емоції	1 група	25	6,080	2,0191	,4038	5,247	6,913	3,0	9,0
	2 група	25	5,640	1,7110	,3422	4,934	6,346	3,0	9,0
	Total	50	5,860	1,8655	,2638	5,330	6,390	3,0	9,0
	Model			1,8714	,2647	5,328	6,392		

Кореляційна матриця вимірюваних ознак (частина 1)

Зазначені кореляції значимі на рівні $p < ,05000$ $N=50$

	Емоційна обізнаність	Управління своїми емоціями	Самомотивація	Емпатія	Розпізнавання емоцій інших людей	Розуміння чужих емоцій	Управління чужими емоціями	Розуміння своїх емоцій	Управління своїми емоціями	Контроль експресії	Міжособистісний емоційний інтелект	Внутрішньоособистісний емоційний інтелект	Розуміння емоцій	Управління емоціями	Загальний рівень	Вина	Тривожність	Напруженість	Орієнтація у часі	Підтримка
Емоційна обізнаність	1,00	0,06	0,17	0,04	-0,18	0,03	0,04	-0,06	0,02	-0,15	0,06	-0,08	0,02	0,05	0,03	0,04	0,26	0,26	-0,04	0,05
Управління своїми емоціями	0,06	1,00	0,09	0,10	0,14	0,01	-0,16	-0,23	-0,17	-0,16	-0,08	-0,25	-0,14	-0,22	-0,20	-0,13	0,24	0,24	0,00	-0,07
Самомотивація	0,17	0,09	1,00	0,21	0,39	0,44	0,36	0,13	0,49	0,13	0,48	0,34	0,33	0,47	0,49	-0,05	-0,30	-0,30	0,17	-0,22
Емпатія	0,04	0,10	0,21	1,00	0,25	-0,06	0,00	-0,07	0,04	-0,08	0,04	-0,05	-0,04	0,04	-0,03	0,32	0,02	0,02	0,02	-0,15
Розпізнавання емоцій інших людей	-0,18	0,14	0,39	0,25	1,00	0,16	0,21	0,12	0,17	0,16	0,23	0,24	0,17	0,26	0,23	0,00	-0,35	-0,35	0,14	-0,21
Розуміння чужих емоцій	0,03	0,01	0,44	-0,06	0,16	1,00	0,50	0,20	0,44	0,30	0,88	0,45	0,53	0,54	0,75	-0,33	-0,42	-0,42	0,28	0,04
Управління чужими емоціями	0,04	-0,16	0,36	0,00	0,21	0,50	1,00	0,36	0,26	0,21	0,80	0,48	0,53	0,72	0,69	-0,14	-0,52	-0,51	0,02	-0,06
Розуміння своїх емоцій	-0,06	-0,23	0,13	-0,07	0,12	0,20	0,36	1,00	0,21	0,11	0,29	0,75	0,78	0,32	0,64	-0,23	-0,40	-0,40	0,03	-0,14
Управління своїми емоціями	0,02	-0,17	0,49	0,04	0,17	0,44	0,26	0,21	1,00	0,29	0,39	0,70	0,36	0,75	0,67	-0,15	-0,37	-0,37	0,19	-0
Контроль експресії	-0,15	-0,16	0,13	-0,08	0,16	0,30	0,21	0,11	0,29	1,00	0,33	0,47	0,27	0,55	0,44	-0,04	-0,25	-0,25	0,02	0,11
Міжособистісний емоційний інтелект	0,06	-0,08	0,48	0,04	0,23	0,88	0,80	0,29	0,39	0,33	1,00	0,51	0,74	0,71	0,82	-0,27	-0,57	-0,55	0,15	-0,02

Внутрішньоособистісний емоційний інтелект	-0,08	-0,25	0,34	-0,05	0,24	0,45	0,48	0,75	0,70	0,47	0,51	1,00	0,74	0,75	0,87	-0,32	-0,54	-0,52	0,10	-0,01
Розуміння емоцій	0,02	-0,14	0,33	-0,04	0,17	0,53	0,53	0,78	0,36	0,27	0,74	0,74	1,00	0,51	0,87	-0,34	-0,50	-0,50	0,11	-0,06
Управління емоціями	0,05	-0,22	0,47	0,04	0,26	0,54	0,72	0,32	0,75	0,55	0,71	0,75	0,51	1,00	0,82	-0,20	-0,55	-0,55	0,13	-0,03
Загальний рівень	0,03	-0,20	0,49	-0,03	0,23	0,75	0,69	0,64	0,67	0,44	0,82	0,87	0,87	0,82	1,00	-0,29	-0,57	-0,57	0,16	-0,04
Вина	0,04	-0,13	-0,05	0,32	0,00	-0,33	-0,14	-0,23	-0,15	-0,04	-0,27	-0,32	-0,34	-0,20	-0,29	1,00	0,35	0,35	-0,15	-0,11
Тривожність	0,28	0,27	-0,30	0,02	-0,35	-0,42	-0,52	-0,40	-0,37	-0,25	-0,57	-0,54	-0,50	-0,55	-0,57	0,35	1,00	0,98	-0,14	0,09
Напруженість	0,26	0,24	-0,30	0,02	-0,35	-0,42	-0,51	-0,40	-0,37	-0,25	-0,55	-0,52	-0,50	-0,55	-0,57	0,35	0,98	1,00	-0,14	0,09
Орієнтація у часі	-0,04	0,00	0,17	0,02	0,14	0,28	0,02	0,03	0,19	0,02	0,15	0,10	0,11	0,13	0,16	-0,15	-0,14	-0,14	1,00	0,09
Підтримка	0,05	-0,07	-0,22	-0,15	-0,21	0,04	-0,06	-0,14	-0,08	0,11	-0,02	-0,01	-0,06	-0,03	-0,04	-0,11	0,09	0,09	0,09	1,00
Ціннісні орієнтації	-0,16	0,02	0,32	0,10	0,06	0,29	0,29	0,21	0,29	0,03	0,31	0,29	0,27	0,30	0,35	-0,39	-0,27	-0,27	0,27	-0,20
Гнучкості поведінки	-0,25	0,13	-0,12	-0,07	-0,16	-0,04	-0,22	-0,31	-0,27	0,08	-0,12	-0,32	-0,25	-0,25	-0,29	0,22	0,18	0,18	-0,05	0,04
Сензитивність	-0,23	-0,09	0,30	-0,18	-0,06	0,28	0,23	0,26	0,43	0,24	0,28	0,49	0,34	0,39	0,46	-0,37	-0,52	-0,52	0,04	0,09
Спонтанність	-0,02	-0,05	-0,14	-0,15	0,00	-0,02	-0,14	-0,00	-0,10	0,05	-0,03	-0,09	0,04	-0,12	-0,02	0,11	0,13	0,13	-0,03	0,12
Самоповага	-0,15	0,03	0,12	0,08	0,05	0,18	-0,02	0,06	0,17	-0,13	0,12	0,12	0,14	0,01	0,09	-0,15	-0,14	-0,14	0,37	0,08
Самоприйняття	-0,12	-0,13	0,31	0,07	0,14	0,10	0,40	0,33	0,15	0,09	0,20	0,34	0,26	0,28	0,28	0,04	-0,26	-0,26	-0,14	0,31
Уявлень про природу людини	0,05	-0,07	0,08	-0,05	-0,28	0,20	0,09	0,15	0,25	0,14	0,15	0,25	0,23	0,21	0,26	0,01	-0,06	-0,06	0,12	-0,03
Синергія	-0,06	0,01	-0,05	0,13	0,28	-0,17	-0,22	0,08	-0,23	-0,14	-0,20	-0,14	-0,06	-0,24	-0,17	0,29	0,05	0,05	0,07	-0,28
Прийняття агресії	0,04	-0,15	0,27	-0,14	0,03	0,32	0,32	0,34	0,44	0,02	0,33	0,43	0,41	0,39	0,49	-0,05	-0,21	-0,21	0,03	0,12
Контактність	-0,06	-0,14	0,01	-0,14	0,04	0,04	0,04	0,10	-0,02	0,28	0,06	0,22	0,11	0,08	0,12	-0,26	-0,25	-0,25	-0,14	0,25
Пізнавальні здібності	-0,02	0,01	0,12	-0,28	0,01	0,16	-0,06	0,01	-0,08	-0,19	0,09	-0,03	0,16	-0,17	0,01	-0,24	-0,03	-0,03	0,01	0,07

Креативність	-0,07	-0,04	0,37	0,13	0,33	0,32	0,23	0,11	0,36	0,09	0,33	0,27	0,26	0,30	0,38	0,05	-0,34	-0,34	0,30	-0,22
Романтичні емоції	0,19	0,01	0,23	0,13	-0,15	0,43	0,35	0,31	0,31	0,04	0,43	0,39	0,48	0,43	0,46	-0,30	-0,05	-0,05	-0,02	0,05
Акзизитивні емоції	0,06	0,16	-0,08	-0,30	-0,10	-0,30	-0,21	0,03	-0,20	-0,36	-0,33	-0,18	-0,19	-0,36	-0,25	-0,06	0,19	0,19	-0,11	-0,08
Практичні емоції	0,21	0,18	0,57	0,10	0,16	0,36	0,33	0,45	0,41	0,02	0,37	0,51	0,50	0,43	0,44	-0,18	-0,30	-0,30	0,10	0,03
Глоричні емоції	-0,09	-0,02	-0,21	0,24	-0,25	-0,17	-0,25	-0,07	-0,20	-0,08	-0,22	-0,13	-0,14	-0,34	-0,23	0,10	0,08	0,08	-0,03	0,18
Гедоністичні емоції	-0,13	0,12	0,13	0,15	0,02	-0,13	-0,02	0,08	0,04	-0,11	-0,04	0,00	0,04	-0,07	-0,03	-0,10	0,00	0,00	-0,10	-0,11
Альтруїстичні емоції.	-0,08	-0,01	-0,18	-0,10	-0,22	-0,20	-0,19	0,17	-0,21	-0,03	-0,23	-0,04	0,02	-0,21	-0,13	0,04	0,14	0,14	0,06	0,01
Гностичні емоції	0,06	-0,12	0,35	0,13	0,27	0,52	0,28	0,03	0,36	0,22	0,50	0,29	0,35	0,45	0,45	-0,31	-0,57	-0,57	0,23	0,00
Пугнічні емоції.	0,07	-0,03	-0,19	-0,34	-0,25	-0,13	-0,15	-0,13	-0,31	-0,14	-0,14	-0,25	-0,13	-0,28	-0,24	0,00	0,05	0,05	0,03	-0,06
Комунікативні емоції	0,21	-0,11	0,38	0,23	0,06	0,37	0,11	0,16	0,24	-0,02	0,34	0,27	0,38	0,16	0,34	-0,12	-0,07	-0,07	0,17	0,08
Естетичні емоції	-0,05	-0,10	-0,08	-0,17	-0,15	0,24	-0,04	0,24	0,04	0,09	0,11	0,17	0,30	0,06	0,16	-0,32	-0,19	-0,19	0,16	0,10

Кореляційна матриця вимірюваних ознак (частина 2)

Зазначені кореляції значимі на рівні $p < ,05000$ $N=50$

	Ціннісні орієнтації	Гнучкості поведінки	Сензитивність	Спонтанність	Самоповага	Самоприйняття	Уявленя про природу людини	Синергія	Прийняття агресії	Контактність	Пізнавальні здібності	Креативність	Романтичні емоції	Акзитивні емоції	Практичні емоції	Глоричні емоції	Гедоністичні емоції	Альтруїстичні емоції.	Гностичні емоції	Пугнічні емоції.
Емоційна обізнаність	-0,16	-0,25	-0,23	-0,02	-0,15	-0,12	0,05	-0,06	0,04	-0,06	-0,02	-0,07	0,19	0,06	0,21	-0,09	-0,13	-0,08	0,06	0,07
Управління своїми емоціями	0,02	0,13	-0,09	-0,05	0,03	-0,13	-0,07	0,01	-0,15	-0,14	0,01	-0,04	0,01	0,16	0,18	-0,02	0,12	-0,01	-0,12	-0,03
Самотивація	0,32	-0,12	0,30	-0,14	0,12	0,31	0,08	-0,05	0,27	0,01	0,12	0,37	0,23	-0,08	0,57	-0,21	0,13	-0,18	0,35	-0,19
Емпатія	0,10	-0,07	-0,18	-0,15	0,08	0,07	-0,05	0,13	-0,14	-0,14	-0,28	0,13	0,13	-0,30	0,10	0,24	0,15	-0,10	0,13	-0,34
Розпізнавання емоцій інших людей	0,06	-0,16	-0,06	0,00	0,05	0,14	-0,28	0,28	0,03	0,04	0,01	0,33	-0,15	-0,10	0,16	-0,25	0,02	-0,22	0,27	-0,25
Розуміння чужих емоцій	0,29	-0,04	0,28	-0,02	0,18	0,10	0,20	-0,17	0,32	0,04	0,16	0,32	0,43	-0,30	0,36	-0,17	-0,13	-0,20	0,52	-0,13
Управління чужими емоціями	0,29	-0,22	0,23	-0,14	-0,02	0,30	0,09	-0,22	0,32	0,04	-0,06	0,23	0,35	-0,21	0,33	-0,25	-0,02	-0,19	0,28	-0,15
Розуміння своїх емоцій	0,21	-0,31	0,26	-0,00	0,06	0,43	0,15	0,08	0,34	0,10	0,01	0,11	0,31	0,03	0,45	-0,07	0,08	0,17	0,03	-0,13
Управління своїми емоціями	0,29	-0,27	0,43	-0,10	0,17	0,15	0,25	-0,23	0,44	-0,02	-0,08	0,36	0,31	-0,20	0,41	-0,20	0,04	-0,21	0,36	-0,31
Контроль експресії	0,03	0,08	0,24	0,05	-0,13	0,09	0,14	-0,14	0,02	0,28	-0,19	0,09	0,04	-0,36	0,02	-0,08	-0,11	-0,03	0,22	-0,14

Контактність	0,06	-0,03	0,30	-0,11	-0,15	0,09	-0,05	-0,06	0,17	1,00	0,22	-0,10	0,14	-0,08	-0,09	-0,04	-0,10	0,12	0,06	0,28
Пізнавальні здібності	-0,14	-0,19	0,07	0,17	0,22	0,02	0,19	0,08	0,25	0,22	1,00	0,16	0,06	0,29	-0,01	-0,09	-0,16	-0,04	0,14	0,29
Креативність	0,30	-0,30	0,20	0,05	0,12	-0,01	0,17	0,09	0,14	-0,10	0,16	1,00	0,01	-0,13	0,16	0,02	-0,01	-0,18	0,25	-0,15
Романтичні емоції	0,35	-0,21	0,10	-0,09	-0,03	0,20	0,31	-0,25	0,36	0,14	0,06	0,01	1,00	-0,23	0,37	-0,11	0,00	0,06	0,23	0,01
Акзитивні емоції	-0,05	0,07	-0,08	0,23	0,02	-0,12	-0,07	-0,04	-0,03	-0,08	0,29	-0,13	-0,23	1,00	-0,02	0,10	-0,07	-0,11	-0,30	0,20
Практичні емоції	0,27	-0,22	0,39	0,01	0,36	0,38	0,18	-0,06	0,27	-0,09	-0,01	0,16	0,37	-0,02	1,00	-0,24	0,13	-0,22	0,36	-0,23
Глоричні емоції	0,12	0,21	0,07	-0,05	-0,07	0,13	0,07	0,00	-0,21	-0,04	-0,09	0,02	-0,11	0,10	-0,24	1,00	0,18	0,13	-0,08	-0,07
Гедоністичні емоції	0,23	-0,07	0,14	0,21	0,02	0,07	-0,12	-0,00	-0,01	-0,10	-0,16	-0,01	0,00	-0,07	0,13	0,18	1,00	0,03	-0,13	-0,04
Альтруїстичні емоції	-0,01	0,12	-0,07	-0,04	-0,13	-0,12	-0,01	0,09	0,02	0,12	-0,04	-0,18	0,06	-0,11	-0,22	0,13	0,03	1,00	-0,20	0,18
Гностичні емоції	0,09	-0,14	0,33	0,14	0,24	0,12	0,24	0,05	0,14	0,06	0,14	0,25	0,23	-0,30	0,36	-0,08	-0,13	-0,20	1,00	-0,03
Пугнічні емоції	-0,16	0,07	-0,08	0,32	-0,13	-0,30	0,03	0,03	-0,09	0,28	0,29	-0,15	0,01	0,20	-0,23	-0,07	-0,04	0,18	-0,03	1,00
Комунікативні емоції	0,28	-0,19	0,15	-0,04	0,16	0,14	0,22	-0,03	0,15	-0,01	0,11	0,20	0,42	-0,34	0,21	0,06	0,02	-0,06	0,32	0,03
Естетичні емоції	-0,04	-0,04	0,06	-0,00	0,30	0,13	0,19	-0,24	-0,07	0,00	0,16	-0,04	0,06	-0,05	0,10	-0,10	-0,25	0,15	0,24	-0,06

